

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İRAN GELENEKSEL KONUT MİMARLIĞININ
MODERN KONUT MİMARLIĞINA UZANAN
SÜREKLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İRDELEME:
TEBRİZ ÖRNEĞİ

Alireza MEHRFAR

Şubat, 2014
İZMİR

**İRAN GELENEKSEL KONUT MİMARLIĞININ
MODERN KONUT MİMARLIĞINA UZANAN
SÜREKLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İRDELEME:
TEBRİZ ÖRNEĞİ**

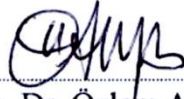
**Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Programı**

Alireza MEHRFAR

**Şubat, 2014
İZMİR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

ALİREZA MEHRFAR tarafından **DOÇ. DR. ÖZLEM ARITAN** yönetiminde hazırlanan **“İRAN GELENEKSEL KONUT MİMARLIĞININ MODERN KONUT MİMARLIĞINA UZANAN SÜREKLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İRDELEME: TEBRİZ ÖRNEĞİ”** başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Özlem ARITAN

Yönetici

DOÇ. DR. MÜJGAN KARATOSUN

Jüri Üyesi

YRD. DOÇ. DR. AHU D. ERDOĞAN

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Ayşe OKUR

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında, yönlendirmeleriyle bana destek olan danışman hocam, sayın Doç.Dr. Özlem ARITAN'a teşekkürlerimi bildiririm, ayrıca aileme ve her zaman yanımda olan ablam Sanaz'a teşekkür ederim. Değerli Jüri üyeler, Doç.Dr. Müjgan BAHTİYAR KARATOSUN ve Yrd.Doç.Dr. Ahu DALGAKIRAN ERDOĞAN hocalarıma da sınav sırasında verdikleri değerli kritikler için teşekkür etmek isterim.

Tebriz modern konut örnekleri bölümünü oluşturduğumda, bana kapılarını açan ve konutlarından fotoğraf çekmeme izin veren Xudayari, Rehmani, Mehrfar, Beygzalı ve Meserretbexş ailelerine çok teşekkür ediyorum.

Alireza Mehrfar

İRAN GELENEKSEL KONUT MİMARLIĞININ MODERN KONUT MİMARLIĞINA UZANAN SÜREKLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İRDELEME: TEBRİZ ÖRNEĞİ

ÖZ

Teknoloji sayesinde, modern dünya da hızla değişmektedir. Bu değişim, sosyal, kültürel, siyasal ve birçok kavramı da değiştirmektedir. Bu değişim ve dönüşümler, mimarlığı, özellikle konut mimarlığını olumlu ve olumsuz olarak doğrudan etkilemektedir. İklim ve doğa, konut mimarlığını etkileyen bir başka ve belki de en önemli faktördür. Bu tez kapsamında, genel olarak, İran genelinde ve daha detaylı olarak, İran'ın doğu Azerbaycan ilinde bulunan Tebriz kentinin geleneksel ve modern konut mimarlığı sosyokültürel ve iklimsel açıdan irdelenip karşılaştırılarak, geleneksel konut mimarlığından modern konut mimarlığına uzanan sürekliliklerin saptanması amaçlanmıştır. İrdemeler sonucunda, İran ve Tebriz konut mimarlığında ve konut tasarımında, sosyokültürel değerlerin bir bölümünün ve iklim koşullarının büyük ölçekte göz ardı edildiği, teknolojinin sunduğu birçok kolaylıklara rağmen, geleneksel konut mimarlığının sosyokültürel ve iklimsel uyumluluk bağlamında çok daha efektif olduğu saptanmıştır. Geleneksel konut mimarlığının araştırılmasıyla, modern konut mimarlığındaki eksiklikler ortaya çıkarılır, bu da, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir konut tasarımlarının meydana gelmesini sağlar.

Anahtar kelimeler: İran konut mimarlığı, Tebriz konut mimarlığı, geleneksel konut mimarlığı, modern konut mimarlığı, sürdürülebilir konut mimarlığı

AN INVESTIGATION ABOUT CONTINUITIES OF TRADITIONAL HOUSING ARCHITECTURE TO MODERN HOUSING ARCHITECTURE IN IRAN: CASE OF TABRIZ

ABSTRACT

Technology has been made world change faster than ever. These changings affect sociocultural values, policies and many other values. These changings also affect architecture negatively or positively, especially the housing architecture. Except factors mentioned above, the other factor, and even the most important factor that affect housing architecture is nature and climate. Through this thesis, modern and traditional housing architecture of Iran in general and case study of Tabriz city which is placed in East Azerbaijan province of Iran have been studied and compared in terms of climatic and sociocultural values. The aim is to evaluate continuities or interruption of traditional housing architecture to modern architecture. The evaluation result shows that, although technology has been offered many facilities, traditional architecture with its limited technologies has been much more successful in terms of compatibility with sociocultural values and climatic conditions. Therefore, spatial solutions data achieved by studying and analyzing traditional housing architecture would help improving modern housing architecture.

Keywords: Iran housing architecture, Tabriz housing architecture, traditional housing architecture, modern housing architecture, sustainable housing architecture

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xvi

BÖLÜM BİR - GİRİŞ..... 1

1.1 Problemin Tanımı.....	1
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.3 Araştırmanın Varsayımları.....	4
1.4 Araştırmanın Kapsamı.....	4
1.5 Araştırmanın Yöntemi.....	5
1.6 Araştırmanın Sınırlılıkları	6

BÖLÜM İKİ - İRAN GENELİNDE GELENEKSEL KONUT MİMARLIĞI ANALİZİ..... 7

2.1 İran Tarihi/Coğrafyası/Kültürü/Geleneksel Mimarlığı Üzerine Genel Çerçeve	7
2.2 Hazar Denizinin Güney Kıyılarının Geleneksel Mimarlığı	14
2.2.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri	14
2.2.2 Bölgenin Geleneksel Sosyokültürel Yapısı.....	15
2.2.3 Bölgenin Geleneksel Kent Dokusu Özellikleri	16
2.2.4 Bölgenin Geleneksel Konut Analizi.....	20
2.2.5 Hazar Denizinin Güney Kıyılarının Geleneksel Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili	24
2.3 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyılarının Geleneksel Mimarlığı	26

2.3.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri	26
2.3.2 Bölgenin Geleneksel Sosyokültürel Yapısı	27
2.3.3 Bölgenin Geleneksel Kent Dokusu Özellikleri	28
2.3.4 Bölgenin Geleneksel Konut Analizi.....	30
2.3.5 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyılarının Geleneksel Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili	39
2.4 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgelerinin Geleneksel Mimarlığı.....	42
2.4.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri	43
2.4.2 Bölgenin Geleneksel Sosyokültürel Yapısı	43
2.4.3 Bölgenin Geleneksel Kent Dokusu Özellikleri	44
2.4.4 Bölgenin Geleneksel Konut Analizi.....	47
2.4.5 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgelerinin Geleneksel Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili	49
2.5 İran Platosunun Çöl Bölgelerinin Geleneksel Mimarlığı.....	51
2.5.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri	52
2.5.2 Bölgenin Geleneksel Sosyokültürel Yapısı	52
2.5.3 Bölgenin Geleneksel Kent Dokusu Özellikleri	53
2.5.4 Bölgenin Geleneksel Konut Analizi.....	56
2.5.5 İran Platosunun Çöl Bölgelerinin Geleneksel Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili	58

BÖLÜM ÜÇ - İRAN GENELİNDE MODERN KONUT MİMARLIĞI ANALİZİ..... 60

3.1 Hazar Denizinin Güney Kıyılarının Modern Mimarlığı	60
3.1.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri ve Günümüz Sosyokültürel Yapısı.....	60
3.1.2 Bölgenin Modern Kent Dokusu Özellikleri	61
3.1.3 Bölgenin Modern Konut Analizi.....	62
3.1.4 Hazar Denizinin Güney Kıyılarının Modern Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili	64
3.2 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyılarının Modern Mimarlığı .	67
3.2.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri ve Günümüz Sosyokültürel Yapısı.....	67

3.2.2 Bölgenin Modern Kent Dokusu Özellikleri	68
3.2.3 Bölgenin Modern Konut Analizi.....	69
3.2.4 Yeni Şuşter Kenti (Shushtar New Town) Örnek Projesi.....	72
3.2.5 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyılarının Modern Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili	80
3.3 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgelerinin Modern Mimarlığı.....	82
3.3.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri ve Günümüz Sosyokültürel Yapısı.....	82
3.3.2 Bölgenin Modern Kent Dokusu Özellikleri	84
3.3.3 Bölgenin Modern Konut Analizi.....	85
3.3.4 Genç Kentler Projesi (Young Cities Project) Örnek Projesi.....	85
3.3.5 İran Platosunun Yüksek Ve Dağlık Bölgelerinin Modern Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili	91
3.4 İran Platosunun Çöl Bölgelerinin Modern Mimarlığı.....	93
3.4.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri ve Günümüz Sosyokültürel Yapısı.....	93
3.4.2 Bölgenin Modern Kent Dokusu Özellikleri	95
3.4.3 Bölgenin Modern Konut Analizi.....	95
3.4.4 Yezd Kentinde Yapılmış Olan Çöl Komşuluğu Örnek Projesi.....	97
3.4.5 İran Platosunun Çöl Bölgelerinin Modern Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili	102

BÖLÜM DÖRT - İRAN PLATOSUNUN YÜKSEK VE DAĞLIK BÖLGELERİNDE YER ALAN TEBRİZ KENTİNİN GELENEKSEL KONUT MİMARLIĞININ MODERN KONUT MİMARLIĞINA DEVREDİLEN/EDİLMEYEN İZLERİ ÜZERİNDE BİR İRDELEME 104

4.1 Bölgenin Bir Temsilcisi Olan Tebriz'in Geleneksel Konutları Üzerinde Bir İrdeleme.....	104
4.1.1 Tebriz'in İklimsel Özellikleri, Geleneksel Sosyokültürel ve Kentsel Yapısı.....	104
4.1.2 Tebriz Geleneksel Konut Mimarlığına İlişkin Temel Özellikler ve Terimler	110
4.1.3 Seçili Tebriz Geleneksel Konut Örnekleri	112

4.1.3.1	Tebriz Geleneksel Konut 1 (Behnam Konutu)	112
4.1.3.2	Tebriz Geleneksel Konut 2 (Qedeki Konutu)	119
4.1.3.3	Tebriz Geleneksel Konut 3 (Sarrafklar Konutu).....	125
4.1.3.4	Tebriz Geleneksel Konut 4 (Emirnazam Gerusi Konutu)	130
4.1.3.5	Tebriz Geleneksel Konut 5 (Genceizade Konutu).....	135
4.1.3.6	Tebriz Geleneksel Konut 6 (Restgar Konutu)	141
4.1.3.7	Tebriz Geleneksel Konut 7 (Ordubadi Konutu)	144
4.2	Bölgenin Bir Temsilcisi Olan Tebriz'in Modern Konutları Üzerinde Bir İrdeleme.....	148
4.2.1	Tebriz'in İklimsel, Günümüz Sosyokültürel, Kentsel Yapısı ve Konut Mimarlığı	148
4.2.2	Seçili Tebriz Modern Konut Örnekleri	153
4.2.2.1	Tebriz Modern Konut 1 (Xudayari Konutu).....	153
4.2.2.2	Tebriz Modern Konut 2 (Rehmani Konutu)	158
4.2.2.3	Tebriz Modern Konut 3 (Mehrfar Konutu)	162
4.2.2.4	Tebriz Modern Konut 4 (Beygzalı Konutu)	166
4.2.2.5	Tebriz Modern Konut 5 (Meserretbexş Konutu).....	171
4.2.2.6	Tebriz Modern Konut 6 (Asman-e-Tebriz apartman sitesi)	174
4.2.2.7	Tebriz Modern Konut 7 (Şehran gökdeleni).....	180
BÖLÜM BEŞ - SONUÇLAR		186
KAYNAKLAR		200

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1 Araştırma alanının haritası	6
Şekil 2.1 Hazar denizinin güney kıyı bölgesinin konumu	14
Şekil 2.2 Mazenderan ovası	15
Şekil 2.3 Çalus kenti, ayrık kent dokusu.....	18
Şekil 2.4 Rudhan Kalesi, Gilan ili, Fumen kenti.....	18
Şekil 2.5 Günbed-i Kavus kulesi plan ve kesidi, Gülistan ili, Cürcan kenti	19
Şekil 2.6 Günbed-i Kavus kulesi, Gülistan ili, Cürcan kenti	19
Şekil 2.7 Hazar denizinin bölgesinde yer alan bir konutun	21
Şekil 2.8 Gilan İli, geleneksel bir konut.....	22
Şekil 2.9 Gilan İli, geleneksel bir konutu.....	23
Şekil 2.10 Platform üzerinde yapılan bir konut	23
Şekil 2.11 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısının bölgesi konumu...	26
Şekil 2.12 Buşehr yarı yoğun ve yarı bitişik geleneksel kent dokusu.....	29
Şekil 2.13 Çerhab Sarayı, Buşehr ili, Borazcan ilçesi.....	29
Şekil 2.14 Buşeh ili, Buşeh kenti konut tipolojisi.....	30
Şekil 2.15 Hürmüzgan İli, Qişm adası, Laft limanı, rüzgar kulelesi görüntüsü.....	32
Şekil 2.16 Rüzgar kulesi işleyiş şeması	33
Şekil 2.17 Hürmüzgan İli, Qişm adası, Laft limanı, dört yönlü rüzgar kuleleri	34
Şekil 2.18 Erdekan kenti, tek yönlü rüzgar kuleleri.....	34
Şekil 2.19 Kirman ili, Sircan kenti, dirsekli boru rüzgar kulesi.....	35
Şekil 2.20 Laft limanı, Hürmüzgan ili, rüzgar kuleleri	35
Şekil 2.21 Sağdaki halka tokmak, kadınlara özel tokmaktır ve ince seslidir. Soldaki çekiç biçimli tokmak ise erkeklere özeldir ve kalın sesi vardır.....	36
Şekil 2.22 Hürmüzgan ili, Lenge kenti konut örneği	37
Şekil 2.23 Buşehr ili, Buşeh kenti, İki katlı bir konut.....	38
Şekil 2.24 Buşehr kenti geleneksel sokak görünümü.....	40
Şekil 2.25 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri konumu	42
Şekil 2.26 Elburz sıradağı	44
Şekil 2.27 Kazvin kenti organik dokusu	45
Şekil 2.28 Zencan ili, Sultaniye kenti, Sultaniye türbesinin kesiti planı	46

Şekil 2.29 Zencan ili, Sultaniye kenti, Sultaniye türbesi	46
Şekil 2.30 Batı Azerbaycan ili, Urmu (Urmiye) kenti, Hidayet konutu	49
Şekil 2.31 İran Platosunun Çöl Bölgeleri konumu.....	51
Şekil 2.32 Yezd İli, Yezd kenti, yoğun ve sıkışık geleneksel kent dokusu.....	54
Şekil 2.33 Tarihane mescidi görüntüleri ve planı	55
Şekil 2.34 Yezd kenti, Rüzgar kuleleri	57
Şekil 2.35 Yezd kentinin geleneksel dokusundan bir görünüm	58
Şekil 3.1 Hazar denizinin güney kıyısı bölgesi konumu.....	60
Şekil 3.2 Çalus Kentinin yarı yoğun ve yarı sıkışık kent dokusu	62
Şekil 3.3 Reşt kenti, apartman ve müstakil konutlar.....	63
Şekil 3.4 Reşt kenti, çok katlı binalar	63
Şekil 3.5 Cephede çıkıntılarla, konutu yağmurdan koruma çabası.....	64
Şekil 3.6 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı bölgesi konumu.....	67
Şekil 3.7 Buşehr kenti, modern kent dokusu	69
Şekil 3.8 Buşehr kenti modern konutları	70
Şekil 3.9 Buşehr ili, modern toplu konut	71
Şekil 3.10 Buşehr'in modern konutları	72
Şekil 3.11 Şuşter kentinin coğrafi konumu	73
Şekil 3.12 Yeni ve eski Şuşter'in konumu	73
Şekil 3.13 Solda eski Şuşter'in tipik bir konutu, sağda, Yeni Şuşter konut tipleri gösterilmiştir.....	73
Şekil 3.14 Yeni Şuşter konutunun avlusundan bir görüntü.....	74
Şekil 3.15 Yeni Şuşter, Kent ve konut ölçeğindeki avlu tasarımı.....	75
Şekil 3.16 Yeni Şuşter kentinin görünümü	76
Şekil 3.17 Geleneksel mimarlıktan, modern mimarlığa uzanan öğeler	77
Şekil 3.18 Yeni Şuşter kentinde, kent ölçekli gölgelendirme	77
Şekil 3.19 Mahremiyetin korunması için sokağa açılan açıklıklar kapatılmıştır ve konut onarımı, farklı ve uyumsuz malzemelerle yapılmıştır.	78
Şekil 3.20 Yarı özel, Yarı kamusal alan, duvar örülerek konuta eklenmiştir.	79
Şekil 3.21 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri konumu	82
Şekil 3.22 Kazvin ili, kazvin kenti, rasyonel ve ayrık dokusu.....	83
Şekil 3.23 Tebriz kenti, modern konut mimarlığı	84

Şekil 3.24 Heştgerd kentinin konumu ve yapılacak olan Yeni Heştgerd Kent konumu	85
Şekil 3.25 Yeni Heştgerd kentinin kentsel planı	86
Şekil 3.26 Yeni Heştgerd kentinin görünümü.....	87
Şekil 3.27 Yeni Heştgerd kentinin konut tasarımının oluşum süreci.....	88
Şekil 3.28 Yeni Konutlarda kullanılan toprak altı ısıtma ve soğutma sistemi	89
Şekil 3.29 Konut bloklarla, iç içe doku yaratılmıştır	91
Şekil 3.30 İran Platosunun Çöl Bölgeleri konumu.....	93
Şekil 3.31 Yezd İli, Yezd Kenti modern dokusu	94
Şekil 3.32 Yezd Kenti, Ferheng Sitesi	96
Şekil 3.33 Yezd Kenti, çok katlı konut tipleri.....	97
Şekil 3.34 İsfahan kenti, Modern konutlar	97
Şekil 3.35 Çöl Komşuluğu projesinden görüntüler.....	99
Şekil 3.36 Çöl Komşuluğu projesinin üç boyutlu görünümü.....	100
Şekil 3.37 Özel avlu görüntüsü	100
Şekil 3.38 Projenin gece görüntüsü.....	101
Şekil 4.1 On altıncı Yüzyıllarda Matrakçı Nasuh'un çizdiği Tebriz minyatürü	106
Şekil 4.2 Tebriz çarşısı.....	107
Şekil 4.3 Geleneksel Tebriz'in kent dokusu	108
Şekil 4.4 Araba, geniş caddeler, Tebriz'de Modernite izleridir	109
Şekil 4.5 Behnam konutunun güney görünümü.....	112
Şekil 4.6 Tebriz kentinin dokusunda, Behnam konutunun konumu	113
Şekil 4.7 Behnam konutu, Giriş kat.	114
Şekil 4.8 Behnam konutu, Birinci kat	114
Şekil 4.9 Behnam konutu, Bodrum kat	114
Şekil 4.10 Çizgilerle belirlenmiş alan Mehtabi alanıdır.....	115
Şekil 4.11 Behnam konutu, Güney cephesi (I)	116
Şekil 4.12 Behnam konutunun iç avludan, kuzey cephesi (II).....	116
Şekil 4.13 Behnam konutu, A-A Kesiti	116
Şekil 4.14 Behnam Konutu, Avlunun güney kanadındaki (IV) yazlık revak.	117
Şekil 4.15 Behnam konutunun güney görünümü.....	118
Şekil 4.16 Dış avludan, güney cephe (I) görüntüsü	119

Şekil 4.17 Tebriz kentinin dokusunda, Qedeki konutunun konumu.....	120
Şekil 4.18 İç avludan, kuzey cephe görüntüsü (II).....	121
Şekil 4.19 Qedeki konutu, Yüksek giriş kat planı.....	122
Şekil 4.20 Qedeki konutu, Bodrum kat planı.....	122
Şekil 4.21 Qedeki konutu, Güney Cephe (I).....	123
Şekil 4.22 Qedeki konutu, Kuzey Cephe (II).....	123
Şekil 4.23 Qedeki konutu, A-A Kesiti	123
Şekil 4.24 Qedeki konutu, Havuzhane Alanı	124
Şekil 4.25 Sarraflar konutu, Güney görünümü (I)	125
Şekil 4.26 Tebriz kentinin dokusunda, Sarraflar konutunun konumu	126
Şekil 4.27 Alevi konutu, Yüksek giriş kat	127
Şekil 4.28 Alevi konutu, Bodrum kat	127
Şekil 4.29 Sarraflar konutu, Güney Cephe (I).....	128
Şekil 4.30 Sarraflar konutu, Doğu Cephe (II)	128
Şekil 4.31 Sarraflar konutu, A-A Kesit.....	128
Şekil 4.32 Sarraflar Konutu, Seramik Müzesi	129
Şekil 4.33 Emirnizam Gerusi konutunun dış avlusundan genel görünüm	130
Şekil 4.34 Tebriz kentinin dokusunda, Emirnizam Gerusi konutunun konumu	131
Şekil 4.35 Emirnizam Konutu, Birinci kat planı.....	132
Şekil 4.36 Emirnizam Konutu, Giriş kat planı.....	132
Şekil 4.37 Emirnizam konutu, Güney cephe (I).....	133
Şekil 4.38 Emirnizam Konutu, Güney görünümü (I).....	133
Şekil 4.39 Qacar (Kaçar) müzesi olarak kullanılan Emirnizam konutunun Tenebi bölümü	134
Şekil 4.40 Genceizade konutu, Güney ve batı görüntüsü	135
Şekil 4.41 Tebriz kentinin dokusunda, Genceizade konutunun konumu.....	136
Şekil 4.42 Genceizade konutu, Giriş kat planı.....	137
Şekil 4.43 Genceizade konutu, Birinci kat planı.....	137
Şekil 4.44 Genceizade konutu, Bodrum kat planı.....	138
Şekil 4.45 Genceizade konutu, Doğu cephes (IV)	138
Şekil 4.46 Genceizade konutu, Güney cephes (I)	139
Şekil 4.47 Genceizade konutu, Batı cephes (III).....	139

Şekil 4.48 İthal mimarlık öğeleri olan iki yönlü merdiven ve cepheden çıkıntı biçimli balkon	140
Şekil 4.49 Restgar konutunun batı cephesi	141
Şekil 4.50 Tebriz kentinin dokusunda, Restgar konutunun konumu	142
Şekil 4.51 Restgar konutu, Giriş kat planı	143
Şekil 4.52 Restgar konutu, Birinci kat planı	143
Şekil 4.53 Ordubadi konutu, Genel görüntü	144
Şekil 4.54 Tebriz kentinin dokusunda, Ordubadi konutunun konumu	145
Şekil 4.55 Ordubadi konutu, Yerleşim planı.....	146
Şekil 4.56 Ordubadi konutu, Giriş kat planı	146
Şekil 4.57 Ordubadi konutu, Birinci kat planı	147
Şekil 4.58 Tebriz kentinin gelişim evreleri	149
Şekil 4.59 eski ve yeni Tebriz kentinin gelişiminin görsel karşılaştırması.....	150
Şekil 4.60 Tebriz İpek meydanı görüntüsü	151
Şekil 4.61 Tebriz İpek meydanının taş halısı	152
Şekil 4.62 Tebriz İpek meydanının peyzaj çalışmaları	152
Şekil 4.63 Xudayari Konutunun giriş kat planı.....	153
Şekil 4.64 Tebriz kent dokusunda, Xudayari konutunun konumu.....	154
Şekil 4.65 Xudayari Konutunun güney ve batı cephesinden bir görünüm	155
Şekil 4.66 Xudayari Konutunun hol ile birleşen mekanı	156
Şekil 4.67 Xudayari Konutunun Açık mutfak ve tavan aydınlatması.....	157
Şekil 4.68 Xudayari Konutunun salon görüntüsü	157
Şekil 4.69 Rehmani konutu, dördüncü kat daire planı	158
Şekil 4.70 Tebriz kent dokusunda, Rehmani konutunun konumu	159
Şekil 4.71 Rehmani konutunun salon görüntüsü	160
Şekil 4.72 Rehmani konutunun oturma alanı görüntüsü.....	161
Şekil 4.73 Mehrfar konutunun üçüncü kat daire planı	162
Şekil 4.74 Tebriz kent dokusunda, Mehrfar konutunun konumu	163
Şekil 4.75 Mehrfar konutunun salon girişi görüntüsü.....	164
Şekil 4.76 Mehrfar konutunun salondan, açık mutfak görüntüsü	165
Şekil 4.77 Mehrfar konutunun mutfaktan salon görüntüsü.....	166
Şekil 4.78 Tebriz kent dokusunda, Beygzalı konutunun konumu	167

Şekil 4.79 Beygzalı konutunun kuzey cephe görünümü.....	168
Şekil 4.80 Beygzalı konutunun yedinci kat daire planı.....	169
Şekil 4.81 Beygzalı konutu, Salon girişi görüntüsü.....	169
Şekil 4.82 Beygzalı konutu, geleneksel dekore edilmiş köşesi.....	170
Şekil 4.83 Meserretbexş konutu doğu cephe görünümü	171
Şekil 4.84 Tebriz kent dokusunda, Meserretbexş konutunun konumu	172
Şekil 4.85 Meserretbexş konutunun birinci kat daire planı.....	173
Şekil 4.86 Meserretbexş konutu, Oturma alanı ve giriş kapısı görüntüsü	173
Şekil 4.87 Meserretbexş konutu, Salon görüntüsü.....	174
Şekil 4.88 Tebriz kent dokusunda, Asman-e-Tebriz sitesinin konumu	175
Şekil 4.89 Asman-e-Tebriz Apartman sitesi	176
Şekil 4.90 Asman-e-Tebriz Apartman sitesi	176
Şekil 4.91 Asman-e-Tebriz sitesinin yüzme havuzu.....	177
Şekil 4.92 Asman-e-Tebriz sitesinin yüzme havuzu.....	177
Şekil 4.93 Asman-e-Tebriz blokunun kat planı	178
Şekil 4.94 Asman-e-Tebriz'in A dairesi planı	178
Şekil 4.95 Asman-e-Tebriz projesinden temsili mutfak görüntüsü	179
Şekil 4.96 Asman-e-Tebriz projesinden temsili yatak odası görüntüsü.....	179
Şekil 4.97 Şehran gökdeleninin yerleşim planı.....	180
Şekil 4.98 Tebriz kent dokusunda, Şehran gökdeleninin konumu.....	181
Şekil 4.99 Şehran gökdeleninin güney görünümü	182
Şekil 4.100 Şehran gökdeleninin 1-13 kat	183
Şekil 4.101 Şehran gökdeleninin B tipi daire planı.....	183
Şekil 4.102 Şehran gökdeleninin oturma odasından mutfak görüntüsü.....	184
Şekil 4.103 Şehran gökdeleninin salon görüntüsü	185
Şekil 4.104 Şehran gökdeleninin yemek alanından mutfak görüntüsü	185

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1 Hazar Denizinin Güney Kıyısı geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosu	25
Tablo 2.2 Hazar denizinin güney kıyısı geleneksel konut değerlendirme tablosu.....	25
Tablo 2.3 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosu	41
Tablo 2.4 Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyısı geleneksel konut değerlendirme tablosu	41
Tablo 2.5 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosu	50
Tablo 2.6 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin geleneksel konut değerlendirme tablosu	50
Tablo 2.7 İran platosunun çöl bölgelerinin geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosu	59
Tablo 2.8 İran platosunun çöl bölgelerinin geleneksel konut değerlendirme tablosu	59
Tablo 3.1 Hazar denizinin güney kıyısı modern kent dokusu değerlendirme tablosu ..	66
Tablo 3.2 Hazar denizinin güney kıyısı modern konut değerlendirme tablosu	66
Tablo 3.3 Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyısı modern kent dokusu değerlendirme tablosu.....	81
Tablo 3.4 Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyısı modern konut değerlendirme tablosu.....	81
Tablo 3.5 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin modern kent dokusu değerlendirme tablosu.....	92
Tablo 3.6 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin modern konut değerlendirme tablosu.....	92
Tablo 3.7 İran platosunun çöl bölgelerinin modern kent dokusu değerlendirme tablosu.....	103
Tablo 3.8 İran platosunun çöl bölgelerinin modern konut değerlendirme tablosu ..	103

Tablo 5.1 İran'ın iklim bölgelerinin geleneksel kent dokusunun karşılaştırmalı tablosu.....	187
Tablo 5.2 İran'ın iklim bölgelerinin modern kent dokusunun karşılaştırmalı tablosu	188
Tablo 5.3 İran'ın iklim bölgelerinin geleneksel konut değerlendirmelerinin karşılaştırmalı tablosu.....	190
Tablo 5.4 İran'ın iklim bölgelerinin modern konut değerlendirmelerinin karşılaştırmalı tablosu.....	191
Tablo 5.5 Hazar denizinin güney kıyısı geleneksel ve modern kent dokusu karşılaştırmalı tablosu.....	192
Tablo 5.6 Hazar denizinin güney kıyısı geleneksel ve modern konut değerlendirmesinin karşılaştırmalı tablosu.....	192
Tablo 5.7 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı geleneksel ve modern kent dokusu karşılaştırmalı tablosu	193
Tablo 5.8 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı geleneksel ve modern konut değerlendirmesinin karşılaştırmalı tablosu.....	193
Tablo 5.9 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin geleneksel ve modern kent dokusu karşılaştırmalı tablosu	194
Tablo 5.10 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin geleneksel ve modern konut değerlendirmesinin karşılaştırmalı tablosu.....	194
Tablo 5.11 İran platosunun çöl bölgelerinin geleneksel ve modern kent dokusu karşılaştırmalı tablosu.....	195
Tablo 5.12 İran platosunun çöl bölgelerinin geleneksel ve modern konut değerlendirmesinin karşılaştırmalı tablosu.....	195
Tablo 5.13 Tebriz kentinin Geleneksel konut mimarlığından modern konut mimarlığına devredilen- edilmeyenler tablosu	199

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1 Problemin Tanımı

Doğa ile dostça bağ kurmak, doğanın zor koşullarının üstesinden gelmek ve bu zor koşullar altında yaşamını sürdürmek, yaratılışın başından beri insanların en önemli çatışmalarından birisi olmuştur. Bu çatışma, yüzyıllar öncesinden günümüze kadar uzanmıştır, hala da devam etmektedir. Eski çağlarda insanlar doğanın sunduğu, rüzgar, akarsu ve güneş enerjisi gibi enerjilerden yararlanarak çevreye duyarlı bir yaşantı kurmuştur (Soflayi, 2003).

Ancak, Teknolojinin ilerlemesi, gelişmesi ve çevre kirliliğine neden olan fosil enerji kaynakların kullanımının artması, sözü edilen çatışmayı problemli bir noktaya taşımıştır. Yüksek teknolojiler konforlu yaşam için insanlara yeni yöntemler, imkanlar ve rahatlıklar sunmuştur, öte yandan kullanılan bir çok basit, ancak verimli ve işe yarar yöntemleri unutturmuştur. Sanayi devrimi sonrasında hızlanan teknolojik gelişmeler, her alanda olduğu gibi mimarlık alanında da gözle görülür değişimlere neden olmuş ve geçmişten günümüze ışık tutan yüzyılların deneyim ve birikimiyle elde edilen geleneksel yapı stokunun sürdürülebilir özelliklerinin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Özgürlük sınırlarını genişleten bu modern anlayış, doğa ve çevreyle olan ilişki bağlamında çeşitli eksilmeleri beraberinde getirmiştir. 1970'lerdeki enerji krizi, bir gün kaynakların tükenebileceği ortaya çıkmıştır. Bu olay sonrasında, dünyanın ve kentlerin gelecek kuşaklara yaşanabilir biçimde bırakılabilmesi için çevre kirliliği, çevre dengesizliği ve iklim değişikliklerine karşı önlemler alınmaya başlamıştır.

Bütün dünyada olduğu gibi güçlü bir geleneksel mimari birikimi olan İran'da da, insanlar geçmişte, basit, ancak, deneyim dolu yöntemlerle, çevrelerine zarar vermeden yaşamlarını sürdürmeyi başarmışlardır. Onlar, bulundukları iklim bölgelerinde, kendi mikro iklimlerini yaratarak, çevrelerini yaşanabilir hale getirmişlerdir.

Sanayi devrimi, teknolojinin ilerlemesi ve modernleşme, İran'da da değişikliklere neden olmuştur. Kentleşme ve hızlı nüfus artışı arazi kısıtlılığı problemini ortaya çıkarmıştır. Bu problem, çok katlı, yüksek binalarla çözülmeye çalışılmıştır.

Teknoloji İran'ın ve bütün dünyanın kültürünü, yaşam tarzını ve doğal olarak mimarisini etkilemiştir. teknolojinin sağladığı hijyenik sistemler sayesinde, bazı inançlar ve düşünceler ve o düşünceden kaynaklanan mekan organizasyonu ortadan kalkmıştır. Geleneksel İran konutunda, tuvalet hiçbir zaman evin içinde yapılmaz. Tuvalet, genelde bahçede ve binadan en uzak mesafede yapılır. Bu da atık su toplama sistemin olmadığı ve tuvaletin kötü kokusundan kaynaklanır. Mutfak ise, genelde binanın bodrum katında yapılır. Yemeklerin kömür ve odunla pişmesi ve gelişmiş havalandırma sistemleri olmadığından, mutfak alanının sürekli dumanlı ve buharlı olduğundan, ayrıca, kadının rahat çalışması için böyle bir yöntem uygulanmıştır. Geleneksel İran konutunda, her eve özel banyo yapılmaz ve insanlar temizlik ihtiyaçlarını umumi hamamlarda gidermek zorundalar.

Apartmanlaşma ile birlikte, bazı kültürel değerler kaybolmaya başlamıştır. Bu değerlerin örneği ise, mahremiyet ve mülkiyet duygusudur. Geleneksel İran mimarisinde, dört duvar içinde olan bir ailenin kendine özgü sınırları ve bir mahremiyet duygusu vardır ve bu mahremiyet duygusu toplumun bütün düzeylerinde eşit olarak geçerlidir. Mahremiyet aslında, mülkiyet duygusunun sonucudur. Kendi arsasına malik olan bir aile, mahremiyetini korumakla birlikte kendi alanının mülkiyetini de vurgulamaktadır. Günümüzde, apartmanlarda, ortak kullanım nedeniyle, bu duygular azalmıştır.

Geleneksel İran mimarisinde, mekanlar çok amaçlı kullanılmaktadır. Bir oda, geceleyin, uyku zamanında, yatak odasıdır, sabah yer yatakları toplandıktan sonra kahvaltılık salondur, gün boyunca oturma odası olarak kullanılır, öğle yemeğinde, yemek odasına dönüşür, tekrar oturma odası ve akşam yemeğinde de yemek odası olarak kullanılır. Bunların yanı sıra, aynı oda da, Halı kilim ve el işleri gibi

alışmalar da yapılmaktadır. Ancak, modern mimari anlayışında, her bir işlev için ayrı bir mekan ve alan dūřınılmıřtır.

Mekan tasarımında coğrafi konumunun, iklimsel koşulların ve malzeme sınırlılıkların gōz ardı edilmesi İran konut mimarlığında, çevresel sorunlara ve yaşam kalitesinin dūřmesine yol açmaktadır. Konut, insanın huzur bulabileceği bir mekan olmalıdır. Huzurlu bir mekan yaratılışında, mekanın bōyōklēęē, kōōklēęē, oranı, aydınlık dōzeyi, sıcaklığı, rutubeti, hava akımı, rengi, sakinliği ve genel olarak fiziksel ve duygusal etkenler son derece önemlidir. İran mimarlığında, birinci ve en önemli řey, binanın yapım yōnūdūr. Bu da, iklim, gōneř hareketi ve rōzgarın esinti (hakim rōzgar, kum fırtınası vs) yōnōne gōre belirlenir (Pirniya, 2005). Bōylece, konut, gōneř ve rōzgar gibi doğal enerjilerden en uygun biçimde yararlanır. İran konut mimarlığında soğuk iklimlerde soğuğu nleme, sıcak iklimlerde ise gōlge yapma ve binayı aşırı sıcaktan koruma amacıyla avlu kullanılır. ōl bōlgelerde, rōzgarı konut içine yōnlendiren rōzgar kuleleri i mekanları serinletir ve havalandırır. Orosi (Urusi) adlı çift camlı, sōrgōlō pencerele bir yalıtım elemanı gibi konutu sıcak ve soğuktan korur.

Gōnōmōzde İran mimarlığında, huzurlu yaşam için yukarda sōzō edilen doğal yōntemler ihmal edilmiştir ve iklimsel koşulların yarattığı sorunların ōzōmō teknolojiye bırakılmıştır, bu da, uzun sōre içinde doğaya zarar vermeye yol açar.

Tezde, İran geleneksel konut mimarlığından modern mimarlığa uzanan sōreklilikler veya kesintiler irdelenerek, modern mimarlıktaki mekōnsal ve çevresel eksiler ve artılar genel olarak ortaya konmuştur. Tezin 4. Bōlōmōnde İran'ın Doğu Azerbaycan ilinde yer alan Tebriz kentinin geleneksel ve modern konut mimarlığı ۆzerinde detaylı irdelemeler ve incelemeler ve karşılaştırmalar yapılmıştır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve nemi

İran'ın geleneksel konut miarlığında kullanılan çevresel ve mekōnsal mimari ōzōmler basit gibi gōrōnse de, o bōlgelerde yaşayan insanlara kolaylık sağlamıştır

ve bölgeyi insanlar için yaşanabilir kılmıştır. Bu da ancak, insan, mekan ve iklim arasındaki ilişkilerin doğru kurulmasıyla gerçekleşebilir. Tezin amacı, İran'ın, özellikle Tebriz'in geleneksel konut mimarlığındaki mekânsal ve çevresel özelliklerinin saptanması ve modern konut mimarlığında, geleneksel konut mimarlığının izlerinin aranması ve kesintilerin tespit edilmesidir. Böylece, günümüz modern konut tasarımına önemli katkılar sağlanması umulmaktadır.

1.3 Araştırmanın Varsayımları

İran ve Tebriz'in geleneksel konut mimarlığı mekan organizasyonu ve iklimle uyumluluk açısından başarılı yöntemler sunmuştur.

İran ve Tebriz'in modern konut mimarlığında bazı kültürel ve çok sayıda iklimsel, çevresel sorunlar bulunmaktadır.

Geleneksel konut mimarlığının süreklilik ve kesintilerinin modern konut mimarlığında aranması, anlamlı çıkarımlar yapılabilmesini sağlar.

1.4 Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, İran'ın ve özellikle Tebriz Kentinin geleneksel ve modern konut mimarlığının çevresel, iklimsel ve mekânsal çözümlerinin saptanması ve bunların birbiriyle karşılaştırılması kapsamında yapılmıştır. Böylece, geleneksel konut mimarlığından modern konut mimarlığına uzanan süreklilikler, izler, ya da kopukluklar saptanmıştır. Bu saptamalar, gelecekte tasarlanan konut projelerinde göz önüne alınarak, daha verimli, konforlu ve kullanışlı konut tiplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Araştırmanın birinci bölümü giriş bölümü olup, problemin tanımı, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın varsayımları, araştırmanın kapsamı, araştırmanın yöntemi ve araştırmanın sınırlılıkları yer almaktadır. İkinci bölümde ise İran'ın geleneksel mimarlığının iklimsel-çevresel verilerle ilişkileri irdelenmiştir. Bu

bölümde ilk olarak İran coğrafyası, kültürü, geleneksel mimarisi üzerine genel çerçeve ortaya konmuştur. Devamında, İran'ın dört iklim bölgesinde konut mimarlığı genel olarak ele alınmıştır ve her bölgede İklimsel-çevresel veriler, geleneksel kent dokusu ve konut mimarlığı, geleneksel konut mimarlığının iklimsel-çevresel veriler ilişkileri irdelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, İran'ın modern mimarlığı, dört iklim bölgesine göre genel olarak irdelenmiştir ve her bölgenin geleneksel ve modern mimarlığı karşılaştırılmıştır. Dördüncü bölümde ise, İran'ın kuzeybatısında yer alan Doğu Azerbaycan ilinin Tebriz kentine yoğunlaşıp, bu kentin geleneksel ve modern konut mimarlığı araştırılıp, kıyaslanmıştır ve geleneksel konut mimarlığının modern konut mimarlığına uzanan süreklilikleri ve kesintileri saptanmıştır.

1.5 Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada İran geleneksel mimarlığının farklı iklim bölgelerinde geliştirdiği iklim ve çevreyle uyumlu mekansal çözümler, kullandığı teknikler, bina formları ve yönlenişler, literatür tarama yöntemiyle irdelenmiştir. İrdeleme sonucunda elde edilen veriler tablolar biçiminde verilmiştir. Geleneksel ve modern kent dokusu ve konut analizi her iklim bölgesi için ayrı hazırlanmıştır. Sonuç bölümünde ise, tüm bölgelerin modern ve geleneksel kent dokusu ve konut analizleri iki ayrı tabloda toplanmış ve bu tablolarda tüm çalışmanın özetini sunacak biçimde bölgelerdeki kent dokusu ve konutun mekansal durumu ortaya konmuştur. Çalışmanın devamında İran'ın Doğu Azerbaycan ilinde yer alan Tebriz kenti üzerinde yoğunlaşarak, bu bölgedeki geleneksel ve modern konut mimarlığı ve konut tipolojisi örnek olay çalışması yöntemiyle irdelenmiştir ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Tebriz'e özel, devredilen-devredilmeyen tablosu düzenlenerek, Tebriz'in modern konut mimarlığı ile geleneksel konut mimarlığı arasındaki süreklilikler veya kopukluklar açığa çıkarılmıştır. Bu bağlamda, Hüseyin Sultanzade'nin 1997 tarihli, Tebriz, xeşti ostovar der me'mariye İran adlı eseri, Vehit Ghobadian'nın 1998 tarihli, Berresiye eqlimiye benahaye sonnatiye İran adlı eseri, Gulam Hüseyin Memariyan'nın, 1996 tarihli, Aşnayı ba me'mariye meskukiye İran (Güneşenasiye darungera) adlı eseri,

aynı yazarın, 2007 tarihli, Aşnayı ba me'mariye meskukiye İran (Güneşenasiye burungera) adlı eseri ve Muhammet Ali Keynejad ve Muhammet Rıza Shirazi'nın 2010 tarihli, The traditional houses of Tabriz adlı eseri, kullanılan en önemli kaynaklardır.

1.6 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada, İran (Şekil 1.1) geleneksel konut mimarlığının farklı bölgelerde iklimle uyumlu mekansal çözümleri ve bu çözümlerin modern konut mimarlığındaki izleri ya da kesintiye uğramışlığı genel olarak irdelenmiştir. Ancak, bütün bölgelerde alan çalışması yapmak mümkün olmadığı için çalışma, İran'ın kuzeybatısında yer alan ve kuru-soğuk iklime sahip olan Doğu Azerbaycan ilinde yer alan Tebriz kenti üzerinde yoğunlaşacak ve irdemeler bu bölge üzerinde detaylandırılacaktır.

Şekil 1.1 Araştırma alanının haritası (Tarkhov, 2007)

BÖLÜM İKİ

İRAN GENELİNDE GELENEKSEL KONUT MİMARLIĞI ANALİZİ

Bu bölümde, İran'ın Tarihi, Coğrafyası ve Kültürü kısaca anlatılmıştır ve dört iklim bölgesinin geleneksel konut mimarlığı genel olarak irdelenmiştir. Her iklim bölgesine ait olan bölümün sonunda elde edilen veriler, kent dokusu ve konut değerlendirme adlı iki ayrı tablo biçiminde sunulmuştur.

2.1 İran Tarihi/Coğrafyası/Kültürü/Geleneksel Mimarlığı Üzerine Genel Çerçeve

Asya'nın batısında yer alan bir ülkedir. Kuzeyinde Azerbaycan cumhuriyeti ve Hazar denizi, doğusunda Afganistan ve Pakistan, batısında Türkiye ve Irak, güneyinde Basra ve Umman körfezleri bulunur.

M.Ö. 3000 yıllarından beri İran bilinmektedir. Bilinen en eski imparatorluk Elamlıların M.Ö. 3200-640 yıllarında kurdukları imparatorluktur. Elamlıların yerine Medlerin kurmuş oldukları imparatorluğu Persli Keyhüsrev (Kuruş, II. kiros) M.Ö. 530 yılında yıkmış ve Anadolu'nun büyük bir bölümü de dahil olmak üzere egemenliği altına almış ve Pers veya Ahameniş imparatorluğunu kurmuştur. İskender komutasındaki Yunanlılar M.Ö. 330 yıllarında bütün İran topraklarını ele geçirmiştir. Bundan sonra İran topraklarında Parth'ların ve Sasani'lerin egemenliği devam etmiştir. Sasani'lerin çöküşü İslam ordularının İran'ı ele geçirmeleriyle gerçekleşmiştir. İran içlerine giren İslam orduları, Azerbaycan, Taberistan, Cürcan, Rey, Kum, Qezvin, Zencan, Hemedan, İsfahan ve Horasan'ı fethetmiştir. Hicri sekizinci yüzyılın başında Şeyh Sefiyyeddin Erdebili soyundan gelenler, İran'da bir tarikat kurmuştur. Bu nedenle, tarikata Safevi'ler adı verilmiştir.

Şah İsmail, velinimetini olan Akkoyunlular Devletini yıkarak, İran'da Safevi Hanedanını kurmuştur. Onun zamanında Şiilik, devletin resmi dini olmuştur. 1514 yılında Çaldıran'da Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'i ağır bir

hezimete uğratmıştır ve Tebriz'i fethetmiştir. Şah İsmail'in ölümünden sonra tahta geçen oğlu Tahmasb zamanında, İran bütünüyle Osmanlıların eline geçmiştir.

Safevilerden sonra Nadir Şah ile birlikte İran üzerinde Afşar soyunun egemenliği başlar ancak, bu uzun sürmez. Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra bir iktidar boşluğu meydana gelir ve bundan sonra üç ayrı rakip taht için ortaya çıkar. Bunlar: Zend'ler, Afganlar ve Kaçarlardır. Bu üç rakipten Zend'lerin yönetimi 40 seneye varmayacak derecede kısa bir zaman diliminde olur. Bundan sonra ülke yönetimi 1925 yılına kadar Kaçarların elinde kalır. 1925-1979 yılları arasındaki dönem ise Pehlevi sülalesinin İran tahtında bulunduğu dönemdir. Pehlevi sülalesinin İran tahtında bulunduğu süre içinde geçen en gergin dönem, İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır. 1963 yılında Şah "Beyaz Devrim" adı altında ülkede büyük çapta ekonomik ve sosyal reformlar yapar. Her geçen gün artan petrol gelirleri ve özellikle ülke savunması için yapılan büyük harcamalar, İran'ı Ortadoğu'da askeri bakımdan söz sahibi ülkeler arasına çıkartır. Bu süreçte Fransa'da sürgünde bulunan İranlı Şii lider Humeyni, milletin Şii inancından yararlanarak, çoğunlukta olan Şiileri birleştirir. İçten ve dıştan yapılan pek çok uğraşlar sonucunda Humeyni İran'a hakim olur. Şah ailesi İran'ı terk eder ve memleket Şii inancı ile bir islam cumhuriyeti olarak idare edilmeye başlar.

İran'ın büyük bir bölümü yüksek ovalar ve geniş çöllerden oluşmuştur. Ülkenin yüksek bir oviden oluşan bölümü kuzeyde Elburz sıradağları, güneybatıda ise Zağros Dağları ile sınırlıdır. Bu oviden merkezi, Deşt-e-Kevir (Tuz çölü) ve Deşt-e-Lüt (Azerbaycan Türkçesi "lüt çölü" olan ve çıplak anlamına gelen çöl) adlı iki büyük çölle kaplıdır. Yağışlı mevsimlerde dağlardan gelen tuz dolu seller, Deşt-e-Kevir'e akar, mevsim kuraklaşınca çölün yüzeyinde bir tuz tabakası bırakır(s). İran'ın merkez platosunun büyük bir kısmında yılın yarısından fazla, hatta bir damla bile yağmur yağmaz ve içme suyu bulup depolama, bu bölgede yaşayan insanların tarih boyunca önemli problemlerden biridir (Ghobadian, 1998).

İran topraklarının büyük bir bölümü deniz seviyesinden 1000 m'den daha yüksektir. Kuzeyde 3000 m'yi geçen İran Kuzey Sıradağları bulunmaktadır. İran'ın

bu bölümünde Hazar denizini İran'ın iç bölgesindeki yaylalardan ayıran Elburz Dağları 4000 m yüksekliğe kadar ulaşır. Doğuya doğru bu dağlık alan alçalır ve daralır. Elburz Sıradağlarının batısında ise, Urmiye Gölü ve Azerbaycan dağlık bölgesi uzanır. Günümüzde, gölü besleyen nehirler üzerine baraj yapılarak kurumasına yol açılan Urmiye Gölünün en derin noktası 14 m, yüzölçümü ise 5000 km²'dir. Urmiye Gölü'nün hemen doğusunda Tebriz Ovası yer alır. İran'ın güneyini çevreleyen sıradağlar, Güney İran Dağları adı altında toplanır. İran'da ayrıca birçok volkanik dağlar vardır. Deşt-e-Kevir, en düz olan en geniş çöllerinden biridir. İran'ın dağlık bölgeleri ormanlarla kaplıdır. Hazar denizinin kıyıları bölgesi, Karadeniz bitki topluluğunu andıran gür bir orman örtüsüne sahiptir. Bu bölgenin yaylalarında yüksek bozkırlar geniş yer tutar.

İran platosu iklimsel sınıflandırma açısından dünyanın en kuraklık bölgelerinin birisinde yer almaktadır. İran'ın merkezinden geçen çöl, Afrika'nın doğusundaki Atlantik okyanusunun sahillerinden başlayan, İran, Afganistan ve Türkmenistan'a kadar uzanan Arabistan'ın ve Afrika'nın kuzeyinin kurak çölleridir. Bu bir genel sınıflandırmadır ancak, İran'ın birçok bölgesi kurak iklime sahiptir ve yağmur yağışı ortalaması dünyanın başka bölgelerinden çok daha düşüktür. Buna rağmen, İran'da çeşitli iklimler bulunmaktadır (Kasmayı, 2008). Hazar denizine bakan kısımlar çok nemli ve daima yağışlıdır. Bu bölge dışındaki bütün İran toprakları astropikal kurak bölge içindedir. Hazar denizinin kuzeyini çevreleyen Elburz Sıra Dağlarının kuzey yamaçları yıllık ortalama 1000-1500 mm ile bol yağış aldığından dolayı zengin ormanlarla kaplıdır. Bu dağların eteklerinde sıralanmış bulunan dar kıyı ovaları çok nemlidir. Bu bölgedeki nem oranı genellikle %80 üzerindedir ve bu mesele insanların çalışmasını ve hareketini engellemektedir (Ghobadian, 1998).

Güneyde iklim daha ılımandır ancak, genelde belirgin bir sıcak söz konusudur. İsfahan kenti yıllık yalnızca 120 mm yağış alır. Yağmur genel olarak kış mevsiminin sonunda ve yaz aylarının başlarında yağmaya başlar. Denizden seviyesinden yüksek dağlarla ayrılan iç ovalar yaz boyunca Akdeniz'in hava basıncı düşüklüğünden etkilenmez. Bu iklimin yazları çok sıcak, kışları ise çok soğuktur. İran'ın kuzeyindeki Basra körfezi kıyıları ise nemli ve sıcaktır. Şemseddin Mugaddasi

(meşhur Arap coğrafyacı ve gezgin), bu bölgenin aşırı sıcak ve nemli olduğundan, cehennemın kapısı adını vermiştir.

İran, iklim olarak, coğrafi özelliklerine göre dört bölgeye bölünmüştür:

- Hazar denizinin güney kıyıları (ılıman ve nemli iklim)
- Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyıları (Sıcak ve nemli iklim)
- İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk iklim)
- İran platosunun çöl bölgeleri (Sıcak ve kuru iklim) (Kasmayi, 2008).

İran çeşitli etnikleri kendi sınırları içinde barındıran bir ülkedir. İran İstatistik Kurumunun 2011 yılının nüfus sayımına göre, İran'ın nüfusu yaklaşık 75 milyon ilan edilmiştir. İran'da Azerbaycan Türkleri, Kaşkay Türkleri, Türkmen Türkleri, Fars, Kürt, Lur, Beluç, Arap, ve çok az sayıda başka etnik grupları yaşamaktadırlar. Etnik yapısı üzerine devlet tarafından resmi rakamlar açıklanmamıştır ancak birkaç farklı kaynağa göre İran etnik yapısı aşağıdaki gibidir:

Globalsecurity.gov sitesinin verdiği istatistiklerine göre 2008 yılında İran nüfusunun %65'ini Farslar, %16'sını Azerbaycan Türkleri, %7'ünü Kürtler, 6%'sını Lurlar, %2'sini Beluçiler, %2'sini Araplar, %1'ini Kaşkay Türkleri, %1'ini Türkmenler ve %1'den az başka etnik gruplar oluşturur. cia.gov sitesinin verdiği istatistiklerine göre, İran nüfusunun %61'ini Farslar, %16'sını Azerbaycan Türkleri, %10'unu Kürtler, 6%'sını Lurlar, %2'sini Beluçiler, %2'sini Araplarve %2'sini Kaşkay Türkleri ve diğer Türkmenler ve %1'ini de başka etnik gruplar oluşturur. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî'nin Ocak 2012 tarihinde verdiği demece göre İran nüfusunun %40'ı Türkçe konuşmaktadır.

İran'ın resmi dini İslâm'dır. Resmi rakamlara göre halkın % 98,8'i Müslümandır. İran'da % 0.7 oranında Hristiyan, % 0,3 oranında Yahudi, % 0,1 oranında Zerdüş, % 0,1 oranında da diğer dinlerin mensupları mevcuttur. Resmi rakamlara göre Müslümanların % 10'u Sünnî'dir. Diğerlerinin büyük bir çoğunluğu Şii Caferî'dir. Bunların yanı sıra 1 milyona yakın İsmailiyye Şia'sının da bulunduğu sanılmaktadır. Hristiyanlar da Ortodokslar, Gregoryen Ermeniler, Katolik Ermeniler, Nesturiler ve

Protestanlardan oluşmaktadır. Zerdüştlük eski İranlıların dinidir. Kendilerine ateşperestler de denen Zerdüştlüğün inançlarının özünü ateşe tapmak oluşturur. İran'da az sayıda Bahai ve Bâbi de bulunmaktadır. Resmi rakamlara göre Bahailerin oranı nüfusun % 0.1'inden daha azdır. Bahailer Allah'ın peygamberlerde tecelli ettiğine, bütün peygamberlerin Bahailiğin kurucusu olan Baha'yı müjdelemek için gönderildiğine inanırlar. Yani Bahailik İslâm kültürüne dayanmakla birlikte İslâm dairesinin dışına çıkmış olan bir fırkadır. Bâbilik de inanç ilkeleri bakımından Bahailiğe çok yakındır.

İran mimarlığı, mimarlık araştırmacısı olan Muhammet Kerim pirniya tarafından, 6 tarz olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma, İran'ın tarih boyunca şiir tarzları sınıflandırılmasından esinlenerek yapılmıştır. Bu tarzlar, ülkenin sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik durumundan etkilenecek şekilde ortaya çıkmıştır.

- Parsi Tarzı (Ahameniş'ler) M.Ö. 6. – 4. Yüzyıl
- Parti Tarzı (Sasani'ler- Arşaklılar (Eşkani'ler)) M.Ö. 4. YY-İslamiyet'e kadar
- Horasani Tarzı (Seffar'ler-Tahiri'ler-Gazneli'ler) M.S. 8. YY – M.S. 11. YY
- Razi Tarzı (Samani'ler-Selçuklu'lar-Harezmşahi'ler) M.S. 12. YY- M.S. 14. YY
- Azerbaycan (Azeri) Tarzı (İlhanlılar-Timurlular) M.S. 14. YY Başından-M.S. 16. YY
- İsfahani Tarzı (Safevi-Avşar'lar-Zendiyye-Kaçar'lar) M.S. 16. YY Başından-Kaçar dönemin ortalarına kadar

Parsi Tarzı (Ahameniş'ler) M.Ö. 6. – 4. Yüzyıl: Büyük olasılıkla Ahameniş imparatorluğunu kurucuları olan Aryan'lar, göç sırasında Urmu (Urmiye) gölü kenarından geçtiklerinde Urartu mimarisi ile yüzleşirler ve ondan örnek alırlar. Eski İranlıların ve onların sanatçılarının özelliklerinden birisi, doğru taklit etmektir ki, onu kötü icattan daha mantıklı bulurlar. Urartu tapınakları düz ahşap tavanlı salondur ve ağız büyük olduğundan dolayı salonun ortasında ahşap sütunlar kullanılmıştır. Aynı yöntemi Aryan'lar Şuş'ta uygulamışlardır ancak, onlar sütunları taştan ve binanın çevresinin duvarlarını kerpiçten yaparlar. Sütunlu, direk örtülü, çift kabuk tavanlı

salon inşa edilmesi İslam'dan sonra da devam eder. Onun örnekleri Ebyane ulu camii, Gezaveşt camii ve Binab'da Meydan camisidir.

Parti Tarzı (Sasani'ler- Arşaklılar (Eşkani'ler)) M.Ö. 4. YY-İslamiyet'e kadar: İran'da Sasani ve Arşaklılar dönemi mimarisine Patri Tarzı denir. Suluki'ler (Selevkos) hükümeti Ereşk (Eşkani hükümetinin kurucusu) eliyle devrildikten sonra, Part Kavimi İran'ı ele geçirip, ülkenin yönetimi tekrar İranlılar eline geçip, Yunan sanatı elemanlarının egemenliği dönemi ortadan kaldırılır. Parti İle Parsi mimari tarzları arasında birçok farklılıklar vardır. Parti mimari tarzı döneminde ülkenin en uzak noktalarından iyi ve kaliteli malzeme getirme olasılığı yoktur, bu nedenle binalar yerli ve çevrede bulunan malzemelerle yapılır. Bu dönemde çatıda yatay örtü için ahşap direk kullanmak yerine, binanın üstünü örtmek için farklı bir yöntem kullanmıştır ki, belki İran'ın İslam'dan önce mimarisinin en önemli yeniliği sayılabilir. Böylece Kümbet kullanımı başlanır. Kümbetle birlikte, tonoz ve kemer biçimli örtüler binalarda ortaya çıkar. Bu örtülerin ortaya çıkmasıyla mimarlar büyük açıklıkları sütunsuz örtme şansını yakalarlar. Bu dönemdeki tüm örtüler yumurta kabuğu biçiminden taklit edilmiştir.

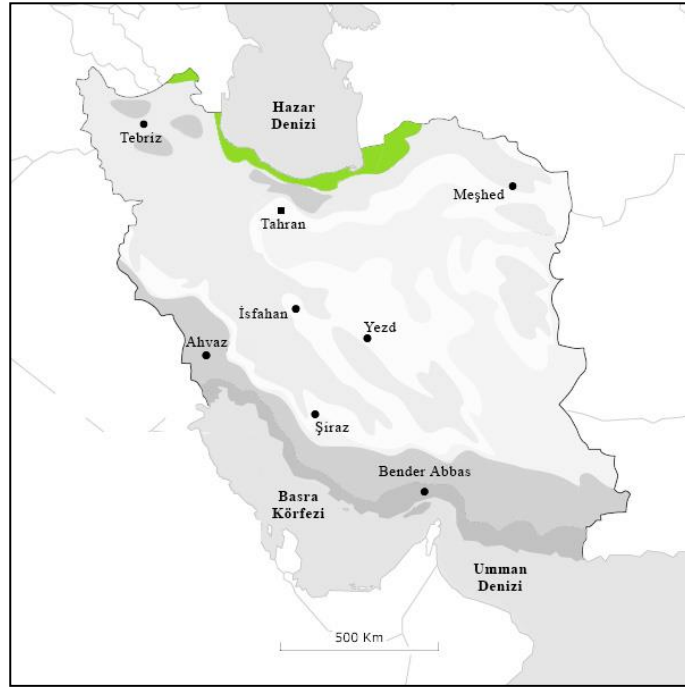
Horasani Tarzı (Seffar'ler-Tahiri'ler-Gazneli'ler) M.S. 8. YY – M.S. 11. YY: Horasani tarzı Hicretin birinci YY 'da ortaya çıkmış ve 4. YY 'a kadar sürmüştür. Bu dönemde, kültürel değişikliklerin büyük bölümü Horasanda meydana gelir. Bu diyar, erken İslami sanat ve mimari örneklerinin doğum yeri sayılır. İlerleyen zamanda Damğan ve Yezd gibi başka şehirlere de aktarılmıştır. İslam'ı kabul ettikten sonra, İranlıların bina yapımında değişiklikler ortaya çıkar. İslam'dan sonra, İslamiyet düşüncelerine dayanarak binalar insan ölçeği ve oranlarında yapılmaya başlar ve binaların büyüklüğü ve azametiyle insanları küçümseme düşüncesi ortadan kaldırılır ancak, sonraki tarzlarda yine de azim binalar yapılmaya başlar. Bu dönem yapılarında bina kalitesi, yönetimin kötü mali durumundan dolayı yüksek değildir. Ayrıca, önceki dönemlerde kullanılan pahalı malzemeler ve zarif işçilikler yapılmaz ve binalar genelde moloz taş ile yapılır. Bu dönemde pek çok bina yapılmamıştır ve İslam dini hâkimiyetinden dolayı, genelde cami inşa edilmiştir.

Razi Tarzı (Samani'ler-Selçuklu'lar-Harezmşahi'ler) M.S. 12. YY- M.S. 14. YY: Bu dönemin mimarisi geçmiş dönemlerin mimarisinin birleşimi olarak düşünülebilir. Bu dönemde İran'ın edebiyatı da canlanır ve Firdevsi, Şehname kitabını, bu dönemde yazar. Bu dönemde mimarlık, eski mimari özelliklerini yeni fonksiyonlarda kullanır. Bu dönemde İslamiyet öncesi mimarlığından örnek alınmış çeşitli mimarlıklar ortaya çıkar. Bu dönem binalarında güç ve kalıcılığı simgeleyen biçim ve geometriler kullanılır. Bunun nedeni yüksek olasılıkla, İran'ı Sasani dönemi güçlülüğüne geri döndürme düşüncesidir. Azerbaycan (Azeri) Tarzı (İlhanlılar-Timurlular) M.S. 14. YY Başından- M.S. 16. YY: Azerbaycan diyarı, İran mimarlığında önem açısından birinci sırada yer almaktadır. Bunun nedeni ise üç Parsi, Azeri ve İsfahani mimarlık tarzların başlangıç noktası olup, buradan, bütün İran'a yayılmasıdır. Azeri tarzı İran'ın İslam mimarisinde, Azerbaycan'a ait olan bir tarzdır. Bu tarz, Moğol tarzına da meşhurdur ve İlhanlıların İran'a egemen olduğu döneme denk gelir. İran mimarlık tarihi araştırmacısı Muhammet kerim Pirniya'ya göre, Hülagü Kağan, Marağa şehrine yerleştikten sonra, İran mimarisi canlanır, Azeri tarzı, Razi tarzın toplumdaki siyasal, sosyal ve ekonomik değişiklikleri ardından oluşmaya başlayıp, Marağa'dan Moğoli tarzı adı altında yola çıkıp, Tebriz'e, Sultaniyye'ye ve daha sonra İran'ın her tarafına yayılmıştır. Azeri tarzı İran sınırlarını bile aşmıştır.

İsfahani Tarzı (Safevi-Avşar'lar-Zendiyye-Kaçar'lar) M.S. 16. YY Başından-Kaçar dönemin ortalarına kadar: İsfahani Tarz, İran mimarisinin en son tarzıdır. Bu tarzı yaratıcısı ve Azerbaycan'ın yerli mimarisidir. Böylece bu tarzın doğum yeri İsfahan şehri değildir ancak bu tarzın en iyi binaları İsfahan'da yapılmış. İsfahani tarzı batı kaynaklarında Safevi, Afşari, Kaçar ve Zend-Kaçar adı verilmiştir. Bu tarz Safevi'lerin hükümdarlığından az önce ve Kara Koyunlular zamanından başlar, Muhammed Şah e Kaçar döneminden sonra bu tarzın, ilk dönemi biter. Bu tarzın ikinci dönemi ise, gerileme dönemidir ve Afşarlar döneminde başlar, Zend'ler döneminde de devam eder ancak temelli gerileme Muhammed Şah e Kaçar döneminde gerçekleşir ve Tahran ve ona yakın şehirlerin mimari değişiklikleriyle birlikte kendini gösterir. İsfahani tarzın yerine daha başka bir tarz gelemez ve İran mimarisinin gelişme zincirinin kopmamasına çaba gösterilmesine rağmen, mimarlıkta eski gelişme devam etmez.

2.2 Hazar Denzinin Güney Kıyılarının Geleneksel Mimarlığı

Bu bölge İran'ın en çok yağışlı ve yeşillikli bölgelerindendir ve bu bölgede yıl boyunca yağmur yağmaktadır. Eni az olmasına rağmen iki bölgeye ayrılmaktadır. Birincisi deniz kıyısı boyunca ince şerit gibi uzanan düz arazilerdir. Büyük kentler ve geniş tarlalar bu bölgede yer almaktadır. İkincisi, Elburz sıra dağlarının kuzey yamacının ağaç ve orman örtülü dağlık bölümüdür. Çoğu bölgelerde, özellikle merkez bölümlerde bu sıradağlarla deniz arasındaki mesafe birkaç kilometreden fazla değildir (Ghobadian, 1998). Gilan, Mazenderan ve Gölüstan illeri bu bölgede yer almaktadır (Şekil 2.1).

Şekil 2.1 Hazar denizinin güney kıyıları bölgesinin konumu (İran, bt'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

2.2.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri

Bu bölge “Hazar Bölgesi Ilıman İklimi” adını alan özel bir iklime sahiptir. Bu bölgenin iklimine, Akdeniz iklimi de denir. Böyle bir iklimin oluşum nedeni, Hazar denizi ve Elburz sıra dağlarıdır. Talış dağı Kuzey-Güney yönünde ve Elburz dağları Doğu-Batı yönünde, birer baraj gibi Hazar denizinin buharlaşmış havasını ve Kuzey-

Batı nemli rüzgarlarını İran'ın merkez bölgelerine ulaşmasını engeller (Memariyan, 2007). Bu nedenle, havanın nem oranı çok yüksektir ve tüm mevsimlerde yağmur yağışı vardır. Özellikler sonbahar ve kış mevsiminde yağış daha da artar. Hazar

Şekil 2.2 Mazenderan ovası (Tebiete binezire Mazenderan der fesle tabestan, 2012)

denizinin güney-batısında yer alan Gilan ilinin yağış ortalaması, bu bölgenin diğer bölümlerine göre daha yüksektir. Doğuya doğru, yağış ortalaması düşer. Bağlı nem oranı bazı bölgelerde %80'e kadar çıkar. Bu nem oranı insan için çok rahatsız edici bir orandır. Ayrıca, yıl boyunca özellikler sonbahar ve kış mevsimlerinde hava ağır sislidir. Yüksek nem oranı nedeniyle gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkı çok azdır. Bütün bu etkenler bölgede yoğun bitki örtüsü oluşumuna neden olur (Ghobadian, 1998). Uygun iklim, verimli toprak, sürekli akan akarsuların bulunması ve diğer tarım olanakları, bu bölgede tarım sektörünün gelişmesine neden olmuştur (Şekil 2.2).

2.2.2 Bölgenin Geleneksel Sosyokültürel Yapısı

Bu bölge, Hazar denizine yakın olmasından ve tropikal ormanlarına sahip olmasından, çok sayıda turist cezbeden bölgedir. Tarıma uygun iklim ve verimli toprakları nedeniyle, genel ekonomik geliri tarım üzerinedir. Ülkenin en önde gelen pirinç, çay, zeytin ve fındık üreticisi sayılır. Balıkçılık, aile ve bölge ekonomisinde çok önemli rolü vardır (Ettela'ate saderate ostane Gilan, bt 2). Bunların yanı sıra,

hayvancılık ta yapılmaktadır (Ettela'ate saderate ostane Gilan, bt). Bölgenin en önemli gelir kaynaklarından birisi de balıkçılıktır. Kentlerde ve köylerde semt pazarları kurulur, tarım ve süt ürünleri, el işleri ve balık satılır. Bu bölgede yaşayan insanların kendine özgü bazı gelenek ve görenekleri vardır. Bu gelenekler, bölgelere göre değişebilir. Colombia üniversitesinin “The Persian Gulf 2000 project” araştırmasına dayalı olarak, dini yapısı açısından bölgenin çoğunluğu Şii Müslümandır. Mahremiyet, Hazar denizi kıyılarında geri plandadır. Kadın erkek ilişkisi daha yakın ve rahattır. Bu bölgede, kadınlar erkeklerden daha çok görev üstlenirler. Pirinç ekimi, çay yaprakları toplama, narenciye bahçelerinde narenciye toplama, fırıncılık ve bakkallık gibi işleri de kadınlar yapar. Erkekler ise, genelde balıkçılıkla uğraşırlar. Kadınların geleneksel giysileri çeşitli renler içermektedir. Kadın giysileri genelde uzun çok renkli etek, gömlek ve başörtüsünden oluşur. Erkeklerin geleneksel giysileri de beyaz veya mavi gömlek, beyaz, siyah, gri, dar paçalı yün pantolon, siyah yelek ve siyah kalpaktır. Siyah veya beyaz bir şal da bele bağlanır. Çeşitli bölgelerin giysileri farklı olabilir. Bu giysiler günümüzde de kullanılmaktadır.

Kilim, halı dokumacılığı, ahşap tornacılığı, seramik işi, hasır dokumacılığı, Keçecilik Vs. bölgenin önemli el sanatlarından sayılır (Ettela'ate saderate ostane Gilan, bt). Bölgenin Geleneksel müziği Gileki ve Mazenderani nağmeleridir ayrıca, hançer dansı da bu bölgede yapılmaktadır.

2.2.3 Bölgenin Geleneksel Kent Dokusu Özellikleri

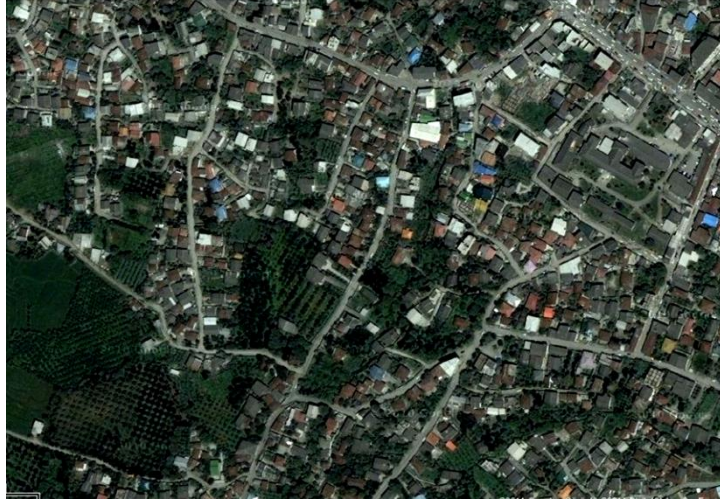
Hazar denizi kıyılarındaki köyler genellikle ayırık nizam dokuya sahiptir (Şekil 2.3). Bu bölgedeki büyük kentlerin dokusu, İran'ın diğer kentlerin de olduğu gibi daha yoğun ve bitişiktir. Bölge morfolojisi düz ova olmasından, köy ve kent gelişimini engelleyen coğrafi unsurlar yoktur, dolayısıyla, kentler yayılmış biçimde ve geniştir. Konutlar dışa dönük ve genelde villa tipidir. Bölgenin her tarafında yer altı yerüstü su kaynağı bulunmaktadır. Tüm arazilerde tarım yapılabilmektedir, dolayısıyla, bölgenin her yanı yaşam için uygundur. Kentler arasındaki mesafe azdır ve kentler bitişiktir. Köy ve kent dokusu organiktir. Konutları birbirinden ayıran

duvarlar çok kısıdır ve sokaktan konutlar görünür biçimdedir. Bahçeler büyüktür ve konutun dört bir yanın çevreler. Hava dolaşımı sağlanması için, geçitler ve sokaklar çok geniş yapılmıştır. Köy merkezleri genelde meydan benzeri bir alandadır ve birkaç yolun kesişmesinden oluşur. Bu meydan genelde erkeklerin buluştuğu ve meydanda bulunan kahvede vakit geçirdikleri bir alandır. Meydanda Kahve, çarşı ve mescit bulunmaktadır (Memariyan, 2007). Kadınlar ve erkekler için kent alanları kullanımında ayırım veya kısıtlama yoktur ancak, kadınlar genelde pirinç tarlalarında, narenciye bahçelerinde ve evde çalıştıkları için erkeklerin kent alanları kullanımı daha yoğundur.

İran’da, “mescit” ve “cami (veya, Cuma mescidi)” arasında işlevsel ve kavramsal farklılıklar vardır. Camiler, kent halkının toplanma, cuma namazı kılma, padişahlarla görüşme ve bazı problemlerine çözüm üretme ve diğer sosyokültürel aktivitelerin yapıldığı bir mekanıdır. Camilerde, Padişahlar da dini ritüellerini yaptıkları nedeniyle, hükümet merkezine, saraya, kentin ana meydanına ve çarşıya yakın ve kentin en önemli noktası ve genelde kent oluşumunun başlangıç noktasıdır. Camiler, mescitlerden daha büyük yapılır. Kentin diğer kesimlerinden, cami ve çarşıya kolay ulaşım sağlanır. Bazı araştırmacı ve oryantalistlere göre kentlerin merkez çekirdeği çarşılardır. Bazı araştırmalar kent oluşumunda caminin, bazıları cami ve çarşının, bazıları da, cami, çarşı ve hükümet merkezinin kent oluşumunda önemli olduğunu düşünüyorlar. Kimi araştırmacı da, kent oluşumunun önemli olan unsurların, cami, çarşı, hükümet merkezi, mahalle merkezleri, kent surları ve kapıların olduğuna inanırlar (Furuten, Ereqçıyan ve Kaxeki-Sen’etger, 2013).

İran çarşılarında, mescit, sarnıç, hamam, kervansaray gibi unsurlar bulunmaktadır ve bir külliye gibi yapılır. İran’ın çoğu kentinde olduğu gibi, bu bölgenin kentlerinde de çarşı ve Cami kent oluşumunda önemli rolü vardır ve genelde kentin ana ekseninde ve merkezinde yer almaktadır. Yüksek nem oranı nedeniyle, çarşıların üstü örtülü değildir ve sadece dükkanların öne gelen saçakları, insanları yağmurdan korur.

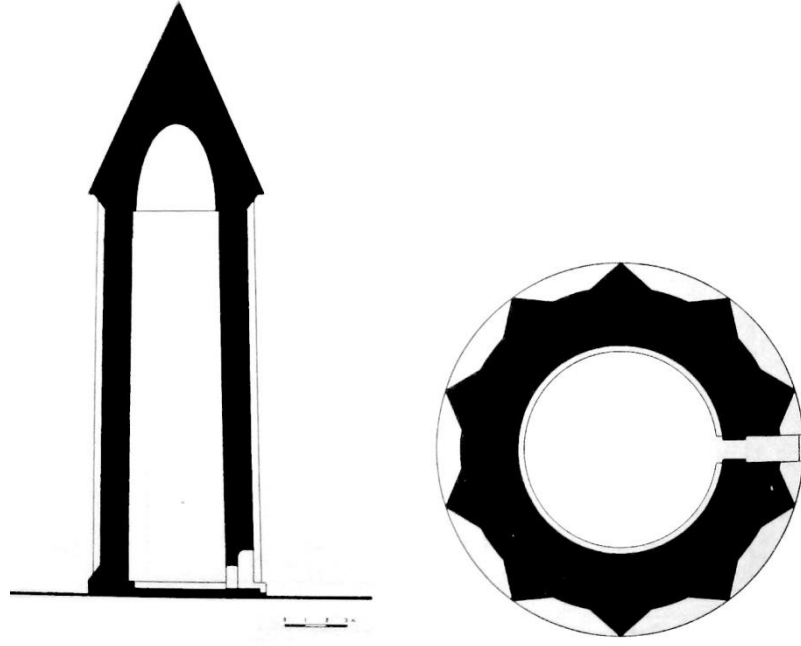
Bu bölgede bulunan Cürcan kentinin camii, geleneksel Cürcan'ın merkezinde, Nalcılar çarşısına meşhur olan çarşının yanında yer almaktadır, ayrıca, hükümet merkezi, hükümet binaları ve tophane meydanı da kentin bu bölgesinde yer almaktadır. Bu çarşı Cürcan kent dokusunda önemli erişim ekseninden sayılır ve kentin her noktasından bu bölüme erişim sağlanmıştır. Bölge1 kentlerinin yakınında bazı resmi ve kamusal binalar bulunmaktadır. Gilan ilinin 25km uzaklığındaki Fumen şehrinin güneyinde, Sasaniler (224-651) dönemine ait Rudhan Kelesi (Şekil 2.4) (Qeleye Rudxan ez qollae nadere İran est. Fumen şehre mocessemeha, 2012), Gülistan ilinin, Cürcan kentinin yakınındaki Günbed-i Kavus kulesi (MS 1006) (Şekil 2.6) ve Mazenderan ilinin Sevadkuh ilçesindeki Lacim Kulesi (MS 1022) bu bölgede yer almaktadır.

Şekil 2.3 Çalus kenti, ayırık kent dokusu (Maps google, bt)

Şekil 2.4 Rudhan Kalesi, Gilan ili, Fumen kenti (Qeleye Rudxan ez qollae nadere İran est. Fumen şehre mocessemeha, 2012)

Şekil 2.5 Günbed-i Kavus kulesi plan ve kesidi, Gülistan ili, Cürcan kenti (Gunbad-i-Qabus, bt)

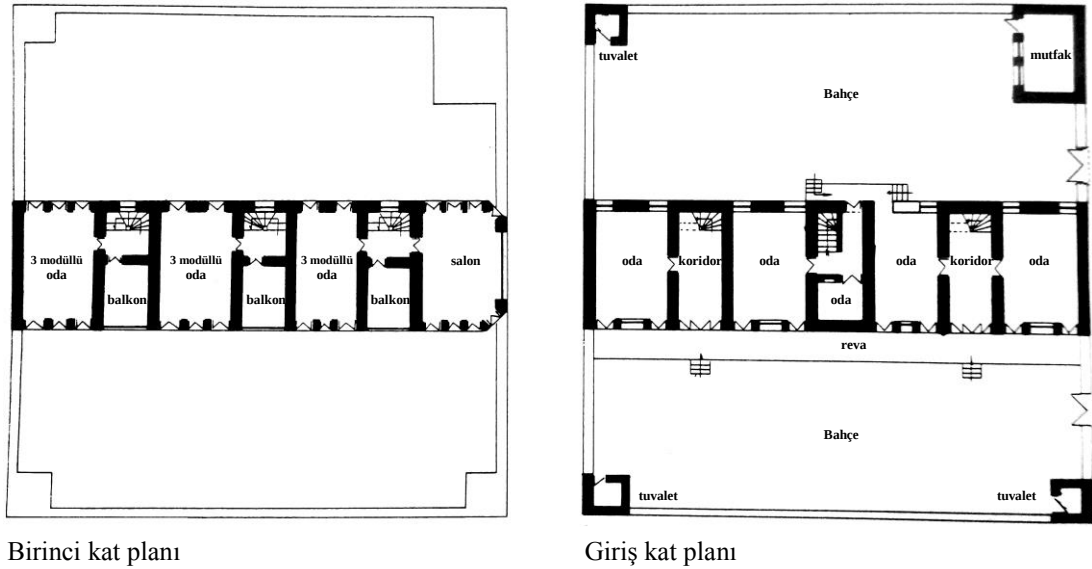

Şekil 2.6 Günbed-i Kavus kulesi, Gülistan ili, Cürcan kenti (Gunbad-i-Qabus, 2003)

2.2.4 Bölgenin Geleneksel Konut Analizi

İran'ının kırma çatı kullandığı tek bölge Hazar denizinin güney kıyıları bölgesidir. Özel örnekler dışında, İran'ın diğer bölgelerinde kırma çatı kullanılmamaktadır ve bütün yapılar düz çatılıdır. Hazar bölgesinde, Çatılar yüksek eğimli ve ahşap karkastır (Şekil 2.8). Eyvan olarak adlandırılan derin revaklar, konutun dört bir yanını dıştan çevreler ve saçak, revakı tamamen örtecek biçimde öne gelir (Şekil 2.9). Böylece, konut aşırı yağın yağmurdan korunur. Hakim rüzgarın estiği ve yağmurun binanın gövdesine vurabileceği yönde, saçak daha da aşağı inebilir. Aşağı inen bu saçak, konut kullanıcıları için gölgeli, havanın kolayca dolaşabileceği bir alan oluşur. Verimli toprak ve geniş ormanlara sahip olduğundan, konutlarda kullanılan malzemeler genelde bitkiselidir. Çatı örtüsü malzemeleri genelde pirinç sapıdır. Bu malzeme bölgede boldur ve daha ekonomiktir. Kentlerde, çoğunlukla kiremit, çatı örtüsü olarak kullanılır. Konutun güney bölümünde güneş ışığından yararlanmak için saçak aşağı inmez. Havanın yüksek nem oranı nedeniyle bodrum kat yapılmamaktadır. Bodrum katın yapılmasıyla, kuru havadan daha ağır olan nemli hava bodrum katta birikir, yaşam ve hatta depolamak için uygun olmayan bir alana dönüşür. Ayrıca, yeraltı sularının seviyesi yüksek olduğundan, bu bölgedeki bodrum katların duvarları her zaman nemlidir, dolayısıyla, küflenmeye ve binanın ahşap malzemesinin çürümeye neden olur (Ghobadian, 2010). Nem oranının yüksek olduğundan ve sürekli yağmur yağdığından, konutlar bir platform üzerinde ve yeryüzüne dokunmayacak biçimde yapılır (Şekil 2.10). Yapılan platform hava dolaşımını sağlar böylece, binanın tabanı kuru kalır. Platform yüksekliği bazen 2 metreye ulaşır. Konutun içinde hava dolaşımı sağlanması için, binalar birbirinden ayrı ve bahçenin ortasında yapılır. Binaların eni oldukça azdır, odalarda pencereler karşılıklı yapılır (Ghobadian, 1998). Mekan organizasyonu genelde lineerdir ve hava dolaşımının engellenmemesi adına odalar sırayla, yan yana dizilir. İran'ın tüm bölgelerinin geleneksel kültüründe olduğu gibi, bu bölgede de geniş aile yaşamı sürdürülmektedir. Konutlar genelde çok odalıdır ve her bir oda, ailenin evlenen erkek çocuklarına verilir. İran'ın diğer bölgelerinin geleneksel mimarlığında olduğu gibi, bu bölgenin de konutlarında mekanlar çok işlevli ve esnektir. Bir oda, genelde, hem yemek odası, hem oturma odası, hem çalışma odası, hem de yatak odası olarak

kullanılır, ev eşyaları da bu amaca uygundur. Ailenin tüm bireyleri, bir arada toplandığı veya birlikte yemek yediği zaman, konutun en büyük odası olan Tenebi (salon) kullanılır. Bu bölgede, mutfak genelde konuttan uzak yapılır, nedeniyse, mutfakta yemek pişirmek için yakılan odun ve kömürün dumanının ve mutfakın sıcak ve buharlı havasının konuttan uzak tutulmasıdır. Kanalizasyon sisteminin olmaması ve tuvaletlerin kötü kokması nedeniyle, tuvalet genelde bahçede ve konuttan en uzak mesafede yapılır. İran mimarlığında genelde, oda boyutları halı boyutlarıyla uyumludur ve odanın büyüklüğü, türü ve önem seviyesini belirlemektedir.

Şekil 2.7 Hazar denizi bölgesinde yer alan bir konutun (Ghobadian, 1998)

Yukardaki plan şeması Amul kentinde, Kaçarlar dönemine ait bir konut tipidir (Şekil 2.7). Giriş katında 5 oda bulunmaktadır. Her iki odanın arasındaki koridor, odaların erişimini sağlar. Birinci katın erişimi de bu koridorlardan gerçekleşmektedir. Birinci katta salon ve üç adet üç modüllü oda yapılmıştır. Üç modüllü odaların genelde üç açıklığı vardır ve bunlar yatak odası olarak kullanılır. Yatak odalarında yer yatağı serilir. Sabah, yataklar toplanır ve yaslanmak için mindere dönüştürülür. Tüm odaların kapısı bir koridora açılır, bu da, odaların mahremiyetinin korunmasını sağlar. Konut bahçesinde üç tuvalet bulunmaktadır. Bütün bunlar, bu konutta geniş,

kalabalık bir aile yaşantısını göstermektedir. Bu örnekte de olduğu gibi, tuvalet ve mutfak geleneksel konutlarda bahçede ve konuttan en uzak mesafede yapılır. Birinci katta, misafirleri ağırlamak için üç yönden ışık alan bir salon yapılmıştır. Ayrıca, sıcak mevsimlerde oturmak için üç balkon yapılmıştır. Konutun içi, özellikle yaz mevsimlerinde çok sıcak ve nemli olmasından, aileler bu derin balkon ve revaklarda oturup yemek yiyip çay içerler. Bu nedenle, revaklar ve balkonlar konutun iç odalarından daha da önemli bir mekandır. Bir konut, bahçenin kısa duvarlarıyla yan konuttan ayrılır.

Şekil 2.8 Gilan İli, geleneksel bir konut (Rehimi Penabendan, 2012)

Şekil 2.9 Gilan İli, geleneksel bir konutu (Serrafizade, 2012)

Şekil 2.10 Platform üzerinde yapılan bir konut (Mecmueye mek-skuni e Refi'i, 2003)

2.2.5 Hazar Denizinin Güney Kıyılarının Geleneksel Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili

Elburz sıra dağları ile hazar denizi arasında yer alan, çok yağışlı ve nemli iklime sahip olan bu bölgenin geleneksel kent dokusu ve konut mimarlığının genel profili aşağıda maddelenmiştir:

- a. Kent ve köylerin dokusu ayrık nizamlıdır ve konutlar birbirinden mesafelidir
- b. Arazi morfolojisi nedeniyle kentler geniş ve yayılmış biçimlidir
- c. Kent sokakları geniştir
- d. Konut bahçelerinin alanları büyük ve duvarları kısadır
- e. Konutlarda iç avlu ve dış avlu kavramı yoktur ve konut bir bahçe içinde yapılır
- f. Konutlar yüksek eğimli, ahşap karkas, kırma çatılıdır
- g. Konutlar iki veya dört yandan derin revaklarla çevrilidir
- h. Konutlar dışa dönüktür.
- i. Konutların mekan organizasyonu lineerdir ve odalar yan yana dizilir
- j. Odalarda hava dolaşımını sağlamak için karşılıklı pencere açıklıkları yapılır
- k. Giriş katın tabanı, zeminden yüksektir
- l. Bodrum kat kullanımı yoktur

Bölgenin geleneksel kent dokusu ve konut mimarlığının daha da açıklayıcı ve net gösterilmesi amacıyla, iki tablo hazırlanmıştır. Hazar denizinin güney Kıyılarının geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosunda (Tablo 2.1), kısaca bölge özelileri anlatılmıştır. Bölgenin geleneksel kent dokusu organik, yapılış nizamı ayrıktır ve konutlar birbirinden mesafelidir. Kent dokusu geniş ve yayılmıştır. Geleneksel konut değerlendirme tablosunda (Tablo 2.2) gösterildiği gibi, bölgede villa tipi konutlar yaygındır, konutların açık alanları bahçe tipidir ve tamamen dışa dönüktür, sokak ve dış mekanla doğrudan ilişkidir. Konutlar kırma çatılıdır ve mekan organizasyonu lineerdir. Yüksek nem oranı ve aşırı yağmur yağışı nedeniyle bodrum kat yapılmamaktadır. Rüzgar kuleleri kullanımı gerektirmez.

Tablo 2.1 Hazar Denizinin Güney kıyılarının geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosu

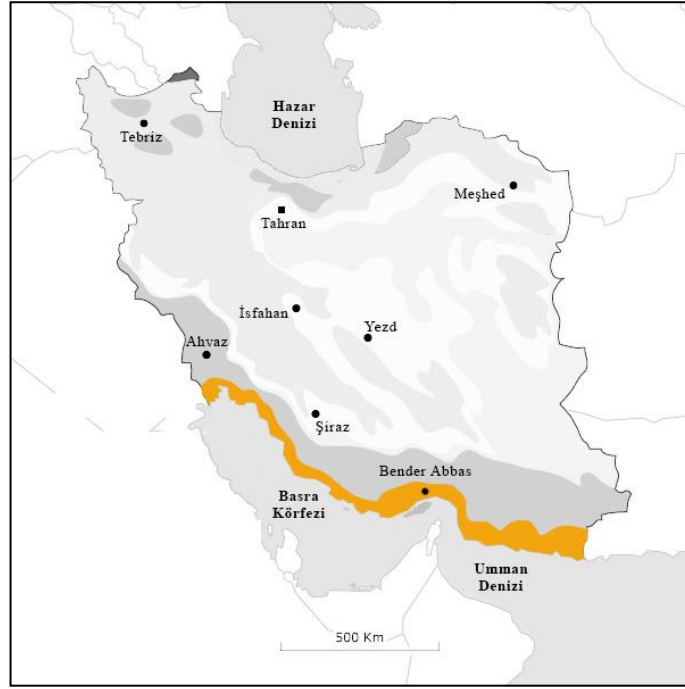
Bölge	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
<i>Hazar Denizi Güney Kıyısı</i> (ıllıman, çok yağışlı, Yoğun yeşil ve orman örtülü- dışadönük kültürli- tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış

Tablo 2.2 Hazar denizinin güney kıyılarının geleneksel konut değerlendirme tablosu

Bölge	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı	
Hazar denizinin güney kıyısı (ılıman, çok yağışlı, Yoğun yeşil ve orman örtülü- dışadönük kültürli- tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kiime biçimli	Var	Yok	

2.3 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyılarının Geleneksel Mimarlığı

Bu bölge, ince ve uzun sahil şeridi boyunca uzanır ve uzunluğu 2000 kilometreden fazla olan kıyı hattı Xuzistan ilinin güneybatısındaki Ervend nehrinin ağzından başlar, Sistan ve Beluçistan ilinin güneydoğusundaki Guatr körfezinde biter (Şekil 2.11). Hürmüzgan, Buşehr Xuzistan ve Sistan-Beluçistan ilinin bir bölümü bu bölgede yer alır (Ghobadian, 1998).

Şekil 2.11 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyı bölgesinin konumu (İran, bt'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

2.3.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri

Bu bölge, sıcak ve nemli bir iklime sahiptir. Görece uzun yazları vardır ve sadece yılın iki ayı hava sıcaklığı düşer. Deniz kıyısında bulunması nedeniyle havanın nem oranı çok yüksektir ancak az yağmur yağışı nedeniyle, bitki örtüsü ve yeşil alan açısından zengin değildir (Ghobadian, 1998). Hava sıcaklığı yaz mevsiminde 35-50 dereceye kadar çıkar ve havanın bağıl nem oranı en çok %70'e yükselir. Havanın yüksek nem oranı nedeniyle, gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı çok değildir. Deniz ile kara arasındaki sıcaklık farkı, denizden karaya doğru rüzgar esintilerine

neden olur (Omidvar, Gurani, Biranvendezade ve İbrahimi, 2010). Yeraltı su kaynakları çoğu bölgelerde tuzludur. Basra körfezi kıyılarının toprağı kireçlidir ve bitki örtüsü çok azdır. Emme özelliğı olmayan bu topraklarda, yağın yağmur sele dönüşür. Sahilden uzak, dağılık bölgelerde havanın nem oranı azalır. Sahilin yirmi kilometre uzağıında kuru ve sıcak çöl iklimi başlar. Yılın iki-üç ayı dışında, yıl boyunca hava nefes almayı zorlaştıracak kadar sıcak, nemlidir.

2.3.2 Bölgenin Geleneksel Sosyokültürel Yapısı

Bölge ekonomisi balıkçılık, ticaret, hayvancılık ve tarıma bağılıdır. Hurma, bölgenin en önemli tarım ürünlerinden sayılır. Uygun iklimin, verimli toprağıın, sürekli akan akarsuların olmaması ve az yağmur yağışı, bu bölgede tarım sektörünün pek fazla gelişmemesine neden olmuştur. Colombia üniversitesinin “The Persian Gulf 2000 project” araştırmasına dayalı olarak, bu bölgede yaşayan insanların çoğı Şii Müslümandır, bölgede az sayıda da Sünni Müslüman bulunmaktadır. Kötü iklim ve zor yaşam koşulları nedeniyle, mahkumlar ve suçlular, geçmişte bu bölgeye sürgün edilmekteydiler. Basra Körfezinin kuzey kıyılarında Arap nüfusu oldukça yoğıundur. Bu bölgenin insanları, İran’ın diğeri bölgelerinde yaşayan insanlara göre din ve şeriata daha bağılıdır.

İran’ın diğeri bölgelerinde olduğı gibi, bu bölgede de semt pazarları ve haftalık pazarlar kurulur, tarım ve süt ürünleri, el işleri ve balık satılır. Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyılarında mahremiyet çok önemli bir kavramdır. Kadın erkek ilişkisi yakın ve rahat değıldir. Kadın genelde evdedir. Yemek yapma, çocuklara bakma, el işleri yapma ve kilim dokuma gibi işlerle uğraşır. Erkeklerin büyük çoğıunluğı işi balıkçılıktır. Bazıları palmyeliklerde, bazıları da çalışır. Erkekler sokakları kadınlardan daha çok kullanır. Kadınların geleneksel giysileri genelde uzun siyah, beyaz veya renkli düz elbise, uzun siyah başörtüsü ve yüzlerini kapatmak için siyah veya kırmızı özel peçedir (Zenane ostane hormozgan çe now puşeşi darend?, 2010). Erkeklerin geleneksel giysileri, uzun, tek parça, beyaz, krem veya siyah bir giysi, beyaz, siyah, siyah-beyaz veya -beyaz başörtüsüdür. Bu giysiler,

bölgenin farklı bölümlerinde farklılık gösterebilir. Kilim, halı, cübbe, hasır dokumacılığı, Mina işi vb. bölgenin önemli el sanatlarından sayılır (Ettela'ate saderate ostone Buşehr, bt). Bu giysiler günümüzde de kullanılmaktadır. Benderi müziği olarak tanınan bu bölgenin geleneksel müziği çok hareketlidir. Vurmalı çalgıların bu müziğin çalınmasında önemli rolü vardır.

2.3.3 Bölgenin Geleneksel Kent Dokusu Özellikleri

Basra körfezi kıyılarındaki köyler ve kentler genellikle yarı yoğun ve yarı bitişik dokuya sahiptir. Bu bölgenin kent dokusu, ne Hazar denizi kıyıları gibi ayrık nizamlı, ne de İran'ın merkez platosunun çölleri ve yüksek, dağlık bölgeleri gibi yoğun ve bitişik dokuya sahiptir (Şekil 2.12). Ayrıca, konutlar da yarı içe dönüktür. Konutlarda sokağa bakan açıklıklar bulunmaktadır ve konutun iki veya üç katlı olan bir kanadı diğer kanatlardan daha yüksektir. Köy ve kent dokusu organiktir. Sokak duvarları çok yüksektir. Gölge yapmak amacıyla, geçitler ve sokaklar görece dar yapılmıştır. Sokaklar denizden karaya esen rüzgara doğru yapılmıştır, böylece, kent içinde hava dolaşımı sağlanır. Ayrıca, hava dolaşımından daha çok yararlanmak için mümkün olduğu kadar, konutların birbirine temas eden yüzeylerinin en az orana indirgenmesine ve konutların birbirinden ayrı yapılmasına özen gösterilmiştir. Kıyıdan uzak olan kent ve köylerin dokusu, İran'ın merkez platosunun dokusuna daha çok benzer. İran'ın diğer bölgelerinde de olduğu gibi, Cami ve çarşı kent dokusunun en önemli unsurlarından sayılır, kent oluşumunda da önemli rolü vardır. Buşehr ilinde bulunan Siraf kenti nindokusunda, Cami ve çarşı ilişkisi çok yakındır ve bu iki unsur arasında kolay erişim sağlanmıştır (Hoseyni-Kazeruni, 2005).

Bölgedeki Kentlerin kamusal açık alanları genelde binalarla çevrilidir ve yarı açıktır. Havanın sıcaklığı nedeniyle çok geniş ve çevresi açık kent alanları yapılmamaktadır. Kamusal alanlar, çevredeki binalar ile gölgelendirilir (Ghobadian, 1998). İran'ın diğer bölgelerinde de olduğu gibi, mahalle kültürü bu bölgede önemli bir kavramdır. Bu bölgede bulunan her kent birkaç bölgeye bölünür ve her bölge bir mahalleyi oluşturur. Her mahallenin bir mahalle merkezi vardır. Mahalle merkezinde genelde bir mescit bulunmaktadır. Şenlikler, yas törenleri ve tüm sosyal ve kültürel

aktiviteler bu alanda yapılır. Bu bölgede meydan, birkaç yolun kesişmesinden ortaya çıkar. Genelde, dar sokakların ardından meydan alanına girilir. Bazı meydanlarda oturmak için sekiler yapılmaktadır (Memariyan, 2007). Meydanlarda, yeni yıl bayram törenleri, geleneksel tiyatro oyunları, Kurban bayramı gibi bayram törenleri ve başka etkinlikler düzenlenir.

Şekil 2.12 Buşehr yarı yoğun ve yarı bitişik geleneksel kent dokusu (Buşehr, bt)

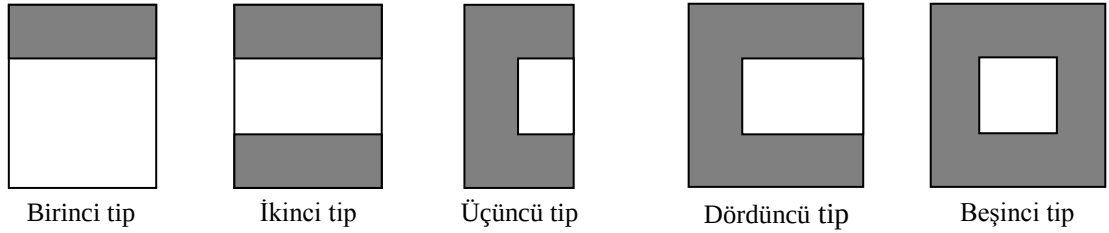
Bu bölgenin kentlerinin yakınında bulunan resmi ve kamusal yapılardan birkaç örnek aşağıdaki gibidir. Buşehr kentinin 15 kilometre uzaklığında, Borazcan ilçesinde Çerhab Sarayı (MÖ 529) kalıntıları ve Hürmüzgan ilinin Çabahar kentinde yer alan Portekiz Kalesi (MS 1507) bu bölgenin resmi ve kamusal yapı örnekleridir (Şekil 2.13).

Şekil 2.13 Çerhab Sarayı, Buşehr ili, Borazcan ilçesi (Mollahoseyni, 2013)

2.3.4 Bölgenin Geleneksel Konut Analizi

Bu bölgedeki konutlar yarı içedönük ve avluludur. İran'ın merkez platosunun konutları ile tek farkı, dış mekan ile konutun arasındaki ilişkidir. İran'ın Merkez platosundaki geleneksel konutlarında sokağa açılan hiçbir pencere açıklığı yoktur ve sokaklarda sadece yüksek, düz duvarlar görünür ancak, Basra körfezi kıyılarındaki konutlarda sokağa açılan pencere açıklıkları bulunmaktadır (Şahin ve Tekapumeneş, 2008). Bu bölgede bulunan Buşehr ilindeki Buşehr kentinin Konut tipolojisi 5 farklı tipte sınıflandırılır (Şekil 2.14). Birinci tipte, konutun tüm alanları bahçenin tek bir kanadında organize edilir. İkinci tipte, konut alanları avlunun iki kanadında ve karşılıklı olarak organize edilir. Bu tip konutlarda avlunun bir kanadındaki yapı karşı yapıdan daha yüksektir. Üçüncü konut tipi, L tipi konutlardır. Bu tip konutlarda farklı kat sayıları gözlenmektedir. Genelde giriş katın alanları, diğer katlarda da, olduğu gibi tekrarlanır.

Şekil 2.14 Buşehr ili, Buşehr kenti konut tipolojisi (Memariyan, 1996)

Dördüncü tip, U tipidir. Bu tipte, avlunun üç kanadında yapı ile çevrilidir. U tipi konutlar, tek veya iki katlıdır. Beşinci tip konutlarda, avlunun dört yanı yapı ile çevrilidir. Avlunun, konut alanlarının arasındaki ilişkinin sağlanması doğrultusunda önemli rolü vardır. Buşehr kentinde, tek katlı konutların sayısı çok azdır.

Havanın aşırı sıcak olması nedeniyle, konutlarda gölgelendirme en önemli faktördür. Konutların avlulu yapılmasının nedeni, gün boyunca konutun en az bir kanadı veya köşesinin gölgeli olmasıdır. Avlunun gölgeli alanının daha çok olması amacıyla, avlu küçük yapılır. Konutların önü ya yüksek tabanlı derin revaklıdır veya balkonludur. Balkon ve Revakın altındaki alan bu bölgenin en önemli yaşam alanlarıdır. Gün boyunca, tüm aktiviteler bu alanlarda yapılır. Gün batımından sonra,

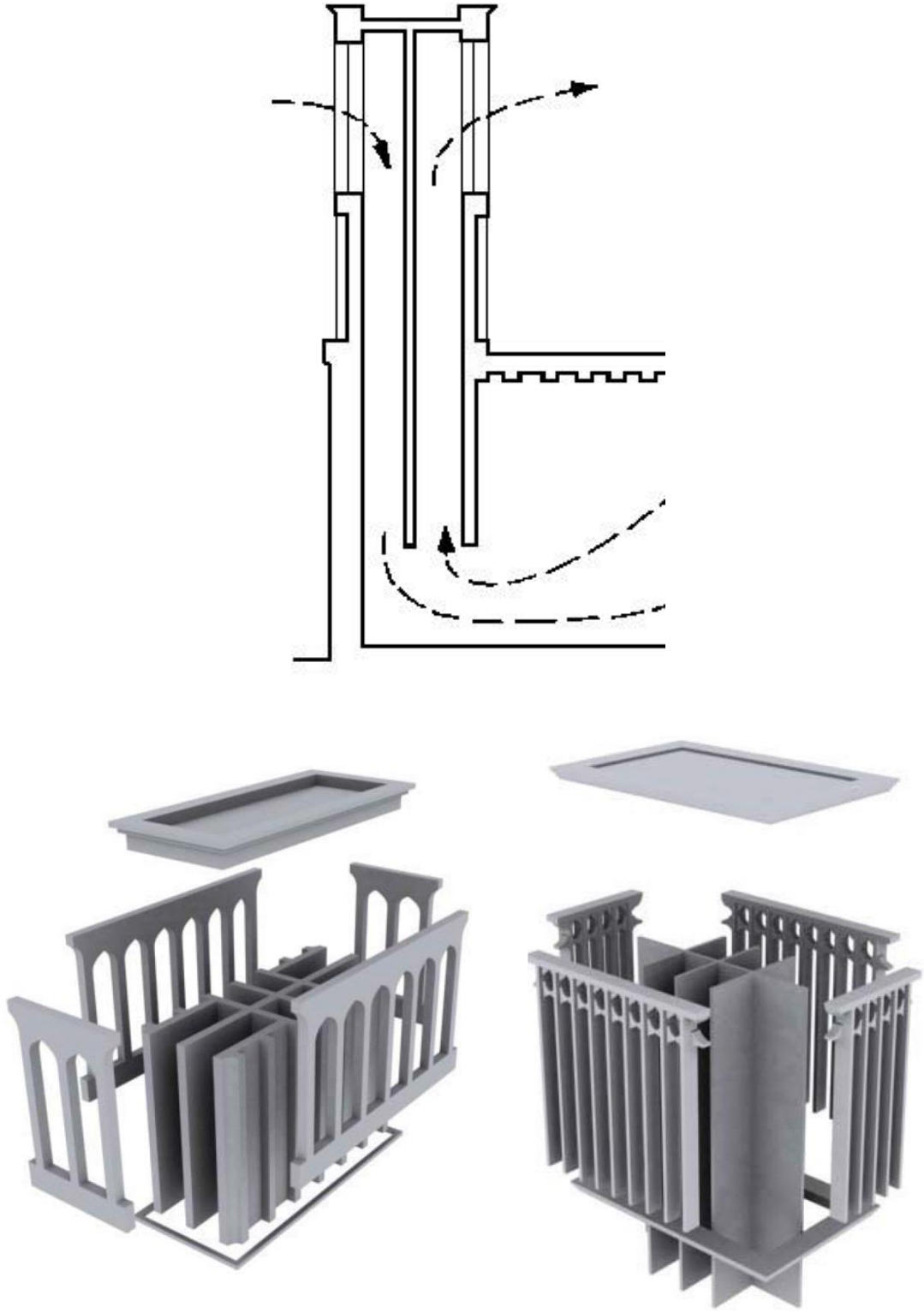
hava serinlediğinde, tüm aile denize bakan balkonda oturur. Bu bölgede çatı da, bir yaşam alanı olarak kullanılmaktadır. Geceleyin hava sıcaklığı düştüğünde insanlar çatıda uyumayı tercih ederler. Can güvenliği için ve görüntüyü kapatmak amacıyla çatının etrafına yaklaşık 80cm yüksekliğinde, delikli duvar örülür. Böylece, kullanıcılar denizden esen rüzgardan da yararlanmış olur. Odalar avlunun etrafında dizilir ve genelde, yağmurdan korunmak ve eşyaları tutmak için kullanılır. Odaların tavan yüksekliği dört metre veya üzeri olabilir. Odaların bir biri ile ilişkisi, genelde, avlu veya yarı açık bir ara mekan aracılığıyla gerçekleşir. Bu bölgenin tüm konutları düz çatılıdır. Rüzgardan yararlanmak için, konutun bir kanadı iki veya üç katlı yapılır. Karşılıklı pencerelerin olması üst katlardaki odalarda hava dolaşımını sağlar. Bu katlarda, dar ve yüksek pencereler yapılır. Avluya bakan pencerelerin karşısında, sokağa bakan pencereler bulunmaktadır. Avlunun daha serin havası odalara girer ve odaların ısınmış havası sokağa bakan pencerelerden dışarı atılır, böylece odaların serinlemesi sağlanır. Bu bölgede kullanılan verimli havalandırma ve serinletme sistemlerinden biri, rüzgar kuleleridir. Bu bölgede kullanılan rüzgar kuleleri geniştir. Rüzgar kulelerin yönü uygun rüzgar yönüne göre değişir (Memariyan, 2007).

Rüzgar kuleleri, İran'ın sıcak-kuru ve sıcak-nemli bölgelerinde kullanılan dörtgen veya çokgen biçimli kulelerdir. Rüzgar kuleleri biçimsel olarak 6 türde sınıflandırılabilir. Birinci tür, tek yönlü rüzgar kuleleridir ve en basit rüzgar kulesi türüdür (Şekil 2.18). İkinci tür, çift yönlü kulelerdir, Sircan ve bazen Kirman kentlerinde yapılır. Üçüncü tür, üç yönlü rüzgar kuleleridir. Pek yaygın olmayan bu tür rüzgar kuleleri, bir, iki veya üç yönlü olarak kullanılabilir. Dördüncü tür, dört yönlü rüzgar kuleleridir (Şekil 2.15). Bu tür rüzgar kuleleri geniştir, genelde kanal içi tuğla, ahşap ve alçı bölme duvarlarla bölünür. Bu tür rüzgar kuleleri genelde İran'ın sıcak ve kuru bölgelerinde bulunan Yezd ve Kirman kentlerinde, ayrıca, sıcak ve nemli bölgede bulunan Buşehr ilinde yapılmaktadır. Beşinci tür, çokgen rüzgar kuleleridir. Bu tür, İran platosunun merkez bölgelerinde özellikle Yezd kentinde yapılmaktadır. Bu tür rüzgar kuleleri, tüm yönlerden esen rüzgarı konut içine yönlendirebilir. Altıncı tür, dirsekli boru tipidir (Şekil 2.19). Bu rüzgar kulesi türünde yükselen birkaç dirsekli boru yapılır, ancak, kanal ve iç bölümleri diğer tiplerle aynıdır. Rüzgar kuleleri, uygun rüzgarın estiği yöne doğru yapılır ve esen rüzgar,

konut içinde yapılan rüzgar kulesi odasına yönlendirilir. Yaz ve Kirman gibi sıcak-kuru iklimde bulunan kentlerde, rüzgar kulesinden içeri giren sıcak, kuru ve tozlu havanın soğuması, nemlenmesi ve arınması amacıyla hava, önce kulenin hemen altında yapılmış olan havuzun üzerinden geçirilir ve daha soğuk, nemli ve temiz hava Havuzhane (Havuz odası) alanına yönlendirilir. Sıcak mevsimlerde tüm aile bu odada toplanıp, Havuzhane veya rüzgar kulesi odasının soğuk havasından yararlanırlar. Ancak, Basra körfezi kıyılarında, havanın nemli olması nedeniyle, nemlendirme işlemi gerekmemektedir (Şokri, 2013). Rüzgar kulelerinin bulunduğu oda, rüzgar kulesi odası olarak tanımlanır ve yaz mevsiminin sıcak günlerinde, ailenin bu odada toplanması, günlük işlerini yapması veya yemek yemesi için soğuk bir mekandır. Rüzgar kulesi, sadece rüzgar kulesi odasının havasını soğutmaktadır. Soğuk havadan yararlanmak için, bu odaya geçilmesi gerekmektedir.

Şekil 2.15 Hürmuzgan İli, Qışm adası, Laft limanı, rüzgar kulesi görüntüsü (Badgire Laft, 2010)

Şekil 2.16 Rüzgar kulesi işleyiş şeması (Mahmudi-Zarandi, 2009)

Şekil 2.17 Hürmüzgan İli, Qışm adası, Laft limanı, dört yönlü rüzgar kuleleri (Bendere tarixiye Laft samandehi mişaved, 2013)

Şekil 2.18 Erdekan kenti, tek yönlü rüzgar kuleleri (Purrustayi-Erdekani, 2014)

Şekil 2.19 Kirman ili, Sircan kenti, dirsekli boru rüzgar kulesi (Pipe type wind tower, bt)

Şekil 2.20 Laft limanı, Hürmüzgan ili, rüzgar kuleleri (Karimi, 2010)

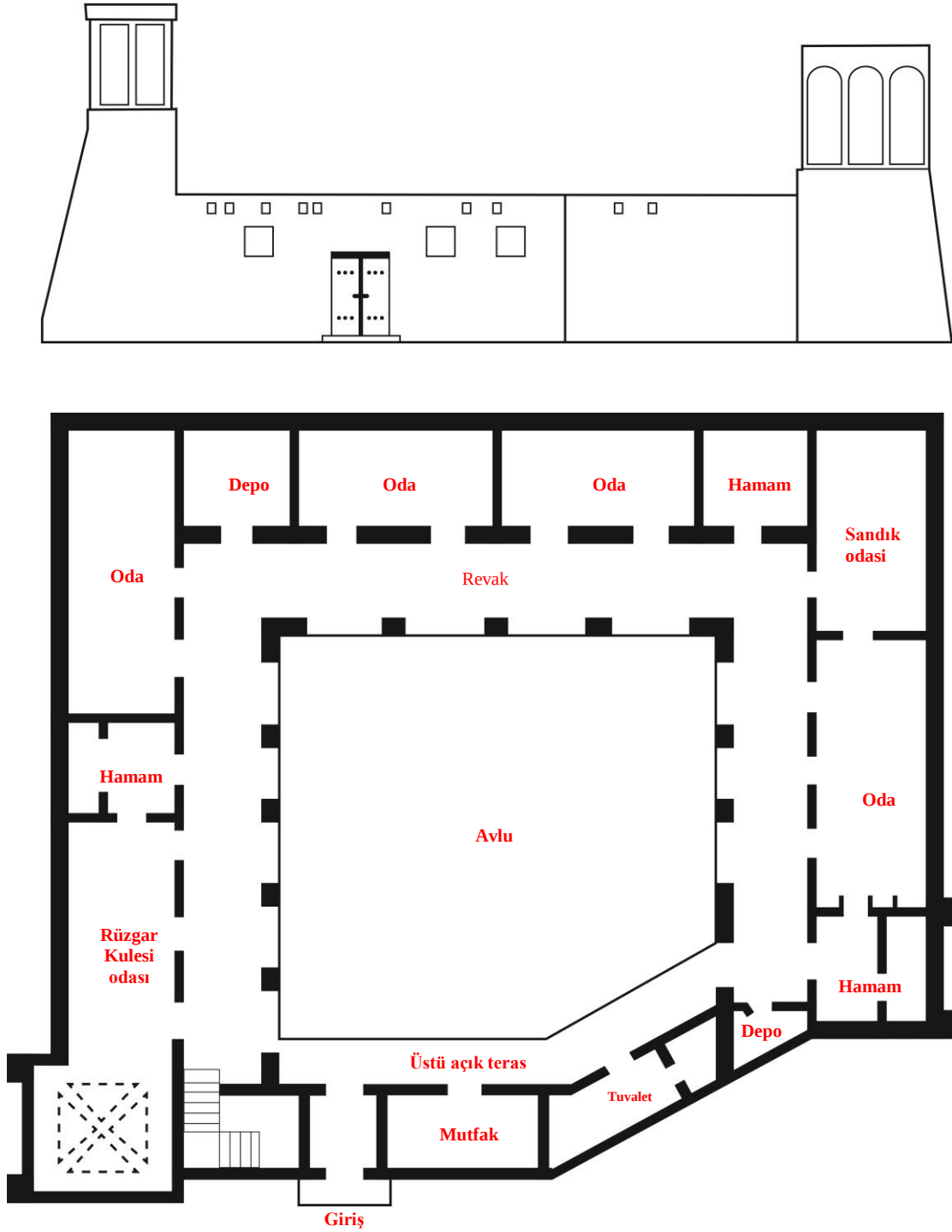
Bu bölgede de geniş aile yaşamı sürdürülmektedir ve erkek çocuk evlendikten sonra konutun bir odasında yerleşir. Mutfak genelde, buharlı, dumanlı ve sıcak bir alan olmasından, odalardan uzak yapılır. Tuvaletler de kötü kokusu nedeniyle, genelde bahçede ve konuttan en uzak mesafede yapılır. İran'ın merkez platosunda ve yüksek ve dağlık bölgelerinde olduğu gibi, bu bölgede de, kapılar üzerinde iki tokmak bulunmaktadır (Şekil 2.21). Bir tokmağın sesi daha incedir, diğerinin sesi daha güçlü ve kalındır. Kapı sesinin kalın veya inceliğine göre, kapıyı çalan kişinin cinsiyeti anlaşılır ve ilgili kişi kapıya bakar. Böylece, geleneksel konutların büyük avlularında, gereksiz git gelin önüne geçilir (Memariyan, 2007).

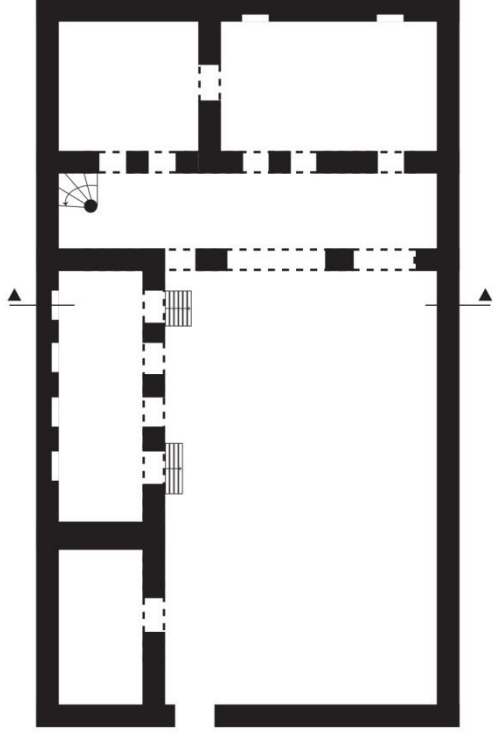
Şekil 2.21 Sağdaki halka tokmak, kadınlara özel tokmaktır ve ince seslidir. Soldaki çekiç biçimli tokmak ise erkeklere özeldir ve kalın sesi vardır (Aşnayı ba xane haye qedimi ve tarixiye İran, 2013)

Konutun büyük avlularında çeşitli milli ve dini aktiviteler yapılır ve belli günlerde yemekler pişirilip dağıtılır. Bu bölgede yeraltı sularının seviyesinin yüksekliği ve havanın yüksek nem oranı nedeniyle bodrum kat yapılmamaktadır (Ghobadian, 1998).

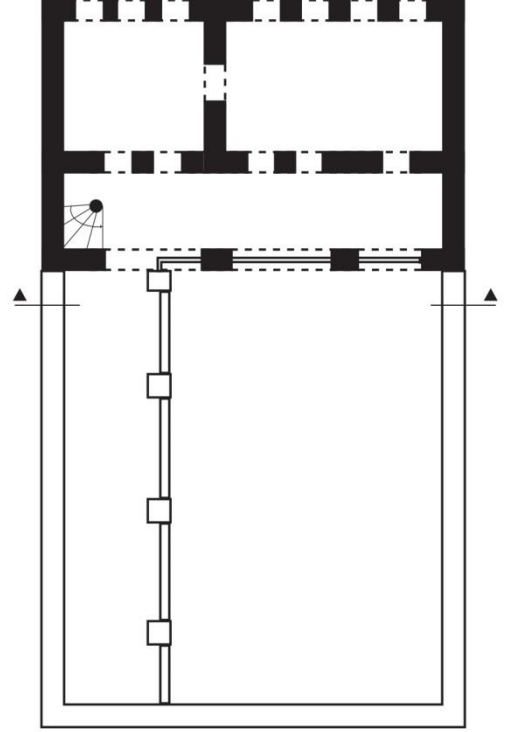
Lenge kentinin geleneksel bir konutu, örnek olarak seçilmiştir (Şekil 2.22). Bu konut tek katlı, kare planlı ve avluludur. Avlunun etrafında revaklar yapılmıştır. Bu revaklar gölgelendirme elemanıdır. Konutun beş oda ve üç hamamı vardır, bu da, konutta bir geniş ailenin yaşadığını göstermektedir.

Şekil 2.22 Hürmüzgan ili, Lenge kenti konut örneği (Ghobadian, 1998)

Giriş kat Planı

Birinci kat Planı

Kesit

Şekil 2.23 Buşehr ili, Buşeh kenti, İki katlı bir konut (Ghobadian, 1998)

Her bir aile için birer oda olsa da, tüm aile için tek bir mutfak vardır. Güçlü aile bağı kurulması adına, yemek tüm aile ile bir arada yenir. Sandık odası, bazı eşyalar ve çamaşırları saklamak için görece küçük bir mekandır. Bu eşyalar genelde bir sandık içinde saklanır. Odalarda yatmak için yer yatağı serilir, gün aydınlanınca, yataklar toplanır, minder olarak kullanılır, bu da, mekanı çok işlevli ve esnek kılar. Tüm mekanlar avlunun etrafında dizilmiştir. Konutta herhangi bir koridor ve iç içe mekanlar bulunmamaktadır. Böylece tüm odalar avlunun serinlemiş havasından yararlanılır. Avlu görece küçük yapılmıştır. Bütün günlük aktiviteler avluda, revakların altında yapılır.

Bu konutta bir rüzgar kulesi de bulunmaktadır. Rüzgar kulesinin özel bir odası vardır ve kuleden geçen görece soğutulmuş hava bu odaya yönlendirilir. Günün sıcak saatlerinde tüm aile bu odada toplanıp, odanın soğuk havasından yararlanırlar. Konutun girişinde, konutun içine doğrudan görüntüyü engellemek için küçük bir ara mekan yapılmıştır. Bu ara mekanı geçince doğrudan avluya erişilir.

Bölgenin bir diğer konut tipi Basra körfezinin sahillerine bakan konut tipidir ve daha çok Buşehr kentinde gözlenir. Bu konutların avantajı, denize yakın olması ve denizden esen rüzgardan yararlanmasıdır (Şekil 2.23). Bu tip konutların bir kanadı, denizden esen rüzgara doğru, iki veya üç katta yapılır. Böylece üst kattaki odalarda hava dolaşımı sağlanmış olur. Üst kattaki odalar genelde çok açıklıklıdır, yaz mevsiminde kullanılır ve bir rüzgar kulesi görevini üstlenir. Alt kattaki odalar soğuk mevsimlerde kullanılır. Kışlık odaların seviyesi bahçenin seviyesinden daha düşüktür ve tavan yüksekliği daha azdır.

2.3.5 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyılarının Geleneksel Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili

Basra körfezi ve Umman denizinin kuzeyinde yer alan sıcak ve nemli iklime sahip olan bu bölgenin geleneksel kent dokusu ve konut mimarlığının genel profili aşağıda maddelemiştir:

- a. Kent dokusu yarı yoğun ve yarı sıkışıktır
- b. konutlar ayırık nizamlı yapılmaktadır
- c. Kentin kamusal alanları yarı açık ve genelde binalarla çevrilidir
- d. Kentler ve köyler sahil boyunca yayılmıştır ve sahil şeridindeki konutların yönü denizden esen rüzgara doğrudur
- e. Konutlar avluludur ve yarı içe dönüktür
- f. Konutların iki-üç katlı olan kanadı ve sokağa açılan pencere açıklıkları, konutun yarı içe dönük olmasını sağlar
- g. Gölgeleme ve mekan içinde hava dolaşımından maksimum yararlanma en önemli faktörlerdir
- h. Odalar yüksek tavanlı ve pencereler ince ve uzundur
- i. Geniş ve yüksek balkonlara sahiptir
- j. Bodrum kat kullanımı yoktur
- k. Konutlar genelde düz çatılıdır
- l. Konutlarda rüzgar kuleleri kullanılmaktadır

Şekil 2.24 Buşehr kenti geleneksel sokak görünümü (Rencber, 2013)

Tablo 2.3 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey kıyılarının geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosu

Bölge	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrıık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış
Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı (Sıcak, nemli, çok az yeşil örtütlü- içedönümlük kültürü- Ticaret, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)									

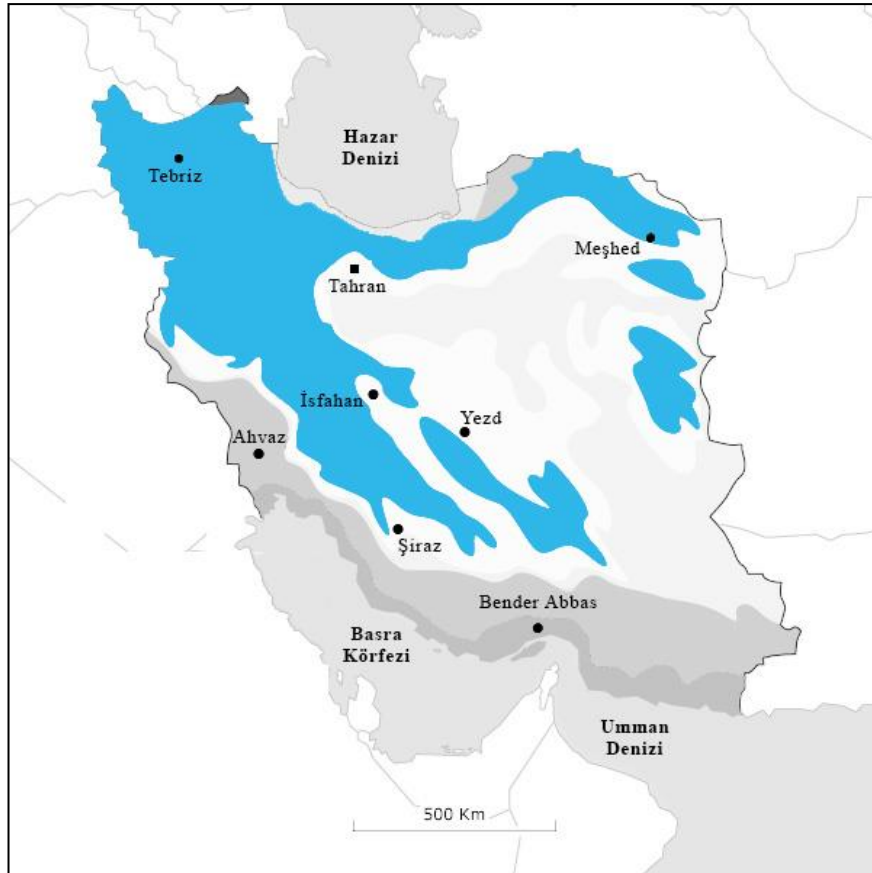
Tablo 2.4 Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyılarının geleneksel konut değerlendirme tablosu

Bölge	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı		
	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönümlük	Yarı İçe dönümlük	Dışa dönümlük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kıme biçimli	Var	Yok	Var	Yok
Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı (Sıcak, nemli, çok az yeşil örtütlü- içedönümlük kültür-lül- Ticaret, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)																			

2.4 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgelerinin Geleneksel Mimarlığı

Elburz ve Zargros sıradağı İran'ın merkezi bölgelerini, kuzeyde Hazar denizinden ve batıda Mezopotamya ovasından ayırmaktadır. Bu dağlar, İran'ın ırmaklarının ve yeraltı suların kaynağıdır. Kuzey ve batıdaki sıradağların çoğu, yıl boyunca karlıdır ve bu bölgeler soğuk iklime sahiptir (Ghobadian, 1998).

Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Erdebil, Zencan, Qezvin (Kazvin), Kürdistan, Hamadan, Merkezi, Kirmanşah, Tahran, Fars, Kuzey Horasan, Rezevi Horasan, Çaharmahal-Bahtyari, Yezd ilinin bazı bölümleri ve Elburz sıradağlarının güney yamaçları da bu bölgede yer almaktadır (Şekil 2.25). Araştırmanın bu bölge içerisinde bulunan Doğu Azerbaycan ilinin Tebriz kentine yoğunlaşması nedeniyle, bu bölüm kısa tutulmuştur, daha kapsamlı bilgiler, ilgili bölümde verilmiştir.

Şekil 2.25 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri konumu (İran, bt'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

2.4.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri

Bu bölge, doğudan batıya uzanan Elburz sıradağlarının güney yamaçları ve kuzeybatıdan güneybatıya doğru uzanan Zagros sıradağlarından oluşmaktadır (Şekil 2.26). Bölgenin dağlık ve soğuk olmasından, bitki örtüsü çok zengin değildir. İklimsel koşulları uygun olan bazı vadilerde ve yamaçlarda ormanlık kesimler oluşmuştur. Kış mevsiminde hava sıcaklığı eksiye düşer ancak, yazın ılımandır. Bu bölgenin havasının nem oranı düşüktür. Gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkı yüksektir.

2.4.2 Bölgenin Geleneksel Sosyokültürel Yapısı

Bölge ekonomisi tarım, hayvancılık ve ticarete bağlıdır. Bölgenin bazı bölümlerinde akarsular ve yeraltı su kaynaklarının bol olmasından, ırmak balıkçılığı yapılır ve balık çiftlikleri bulunur (Ettela'ate saderate ostane Azerbaycane Şerqi, bt). Colombia üniversitesinin "The Persian Gulf 2000 project" araştırmasına dayalı olarak, bu bölgenin çoğunluğu Şii Müslümandır, çok az sayıda Bahai ve Hristiyan bulunmaktadır. Bu bölgede yaşayan insanların kendine özgü kültürleri, gelenek ve görenekleri vardır. Bölgenin büyük kesimi Türk'tür ve en yaygın dil Azerbaycan Türkçesidir. Bu bölgelerde semt pazarları ve haftalık pazarlar kurulur, tarım ve süt ürünleri ve el işleri satılır. Bölgede mahremiyetin korunmasına özen gösterilir. Kadın erkek ilişkisi Hazar denizi kıyılarında olduğu gibi rahat ve yakın değilse de, İran platosunun çöl bölgeleri ve Basra körfezin kuzey kıyılarındaki kadar katı sınırlara sahip değildir. Kadınlar genelde evde çalışır. Yemek yapımı, çocuk bakımı, el işleri yapımı ve kilim dokumacılığı gibi işleri kadınlar yapar. Erkekler daha çok hayvancılık, çiftçilik veya ticaretle uğraşır. Erkeklerin ve kadınların kent alan kullanımını görece eşittir ve kadınların sokağa, çarşıya, mescide ve kentin diğer sosyal alanlarına erişim sınırı yoktur ancak, erkekler dışarda çalıştıkları için kent alanlarını daha yoğun kullanırlar. Bu bölgede yaşayan kadınların giysileri genelde uzun renkli gömlek, uzun dalgalı çok renkli etek ve pullu baş örtüsüdür. Erkeklerin giysileri, papak, gömlek, ceket ve pantolondur. Bölgenin çok geniş bir coğrafyayı kapsamaması nedeniyle, farklı kesimlerin giysiler farklı olabilir.

Şekil 2.26 Elburz sıradağı (Closeup view of mount Damavand, bt)

Tebriz ve Heris'in halı dokumacılığı, kilim dokumacılığı, Mina işi, ahşap tornacılığı, mozaik ve seramik işi bölgenin en önemli el sanatlarındandır (Ettela'ate saderate ostone Azerbaycane Şerqi, bt). Azerbaycan müziği bölgenin en önemli ve bilinen müziklerindendir. Bölgenin farklı kesimlerinde değişik müzikler de bulunmaktadır.

2.4.3 Bölgenin Geleneksel Kent Dokusu Özellikleri

Bu bölgenin kent ve köy büyüklüğü dağlarla sınırlıdır. Kent ve köylerin morfolojisini, arazi morfolojisi ve vadiler belirler. Bu bölgedeki köy ve kent dokusu genelde yoğun ve bitişiktir (Şekil 2.27). Konutlar bitişik, Sokaklar dar ve iç içedir. Konutlar avlulu ve kent dokusu organiktir. Organik doku ve iç içe dar sokaklar, kent içinde soğuk hava dolaşımını engeller ayrıca, düşman saldırısına karşı etkili bir yöntemdir. İran'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi mahalle, bu bölgedeki kentlerin de önemli bir parçasıdır. Her kent birkaç bölgeye bölünür ve her bölge bir mahalleyi oluşturur (Azer ve Hüseyinzade-Delir, 1999). Mahalleler genelde bir mescidin çevresinde oluşur. Mahalle merkezinde dükkanlar ve kahveler bulunmaktadır.

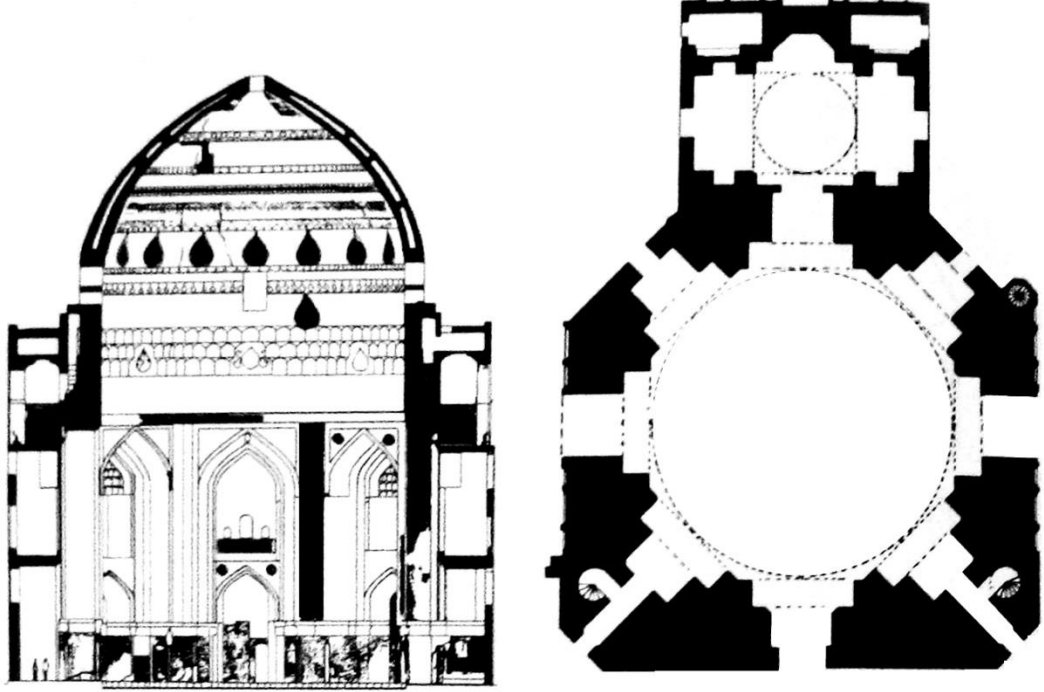

Şekil 2.27 Kazvin (Qezvin) kenti organik dokusu (Maps google, bt)

Tüm şenlikler, yas törenleri, sosyal ve kültürel aktiviteler bu alanda yapılır. Çok geniş olan mahallelerde birden fazla mahalle merkezi bulunmaktadır. Mahalleler kentin birer sosyal birimidir (Sultanzade, 1997). Bölgenin bazı kentlerinde, binalarla çevrili dikdörtgen biçimli tasarlanmış meydanlar bulunmaktadır ve bu meydanlarda çeşitli sosyal ve kültürel aktiviteler düzenlenmektedir. Yılbaşı kutlamaları, tiyatro oyunları, sihirbazlık, cambazlık gibi gösteriler ve Kurban bayramı gibi dini törenler bu meydanlarda düzenlenir (Mehrfar, Türkseven-Doğrusoy ve Zengel, 2011).

Camiin kent oluşumunda önemli olduğu kadar, çarşının da kent dokusunda önemli rolü vardır. Çarşı, kent surlarındaki önemli kapıların birbiriyle erişiminde ve kent mahallelerinin de birbirine erişim sağlamasında, önemli rolü vardır. Bu bölgede bulunan Zecan kentinin kapalı çarşısı (1790) İran'ın en uzun kapalı çarşısıdır. İran'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi, bu çarşı da bir külliye gibi yapılmıştır. Çarşı, kent surlarının doğu ve batı kapılarını (Tebriz ve Kazvin (Qezvin) kapıları) birbirine bağlar (Pourjafar, Nazhad-Ebrahimi ve Ansari M. 2013).

Çarşının yakınında, Zecan camii bulunmaktadır. Zecan ilinde, Sultaniye kentinin içinde bulunan Sultaniye kompleksi ve türbesi (1304-1311) (Şekil 2.29), Tebriz kentinde, Alişah mescidi (Erk Kalesi) (MS 1343) ve Tebriz'de Göy mescit veya Gök Mescit (1488), bu bölgenin resmi ve kamusal yapı örneklerindendir. Tüm yapılar, bölüm 2.1'de açıklanmış olan, Azerbaycan (Azeri) tarzında yapılmıştır.

Şekil 2.28 Zencan ili, Sultaniye kenti, Sultaniye türbesinin kesiti planı (Pirniya, 2004)

Şekil 2.29 Zencan ili, Sultaniye kenti, Sultaniye türbesi (Gonbade Soltaniye şahkare erzeşmend ez honer ve me'mariye eslamiye İran, 2011)

2.4.4 Bölgenin Geleneksel Konut Analizi

Bu bölgede, geleneksel konutlar, İran'ın merkez bölgelerinde olduğu gibi avlulu biçimde yapılır. Ancak, konutun güney cephesinde bulunan alanlar, diğer bölümlerden daha büyük ve daha geniştir, salon veya ana oturma odası da bu bölümde yer alır. Bu konumlama, kışın, güneş enerjisinden ve sıcaklıktan doğrudan yararlanmak için düşünülmüştür (Şekil 2.30). Bu bölgenin yazları kısa olur. Avlunun güney kanadı güneş alamadığı için daha soğuk olur, dolayısıyla, bu bölüm daha az kullanılır. Avlunun güneyinde bulunan odalar ve bazı konutların doğu ve batı kanadında yer alan mekanlar, genelde depo, hizmetçi odaları veya tuvalet gibi servis alanları olarak kullanılır. Genelde, bu konutların avlusunun kuzeyinde bulunan ve kışlık bölümü olarak kullanılan bölümünde bodrum katı yapılır.

Yazın sıcak günlerinde, bodrum katı daha serin olur ve oturmak için daha uygun bir mekana dönüşür. Havanın aşırı soğuk olması nedeniyle, günlük aktivitelerin büyük kesimi konut içinde gerçekleşir, dolayısıyla, bu bölgenin avluları İran'ın merkez platosunun konutlarının avlusuna göre daha küçüktür, revakların ve balkonların derinliği İran'ın diğer iklim bölgelerine göre oldukça azdır. Soğuk iklimdeki kentlerin birçoğunda ve İran'ın kurak bölgelerinde, avlunun seviyesi, sokak seviyesinden 1-1,5 metre daha düşüktür, bu da, akarsuların ve ırmakların suyunu avluya veya bodrum kattaki su deposuna taşımak için yapılmış olan bir yöntemdir. Bu uygulamanın başka bir nedeni, binayı soğuktan korumak ve bina yüzeyinin soğuk hava ile temasını en aza indirmektir.

Duvarların kalınlığı ve pencerelerin küçüklüğü iç ve dış mekan arasındaki ısı transferinin engellenmesine neden olur. Kalın yığma duvar, ısı depolama birimi olarak çalışır, gün boyunca ısıyı içine toplar ve gece zamanı havayı ılıman duruma getirir. Bu bölgelerin kırsal keismlerinde büyük odalar ve alanlar pek tercih edilmez. Odalar büyüdükçe konut yüzeylerinin teması, dış mekanın soğuk havası ile artar, öte yandan büyük mekanlar daha zor ısınır. Ayrıca, bu bölgedeki konutların odalarının tavanı diğer bölgelere göre alçaktır. Kırsal kesimlerde, özellikle salonların ve diğer önemli odaların, ayrıca konut dışı ticaret mekanların ve dükkanların diğer

bölgelerdeki benzer mekanlara göre tavan yüksekliği daha alçak yapılır. Bu bölgenin konutlardaki mahremiyeti sağlamak için giriş, mümkün olduğu kadar köşelerde konumlanır ve konutun ana eksenini üzerinde yapılmaz. Ayrıca, konut bahçesine doğrudan girilmez. Giriş, dalan olarak tanımlanan dar, uzun ve görece karanlık bir geçit aracılığıyla gerçekleşir. Bazı konutlarda, hem iç hem dış avlu bulunur. Dış avluda genelde, gelen yabancı misafir ağırlanır, iç avluyu da, aile bireyleri yoğun olarak kullanır.

Bazı konutlarda, kapıya gelen misafir veya sokakta bekleyen kişilerin oturması için, giriş kapısının yanlarında seki yapılır. Yaz mevsiminin sıcak günlerinde balkona veya avluya yer yatağı serilir ve açık havada yatılır. Su ve havuz İran'ın merkez platosunda olduğu gibi bu bölgenin de kültürü ve mimarisinde önemli bir yere sahiptir ve konut bahçelerinde küçük de olsa bir havuz yapılır.

Bu bölgenin de geleneksel kent ve köylerinde geniş aile yaşamı sürdürülmektedir ve konutun bir odası evlenen erkek çocuklarına ayrılır. Tuvaletler genelde bahçede yapılır, konuttan uzak tutulmasına özen gösterilir. İran'ın merkez platosunda ve Basra körfezinin kuzey kıyılarında olduğu gibi, bu bölgede de, kapılar üzerinde, kadınlar ve erkekler için iki farklı tokmak bulunmaktadır.

Bu bölgenin de geleneksel konutlarında İran'ın diğer bölgelerinin geleneksel konutlarında olduğu gibi, mekanlar çok işlevli ve esnektir. Bir oda, sabah, kahvaltı odası, öğlen yemek odası, gün boyunca oturma ve çalışma odası, geceleyin de yatak odası olarak kullanılır ve ev eşyaları da bu amaca uygundur. Tüm ailenin bir arada toplandığı veya yemek yediği zaman, konutun en büyük odası olan Tenebi (salon) odası kullanılır. Bu bölgede toplu yaşam, paylaşma, yardımlaşma ve komşuluk ilişkileri önemli kavramlardır, bu da, komşular arasında yakın ilişkinin kurulmasını sağlar. Dolayısıyla, bölgenin geleneksel konutlarında misafir odası olarak tanımlanan salonun önemli bir yeri vardır ve genelde en büyük ve en süslü alan, salondur. Komşular ve aileler dönüşümlü olarak birbirlerinin evlerinde toplanırlar. Ayrıca, çeşitli sosyal, kültürel ve dini etkinlikler de konutta ve avluda gerçekleşir.

Şekil 2.30 Batı Azerbaycan ili, Urmu (Urmie) kenti, Hidayet konutu (Mohammadnejad, bt)

2.4.5 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgelerinin Geleneksel Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili

İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinde yer alan, kuru, soğuk iklime sahip olan bu bölgenin geleneksel kent dokusu ve konut mimarlığının genel profili aşağıda maddelemiştir:

- a. Arazi morfolojisinden dolayı kent ve köy alanları küçük ve sınırlıdır
- b. Kent ve köy dokusu organik, yoğun ve bitişiktir
- c. Güneşin yönü ve arazi morfolojisi konutların yönünü belirlemede, kentlerin ve köylerin gelişiminde önemli faktörlerdendir
- d. Sokaklar ve geçitler genelde dar ve iç içedir
- e. Konutlar avlulu ve içedönüktür
- f. Konutların soğuk hava ile temas eden yüzeyleri en aza indirgenir
- g. Kırsal kesimlerde konutların tavan yüksekliği azdır
- h. Konutlar genelde düz çatılıdır
- i. Kırsal kesimlerde pencere açıklıkları küçüktür
- j. Konutlarda ya revak yapılmaz veya dar revaklıdır.
- k. Duvarlar kalındır

Tablo 2.5 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosu

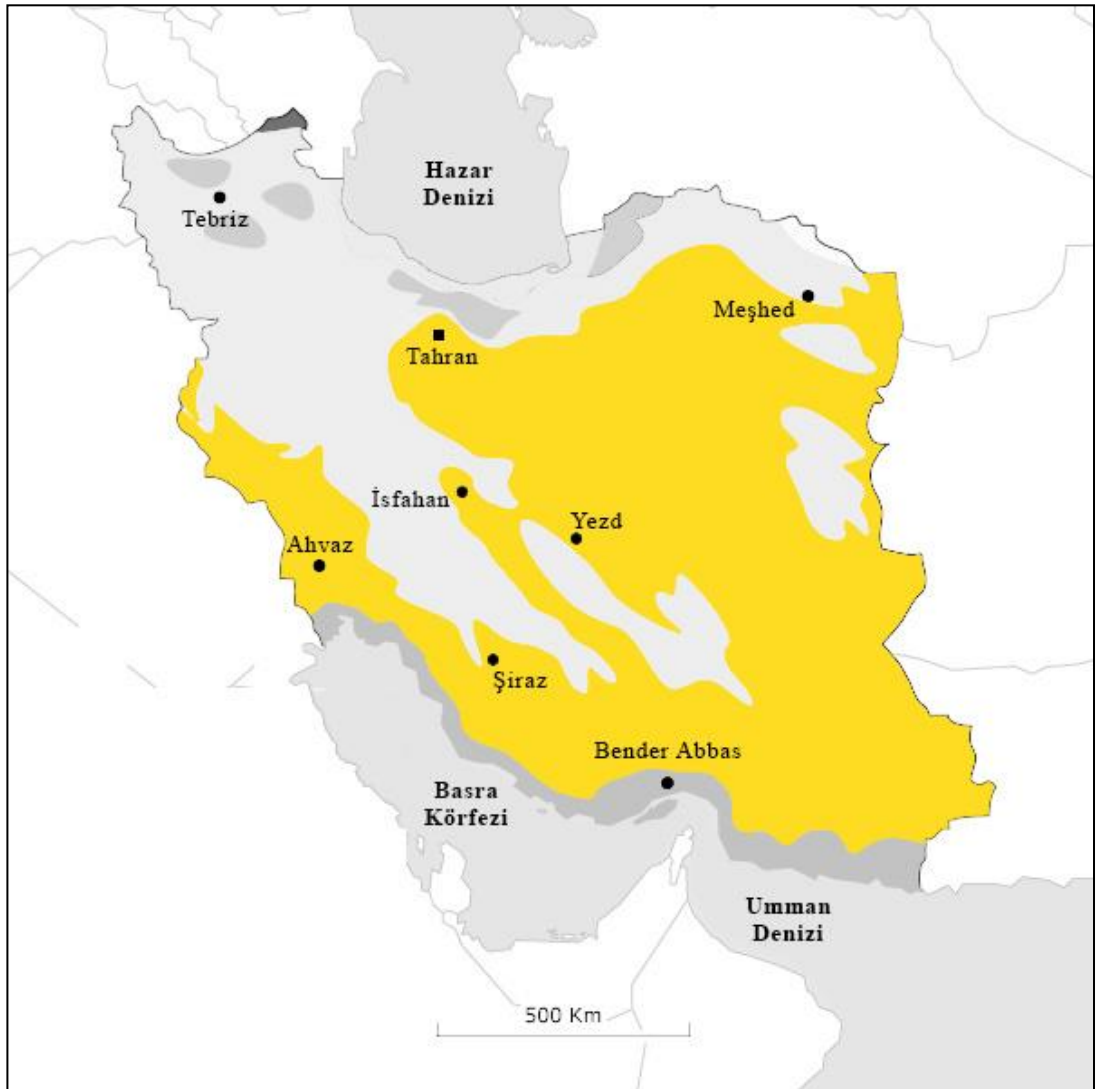
Bölge	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış
İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk, kuru, zengin olmayan yeşil örtülü- yarı içedönük kültürli- Ticaret, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)									

Tablo 2.6 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin geleneksel konut değerlendirme tablosu

Bölge	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu		Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı	
	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kıme biçimli	Var	Yok
İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk, kuru, zengin olmayan yeşil örtülü- yarı içedönük kültürli- Ticaret, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)																	

2.5 İran Platosunun öl Bölgelerinin Geleneksel Mimarlığı

İran Platosunun büyük bir kesimi ölllerle kaplıdır. Bu ölller, İran'ın merkez ve doğu bölgelerinde yer almaktadır (Şekil 2.31). Bu ölller, İran topraklarının yedide birini kapsar. Çöl bölgelerinin çevresi daha ılıman bir iklime sahiptir ve yağmur yağışı bu bölgelerde daha çoktur, buna rağmen, bu yine de kuru ve sıcaktır (Ghobadian, 1998). Simnan, Kum, Fars, Güney Horasan, İlam, Basra körfezinin ve Tahran'ın bazı bölümleri bu iklim içinde yer almaktadır.

Şekil 2.31 İran Platosunun öl Bölgeleri konumu (İran, bt'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

2.5.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri

Lüt çölü ve Deşt-e-kevir adlı iki çöl İran'ın merkezinde yer alır, bu bölgenin iklimi tamamen kuraktır ve yıllık yağış ortalaması çok düşüktür. Azerbaycan Türkçesinde, “Lüt” çıplak anlamına gelir. Bu çöllerde hiçbir bitki ve canlı olmadığından, “Lüt” veya çıplak adı verilmiştir. Dünyanın en sıcak noktası Kirman kentinin Şehdad bölgesinde yer almaktadır (Şehdade Kerman; germterin noqteye cehan, 2013). NASA'nın resmi web sitesinde yayınlanan rapora göre, 70,7 derece santigrat sıcaklığına ulaşan bu bölge İran'ın merkez platosunun Lüt çölünde yer alır (What does it mean to be hot?, bt). Yaşam alanları Lüt ve Deşt-e-Kevir çöllerinin etrafındaki daha uygun iklimsel koşullara sahip olan bölgelerde oluşmuştur. Bu çöller İran'ın topraklarının büyük bölümünü kaplar. Havanın düşük nem oranı ve denizden uzaklığı nedeniyle, gece ve gündüz arasındaki hava sıcaklığı farkı yüksektir. Su kaynaklarının çok az olması havanın aşırı sıcaklığı ve kum fırtınaları bu bölgenin yaşam koşullarını oldukça zorlaştırmıştır (Ghobadian, 1998). Bölgede, yaz mevsiminde hava aşırı sıcak ve kurudur, kışın aşırı soğuktur.

2.5.2 Bölgenin Geleneksel Sosyokültürel Yapısı

Bölge ekonomisi tarım ve ticaret bağlıdır. Bazı bölgelerde hayvancılık da yapılır. Bölgenin bazı bölümlerinde su ve uygun toprağın olmaması nedeniyle tarım sektörü güçlü değildir ancak, uygun koşullara sahip olan kesimlerde Hurma, Fıstık ve Ceviz gibi tarımsal ürünler üretilir (Ettela'ate saderate ostane Xuzestan, bt). Colombia üniversitesinin “The Persian Gulf 2000 project” araştırmasına dayalı olarak, bölgede, çoğunlukla Şii Müslüman, çok az sayıda Bahai, Hristiyan, Zerdüştî, Yahudi ve Sünni Müslüman yaşamaktadır. Çöl bölgelerinde yaşayan insanların kendilerine özgü gelenek ve görenekleri vardır. Mahremiyet bu bölgelerde ön plandadır ve insanların aşırı güçlü dini düşünceleri vardır. Kadın erkek ilişkisi yakın ve rahat değildir. Bu bölgede kadın, konut dışında çalışmaz ve genelde ev işlerini yapar. Yemek yapma, çocuklara bakma, el işleri ve kilim dokuma gibi işlerle uğraşır. Erkekler zamanlarının büyük bölümünü konut dışında geçirirler. Erkekler kent alanlarını kadınlardan daha çok kullanır, kadınlar ise, özel günlerde ve törenlerde kamusal alanlardan yararlanır.

Kadınların geleneksel giysileri genelde uzun, küçük çiçek desenli elbise ve başörtüsüdür. Erkeklerin geleneksel giysileri, genelde gri, tek parça uzun bir giysi, beyaz çizgili gömlek ve siyah başörtüsüdür. Ancak, bölge geniş bir coğrafyayı kapsadığı için çeşitli bölgelerde farklı giysiler de kullanılabilir.

Halı dokumacılığı, kilim dokumacılığı, Kalem işi, minyatür, altın ve gümüş işi, Mina işi, tornacılık, mozaik ve seramik işi bölgenin en önemli el sanatlarından sayılır (Ettela'ate saderate ostane Tehran, bt).

2.5.3 Bölgenin Geleneksel Kent Dokusu Özellikleri

Bu bölgedeki köy ve kent dokusu aşırı yoğun ve bitişiktir (Şekil 2.32). Kent görünümü, doku yoğunluğundan tek bir kitle olarak algılanır. Konutlar birbirine yapışıktır, Sokaklar dar ve iç içedir ve yüksek duvarlar sokağı çevrelemektedir. Gölgeleme amacıyla, sokağın iki duvarı arasında belli uzaklıklarda kemeler atılır. Konutlar avlulu ve içedönük biçimlidir. Sokaklarda sadece düz duvarlar gözlenir ve sokağa bakan pencere açıklığı yoktur ve görünen tek açıklık, konutların giriş kapılarıdır. Köy ve kent dokusu organiktir. Organik dokunun arazi morfolojisi ile bağlantısı yoktur ve bilinçli olarak oluşturulmuştur. İç içe dar sokaklar, kent içinde sıcak hava dolaşımını engeller ayrıca, savaş dönemlerinde kent içinde düşmanın hareketini yavaşlatmak ve at ile kolay dolaşımını engellemek üzere kullanılan bir yöntemdir. Bütün geleneksel İran'da olduğu gibi, mahalle, bu bölgedeki kentlerin önemli parçasıdır. Bu bölgede de kentler, mahalle birimlerine bölünür ve her mahallenin büyüklüğüne göre bir veya birden çok mahalle merkezi vardır. Mahalleler, orada yaşayan insanların sosyal seviyesine ve uğraştığı işe göre sınıflandırılır, adlandırılır. Deveci mahallesi, papak dikenler mahallesi bu sınıflandırmanın örneklerindedir. İran'ın bazı bölgelerinde olduğu gibi, bu bölgede de bazı mahalleler, orada yaşayan insanların dinine göre adlandırılır. Müslümanlar Mahallesi, Yahudiler mahallesi vb. bu tip mahallelerin örneklerindedir. Mahalleler genelde bir mescidin çevresinde oluşur, bu mahalle merkezinde dükkanlar ve kahveler bulunmaktadır. Her mahalle, kentin birer sosyal birimidir ve tüm şenlikler,

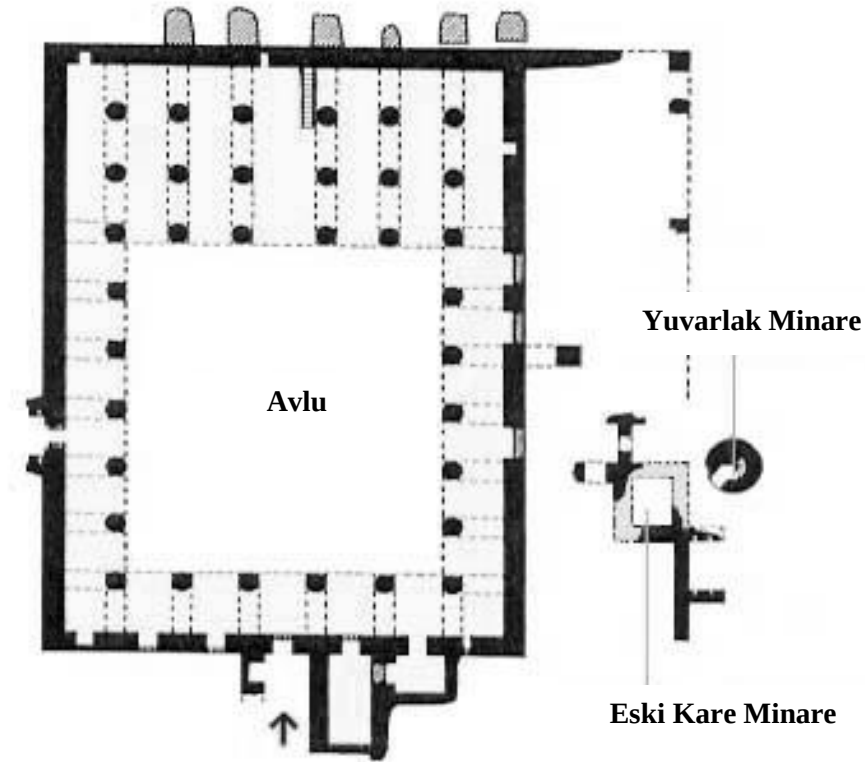
yas törenleri, sosyal ve kültürel aktiviteler bu alanda yapılır. Etrafı binalarla çevrili olan bu meydanlarda, çeşitli törenler düzenlenir (Tavassoli, 2002).

Geleneksel İran'ın tüm bölgelerinde oldu gibi, bu bölgenin de kent oluşumunda camiinin önemli rolü vardır ve kentin çekirdeği olarak tanımlanır. Kentin tüm bölümlerinden kolayca erişilmesi gereken bir diğer önemli unsur çarşıdır. Çarşı, geleneksel kentin omurgasıdır, kent yönetimi ve kentle ilgili çoğu kararlar çarşıdan çıkar. İran'ın diğer bölgelerindeki çarşılar gibi, İsfahan çarşısının (17. YY) bir ucu kentin önemli kapısı ile doğrudan ilişkidir ve kapının yakınında yapılmıştır (Pourjafar, M.R. ve Pourjafar A., 2011). Çarşının diğer ucu, "Nakş-i Cihan" meydanına (1598-1629) bağlanır. Geleneksel İran kentlerinde, meydan önemli kent unsurudur ve genellikle her kentte en az bir meydan bulunmaktadır. Abbasi camii(M.S. 1611), Şeh Lütfullah camii(M.S. 1602-1619), Alı kapı (Alı Qapı) veya Ala Kapı (Ala Qapı) (M.S. 1594-1598) sarayı, Nakş-i Cihan meydanında bulunan en önemli binalardır (Rehmani-Samani, 2009). İsfahan'ın eski (Atik) camii (M.S. 711) ve Eski (Atik) meydanı (M.S. 1310) çarşı aracılığıyla birleşmiştir ve bir bütün olarak hizmet vermeye devam etmiştir (Mehrfar ve diğer, 2011).

Şekil 2.32 Yazd İli, Yazd kenti, yoğun ve sıkışık geleneksel kent dokusu (Maps google, bt)

Bölgenin kamusal ve resmi yapılarından iki örnek aşağıda verilmiştir. Yezd ilinin Fehrec köyünde yer alan Fehrec camii (Erken İslam dönemi), Muhammet Kerim Pirniya'ya göre, büyük olasılıkla, İran'da yapılmış olan ilk camiidir. Simnan ilinin Damğan kentinde yer alman Tarihane mescidi (M.S 777) (Şekil 2.33) İran'ın İslam'dan sonra ilk mescitlerindendir (Pirniya, 2004). Azerbaycan Türkçesinde "Tari" Tanrı anlamındadır, "Hane", daha doğrusu "Xana" Ev anlamındadır, dolayısıyla, Tarihane, Tanrının evi anlamına gelir ancak Türkiye literatüründe yanlışlıkla Tarikhane mescidi olarak geçer (Mehrfar ve Tümer, 2010). Mescit, sıcak iklimde bulunduğundan, kapalı bir kütle değildir ve sadece, üstü örtülü sütunlu bir mekandır.

Şekil 2.33 Tarihane mescidi görüntüleri ve planı (Pirniya, 2004)

2.5.4 Bölgenin Geleneksel Konut Analizi

Bu bölgenin konutları içedönük biçimlidir. Genelde, avlunun dört kanadı yapısıdır. Bu dört yapı avluyu çevreler. Yan yana, yapışık konutlar bölgenin sıcağına ve soğuğına karşı birbirini korur ve her konut kendi içinde daha kolay kontrol edilebilir bir mikro iklim oluşturur. Bu özellik bölgenin bütün ticari, dini, yaşam ve hizmet yapılarında geçerlidir (Mahmudi-Zarandi, 2009). Havanın nem oranı çok düşüktür, dolayısıyla, tüm konutların avlusunda bir havuz yapılır. Suyun buharlaşmasıyla avlu nemlendirilir. Düşük nem oranı nedeniyle gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı yüksektir (Soflayi, bt). Kalın kerpiç duvarlar birer kondansatör gibi, gün boyunca sıcaklık oynamasını kontrol eder. Bütün pencere açıklıkları, sulanmış ve daha ılıman olan avluya doğru açılır. Giriş kapısı dışında, konutun dış cephesinde herhangi bir açıklık yapılmaz (Ghobadian, 1998).

Avlunun dört kanadının yapıları, her bir mevsim için tasarlanmıştır ve yıl boyunca konut içi göç yapılır. Avlunun kuzey yönündeki yapı güneş alan bölümdür ve kış mevsiminde kullanılır, günlük aktivitelerin büyük kesimi bu bölümde gerçekleşir. Yaz mevsiminde, avlunun gölgede ve daha serin olan, güney bölümü kullanılır. Bodrum katı genelde bu kanattadır. Bazı durumlarda, sokak ile bodrum kat arasındaki sıcaklık farkı 12 derece santigrada çıkar. Bazı konutlarda, yeraltı su kanalları konutun bodrum katının altından geçirilerek, ayrıca, rüzgar kuleleri yapılarak mekanın daha da serinlemesi sağlanır (Şekil 2.34).

Yazlık bölümün tavan yüksekliği daha fazladır. Sıcak havanın yükselmesi ve ağırlaşan soğuk havanın inmesiyle mekan sıcaklığı azalır. Düz çatı üzerinde birkaç kubbe yapılarak, güneşe maruz kalan çatı yüzeyi en aza indirgenir. Öte yandan, kubbeler gölge yaparak çatının fazla ısınmasını engeller. Avluda bitkiler ve ağaçların dikilmesiyle ortamın nem eksikliği karşılanır ve avlunun havası yumuşatılır. Konut sahibinin mali durumuna göre konut, tek avlulu veya iki avlulu olabilir. Bu bölgede konut erişimi, görece dar ve karanlık koridor aracılığıyla gerçekleşir. Yaz akşamları, avlu sulanır, avludaki büyük ahşap tahtta yemek yenir veya günlük işler yapılır. Bu bölgede, avluda yatma kültürü de yaygındır (Ghobadian, 1998).

İran'ın diğer bölgelerinin geleneksel konutlarında olduğu gibi, bu bölgenin de konutlarında mekanlar çok işlevli ve esnektir. Bir oda, yemek odası, oturma odası, çalışma odası ve yatak odası işlevini üstlenir, ev eşyaları da bu amaca uygundur. Tüm ailenin bir arada toplandığı veya yemek yediği zaman, konutun en büyük odası olan Tenebi (salon) kullanılır.

Geniş aile yaşam kültürü bu bölgede de yaygındır. Konutun bir odası, evlenen erkek çocuklarına ayrılır. Mutfak, konutun kışlık bölümünün yakınında yapılır (Memariyan, 1996). Tuvaletler genelde ya bahçede veya bodrum katta yapılır ve odalardan uzak tutulmasına özen gösterilir. İran'ın yüksek ve dağlık bölgelerinde ve Basra körfezin kuzey kıyılarında olduğu gibi, bu bölgede de, kapılar üzerinde, kadınlar için ince sesli halka tokmak, erkekler için kalın sesli, çekiç biçimli tokmak bulunmaktadır. Bu bölgede de misafir odası olarak tanımlanan salon, önemli bir alandır. Salon önemli bir alan olmasından, genelde konutun ana ekseninde konumlanır (Pirniya, 2005).

Şekil 2.34 Yazd kenti, Rüzgar kuleleri (Yazd city, bt)

Şekil 2.35 Yazd kentinin geleneksel dokusundan bir görünüm (Mudbrick architecture, 2012)

2.5.5 İran Platosunun Çöl Bölgelerinin Geleneksel Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili

İran platosunun çöl bölgelerinde yer alan, kuru, sıcak iklime sahip olan bu bölgenin geleneksel kent dokusu ve konut mimarlığının genel profili aşağıda maddelemiştir:

- a. Kent ve köy dokusu çok yoğun ve bitişiktir
- b. Kamusal alanlar yarı açık ve binalarla çevrilidir
- c. Sokaklar dar ve organiktir
- d. Binalar bitişik nizamlıdır
- e. Konutların yönelişi, uygun rüzgar ve güneş yönüne bağlıdır
- f. Tüm binalar, tamamen içe dönüktür ve sokağa açılan pencere açıklığı yoktur
- g. Hamam dışında, bütün konut ve kamusal mekanlar avluludur
- h. Akan suları, binanın içine yönlendirmek için, binaların tabanı ve özellikle avlunun seviyesi sokaklardan daha düşüktür
- i. Odaların tavan yüksekliği çoktur
- j. Çatılar genelde tonozlu ve kubbelidir
- k. Duvarlar kalındır

Tablo 2.7 İran platosunun çöl bölgelerinin geleneksel kent dokusu değerlendirme tablosu

Bölge	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu			
İran platosunun çöl bölgeleri (Çok sıcak, kuru, çok az yeşil örtülili- içedönümlü kültürli- Ticaret, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrıık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış	

Tablo 2.8 İran platosunun çöl bölgelerinin geleneksel konut değerlendirme tablosu

Bölge	Konut tipi					Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı	
İran platosunun çöl bölgeleri (Çok sıcak, kuru, çok az yeşil örtüli- içedönümlü kültürli- Ticaret, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönümlü	Yarı İçe dönümlü	Dışa dönümlü	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Küme biçimli	Var	Yok	Var	Yok

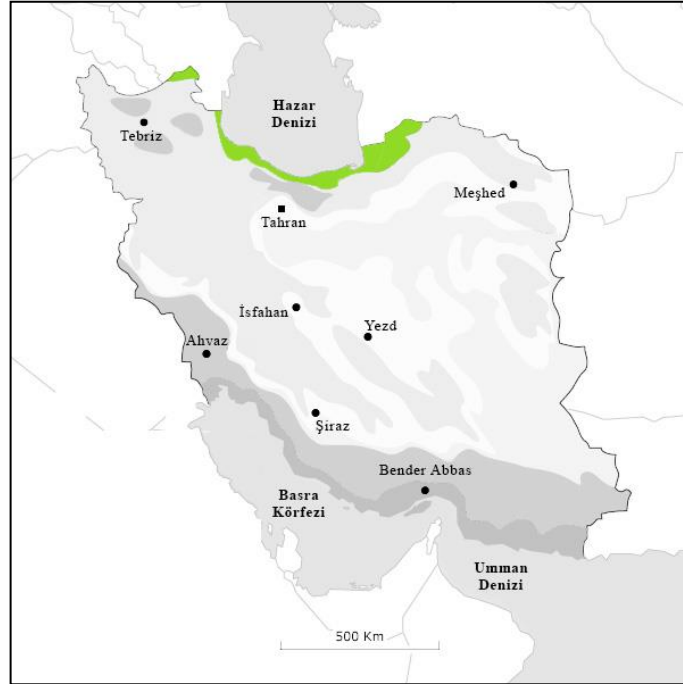
BÖLÜM ÜÇ

İRAN GENELİNDE MODERN KONUT MİMARLIĞI ANALİZİ

Bu bölümde, İran'ın dört iklim bölgesinin modern konut mimarlığı genel olarak irdelenmiştir. Her iklim bölgesine ait olan bölümün sonunda elde edilen veriler, kent dokusu ve konut değerlendirme adlı iki ayrı tablo biçiminde sunulmuştur.

3.1 Hazar Denzinin Güney Kıyılarının Modern Mimarlığı

Bu bölümde, Hazar denzinin güney kıyılarının modern konut mimarlığı irdelenmiştir. Bu bölge, ince bir şerit gibi İran'ın kuzeyinde yer almaktadır (Şekil

Şekil 3.1 Hazar denzinin güney kıyı bölgesinin konumu (İran, bt'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

3.1.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri ve Günümüz Sosyokültürel Yapısı

Hazar denzinin güney kıyıları çok yağışlı, çok nemli, ılıman iklime ve zengin bitki örtüsü olan bir iklime sahiptir. İran İstatistik Kurumunun 2011 yılı sayımına göre bu bölgenin üç ilinin toplam nüfusu yaklaşık 7331831'dir. Bu bölgede

konusulan diller, Mazenderani, Gileki, Talişi, Rudbari, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kürtçe ve Farsça'dır. Colombia üniversitesinin "The Persian Gulf 2000 project" araştırmasına dayalı olarak, dini yapısı açısından, çoğunlukla Şii Müslümandır, çok az sayıda Bahai ve Hristiyan bulunmaktadır. Bölge ekonomisinin büyük kesimi tarıma bağlıdır. Narenciye, Pirinç, çay, zeytin ve fındık en önemli tarım ürünlerindendir. Balıkçılık ve onun yan sanayilerinin de bölge ekonomisine büyük katkısı vardır. "Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)" kurumunun web sitesinde yayınlanan araştırmaya göre, Hazar denizi, dünyada Havyar balığı çeşitlerinin en büyük kaynağıdır. Ayrıca, dünyanın en pahalı havyarı Hazar denizinden elde edilen İran Havyarıdır. Bu bölgede yaşayan insanlar için mahremiyet geri plandadır ve çok önemsizdir. Kadın erkek ilişkisi daha yakın ve rahattır. Kadınlar ve erkekler için kent alanları kullanımında ayırım veya kısıtlama yoktur. Geleneksel yaşamda olduğu gibi kent alanları kullanımı kadınlar ve erkekler için eşittir ve iki cins, bütün gün alışveriş veya çalışma amacıyla sokakları kullanılır. Eğitimli kadınlar okullarda, hastanelerde ve devlet dairelerinin idari bölümlerinde görev alırlar. Bu bölgede çevre ve tarıma zarar vermemek adına, ağır sanayi ve madencilik geliştirilmemiştir ancak çeşitli sanayi sitelerinde hafif sanayi ürünleri üretilmektedir. Kilim, halı dokumacılığı, ahşap tornacılığı, seramik işi, hasır dokumacılığı, Keçecilik vb. bölgenin önemli el sanatlarından sayılır (Ettela'ate saderate ostone Gilan, bt). Gileki ve Mazenderani nağmeleri geleneksel müzik olarak günümüzde de devam etmektedir.

3.1.2 Bölgenin Modern Kent Dokusu Özellikleri

Bölgedeki modern kentlerin dokusu, geleneksel kent dokusuna göre daha yoğun ve bitişiktir (Şekil 3.2). Büyük kent yaşamı gereği, arazi kısıtlılığı ve yüksek fiyat nedeniyle çok katlı ve bitişik konutlar ortaya çıkmıştır. Modern kentlerde geçitler ve sokaklar daha dar yapılmıştır, dolayısıyla, kent içinde hava dolaşımı engellenmektedir. Yüksek binalar, kent içinde hava dolaşımının engellenmesinde son derece etkilidir. Konutları birbirinden ayıran duvarlar yüksek yapılır, bu da, sıcak ve nemli havanın birikmesine ve nefes almanın zorlaşmasına neden olur. Bahçeler küçüktür, konutlar iki veya üç yönden komşu konuta yapışıktır, dolayısıyla, konut içi

Şekil 3.2 Çalus Kentinin yarı yoğun ve yarı sıkışık kent dokusu (Maps google, bt)

hava dolaşımını sağlayan karşılıklı pencereler yapılamaz. Hava dolaşımı sisteminin aksaklığı, konut içinde nem oranının artmasına, duvarların, ev eşyalarının ve yiyeceklerin küflenmesine neden olur. Bütün bu etkenler yaşam kalitesini düşürmektedir ve çeşitli problemlere yol açmaktadır. İran'ın tüm bölgelerinde olduğu gibi, meydan tanımı ve işlevi değişmiştir. Muzaffereddin Şah'ın 20. Yüzyılın başında İran'a getirdiği ilk araba (Le'l-Şatiri, 2013), İran kentlerinin yol tasarımının değiştirilmesinin başlangıç noktasıdır. Araba kullanımının yaygınlaşmasıyla, kentlerde yeni düzen gereği duyulmuştur. Bu yeni düzen, meydan gibi bazı kent unsurlarının işlevinin değişmesine neden olmuştur. Modern kentlerdeki meydanların işlevi daha çok trafik akımı ve kontrolü yönündedir ve geleneksel, mahalle meydanlarının görevini kentin çeşitli noktalarında yerleştirilen parklar üstlenir. Sosyal aktiviteler de genelde bu parklarda yapılan açık veya kapalı tiyatro salonlarında gerçekleşir.

3.1.3 Bölgenin Modern Konut Analizi

Kırsal kesimlerde konutlar büyük bahçeler içinde yapılır ve dört yanı açıktır, ancak, kentlerde nüfus yoğunluğu ve arazi kısıtlılığından konutların yan yana yapılması kaçınılmazdır (Şekil 3.3). İklim koşullarından dolayı, kırma çatı kullanımı

modern mimarlıkta da devam etmektedir. Bu bölgede yüksek nem oranı ve yaz havasının sıcaklığı nedeniyle, konut içinde hava dolaşımını sağlamak son derece önemlidir ancak, günümüz kentlerin sıkı dokusu rüzgar esintisini engellemektedir. Ayrıca yan yana ve arka arkaya yapılmış olan konutlarda karşılıklı açıklıkların olmaması, nemli havanın iç mekanlarda birikmesine neden olur, dolayısıyla, nem ve sıcaklık, nefes almayı zorlaştır ve yaşam kalitesini olumsuz etkiler. Ayrıca, nem duvarlar ve malzemelerin küflenmesine de yol açar. Düz cepheli çok katlı konutlar bölgenin sağanak yağmurlarına karşı savunmasızdır ve suyun konutun içine girme olasılığı yüksektir (Şekil 3.4).

Şekil 3.3 Reşitkenti, apartman ve müstakil konutlar

Şekil 3.4 Reşitkenti, çok katlı binalar

Ayrıca, modern konutlarda, bina yerden yükseltilmemektedir ve bodrum katı yapılmaktadır. Böylece, yağmur yağdığında, konutu su basar ve bodrum katı havuz gibi suyla dolar. İhmal edilen, başka bir deyişle, gelenekselden devredilmeyen bu önemli etkenler, konutta yaşayan insanları çeşitli problemlerle yüzleştirir. Öte yandan, geleneksel konutlardaki lineer mekan organizasyonu ve bir ara mekan olarak, konutu bahçeye bağlayan derin balkonların modern mimarlığa devredilmemesi, bu bölge için olumsuz bir dönüşümdür (Şekil 3.5).

Şekil 3.5 Cephede çıkıntılarla, konutu yağmurdan koruma çabası

3.1.4 Hazar Denizinin Güney Kıyılarının Modern Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili

Elburz sıra dağları ile hazar denizi arasında yer alan, yağışlı ve nemli iklime sahip olan bu bölgenin modern kent dokusu ve konut mimarlığının genel profili aşağıda maddelemiştir:

- a. Modern kent dokusu yoğun ve bitişiktir
- b. Konutlar bitişik nizamlıdır
- c. Konut bahçeleri küçük ve duvarları yüksektir
- d. Kentin sokakları geleneksel kentlere göre daha dardır
- e. Konutların büyük kesimi apartman tipidir
- f. Konutlar kırma çatılıdır
- g. Konutlar başka binalarla çevrilidir
- h. Havalandırmak için karşılıklı pencere yapma olasılığı yoktur
- i. Binalar yarı dışa dönük biçimlidir
- j. Giriş katın tabanı, zeminden yükseltilmemektedir
- k. Bodrum kat kullanımı vardır

Bölgenin modern kent dokusu ve konut mimarlığının daha da açıklayıcı ve net gösterilmesi amacıyla, tablolar hazırlanmıştır. Hazar denizinin güney kıyılarının modern kent dokusu değerlendirme tablosunda (Tablo 2.1), kısaca bölge özelileri anlatılmıştır. Kentlerin geleneksel kesimlerinde geleneksel organik doku da bulunmaktadır, ancak, modern dönemde yapılmış olan doku rasyoneldir. Geleneksel organik dokuların yerini artık rasyonel modern doku almaktadır. Kentlerde yapılaşma nizamı bitişiktir. Modern dokunun sokakları, geleneksel sokaklara göre daha dar yapılmıştır. Kent dokusu geleneksel dokuya göre daha sıkıştırılmıştır ancak, bölgenin tüm arazileri kullanılabilir olduğundan kentler yine de geniş ve yayılmıştır. Geleneksel konut değerlendirme tablosunda (Tablo 2.2) gösterildiği gibi, günümüz kentlerde, bitişik müstakil, sıra ev, apartman siteleri tipinde konutlar daha yaygındır. Villa tipi konutlar yazlık bölgelerde ve köylerde yapılmaktadır. konutların açık alanları, konutun bir yanında yapılmış olan bahçe tipindedir ve yarı içe dönüktür. Villa tipi dışa dönük konutlar da kırsal kesimlerde ve yazlıklarda yapılmaktadır. Günümüzde de kırma çatı kullanılmaktadır. Günümüz kentlerde, konutların yan yana yapılması nedeniyle mekan organizasyonu küme biçimine dönüşmüştür. Nem oranı yüksek ve aşırı yağmurlu bir bölge olmasına rağmen bodrum katı yapılmaktadır. Bölgede rüzgar kuleleri kullanımı gerekmemektedir.

Tablo 3.1 Hazar denizinin güney kıyılarının modern kent dokusu değerlendirme tablosu

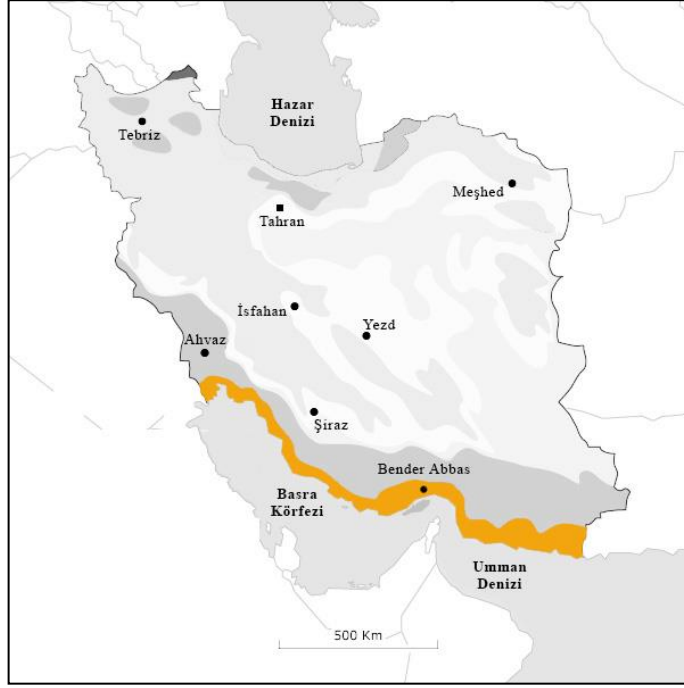
Bölge	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
Hazar Denizi Güney Kıyası (ıllıman, çok yağışlı, Yoğun yeşil ve orman örtülü- dışadönük kültürli- tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmaayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış

Tablo 3.2 Hazar denizinin güney Kıyılarının modern konut değerlendirme tablosu

Bölge	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rügar kuleleri kullanımı	
Hazar denizinin güney kıyası (ıllıman, çok yağışlı, Yoğun yeşil ve orman örtülü- dışadönük kültürli- tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)	Villa	Bitişik Mistakıl	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kıme biçimli	Var	Yok	Yok

3.2 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyılarının Modern Mimarlığı

Bu bölümde, Hazar denizinin güney kıyılarının modern konut mimarlığı irdelenmiştir. Bu bölge, ince bir şerit gibi İran'ın güneyinde yer almaktadır (Şekil 3.6).

Şekil 3.6 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı bölgesi konumu (İran, bt'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

3.2.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri ve Günümüz Sosyokültürel Yapısı

Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyısı, az yağışlı, sıcak ve nemli bir iklime sahiptir. Yağmur yağışının ve verimli toprağı olan kesimlerin az olmasından, bitki örtüsü açısından zenginliği değildir. İran İstatistik Kurumunun 2011 yılı sayımına göre bu bölgenin toplam nüfusu yaklaşık 9677179 'dir. Bölgede konuşulan diller, Arapça, Beluç'ça, Xuzistani, Lori, Şuşteri, Dezfuli, Behbahani, Mendayi ve Farsça'dır. Colombia üniversitesinin "The Persian Gulf 2000 project" araştırmasına dayalı olarak, dini yapısı açısından, çoğunlukla Şii Müslümandır, az sayıda da Sünni Müslüman bulunmaktadır. Bölge ekonomisi balıkçılık, tarım, ticaret, hayvancılık ve endüstriye bağlıdır. Hurma, bölgenin önemli tarım ürünlerinden sayılır. Basra körfezi kıyıları petrol, doğal gaz ve kromit gibi yer altı kaynakları açısından zengin bir

bölgedir. Ayrıca, ülkenin nükleer tesisleri Buşehr İlinde yer almaktadır (Ettela'ate saderate ostone Buşehr, bt). Hindistan ve Arap ülkeleriyle komşuluğu ve yoğun ilişki nedeniyle, ayrıca, Arap nüfusunun yoğun olmasından, Arap kültürü ve mimarlığıyla benzerlikler gözlenmektedir. Bu bölgelerin çoğu kentlerinde ve köylerinde geleneksel yaşam ve kültür günümüzde de sürdürölmektedir. Din ve mezhep bu bölgenin insanları için çok önemlidir ve mahremiyetin korunması ön plandadır. Kadın erkek ilişkisi katı dini düşönceler nedeniyle yakın ve rahat değildir. Kadınların birçoğu evde çalışır. Yemek yapma, çocuklara bakma, el işleri yapma ve kilim dokuma gibi işleri kadınlar yapar. Eğitilmiş kadınlar, devlet dairelerinde, öğretmenlik, idari işler, hastanelerde ve benzeri kurumlarda veya özel sektörde çalışırlar, ancak, çalışan kadın oranı Hazar denizi kıyısı ve İran'ın kuzey bölgelerine göre çok düşöktür. Balıkçılık, denizcilikle, palmyeliklerde veya petrol sahalarında çalışma gibi meslekler erkeklere özeldir. Eğitilmiş erkekler de kadınlar gibi, devlet kurumlarında veya özel sektörlerde çalışırlar. Kent alanları kullanımı kadın ve erkek arasında görece eşittir ancak, erkekler, zamanlarının çoğunu konut dışında geçirirler. Kentlerde modern giysiler kullanılır ancak, bazı bölgelerde geleneksel giysiler hala kullanılmaktadır. Bu bölgenin kendine özgü müzik tarzı vardır.

Petrol sanayii, petro-kimya sanayii, metal döküm sanayii, Otomotive vb. bölgenin en önemli sanayileridir. Kilim, halı dokumacılığı, cübbe dokumacılığı, hasır dokumacılığı, Mina işi vb. bölgenin önemli el sanatlarından sayılır (Ettela'ate saderate ostone Xuzestan, bt). Benderi müziğı bu bölgenin geleneksel müziğıdir ve vurmalı çalgılarla çalınır ve çok hareketli bir müziktir.

3.2.2 Bölgenin Modern Kent Dokusu Özellikleri

Bu bölgenin modern kent dokusu, geleneksel kent dokusuna göre daha bitişiktir (Şekil 3.7). Konutlar yarı dışa dönük biçimlidir. Kentlerin dokusu geleneksel kent dokusuna göre daha rasyoneldir. Modern kent gereğı, geçitler ve sokaklar geniş yapılmıştır. Bu bölgedeki modern kent dokusunda konutlar bitişik nizamlıdır ve geleneksel konutlardaki gibi, konutlar dört yandan, geçitlerle birbirinden ayrılmaz, bu da, konutun her yönden pencere açıklıklarının olmamasına neden olur,

dolayısıyla, iklimsel açıdan konutu olumsuz etkiler. Kentlerde, birkaç yolun kesişmesinden meydan oluşur. Bu meydanlarda genelde alışveriş merkezleri, idari ve ticari ofisler yer alır. Modern kentlerde mahalle kültürünün etkisi oldukça azalmıştır ve geleneksel kentlerdeki mahalle içi etkinlikler, törenler, gelenekler ve görenekler pek fazla gözlenmemektedir. Meydan, bu bölgede de geleneksel kentlerdeki sosyokültürel işlevini yitirmiştir, sadece, ayakta olan bazı geleneksel mahallelerin meydanları günümüzde de işlevini sürdürmektedir. Günümüzdeki inşa edilmiş olan meydanlar genelde, şehir trafiği ve arabaların dönme noktası olarak tasarlanmış bir kent elemanına dönüştürülmüştür. Modern kentlerde, geleneksel kentlerdeki meydan yerine parklar yapılmaktadır ve kentin birçok sosyokültürel aktiviteleri park alanlarında gerçekleşir.

Şekil 3.7 Buşehr İli, Buşehr kenti modern kent dokusu (Tesavire hevayi ez bendere tarixi ve zibaye buşehr, bt)

3.2.3 Bölgenin Modern Konut Analizi

Bu bölgenin konutları üç başlıkta, geleneksel, eski ve modern olarak sınıflandırılabilir. Eski konutlar, tarihi değeri olmayan, günümüzde, geleneksel konutları andıran ve onun bazı özelliklerini taşıyan konut tipleridir. Bu konutlar ya kullanılmaz ya da kullanılan konutlar pek iyi durumda değildir. Yeni yapılmış olan

modern dönem konutlarında, geleneksel konut biçimleri ve mekan organizasyonu da değişir ve geleneksel mimarlıktaki mekansal kullanımlar göz ardı edilir. Bu bölgede dikkate alınması gereken en önemli faktörler, gölgelendirme, rüzgar kullanımı ve mekan organizasyonudur. Geleneksel mimarlıktaki derin ve gölgeli revaklar ve balkonlar modern konut mimarlığında yapılmamaktadır. Konutların cepheleri duyarsız bir biçimde düz yapılmıştır, böylece, güneş doğrudan cepheye vurur, konut yüksek oranda güneş enerjisi alır (Şekil 3.8).

Şekil 3.8 Buşehr kenti modern konutları (Kame malekane meskene Mehre Xurmovc telx şod, 2014)

Çok katlı modern konutlarda üst katlar kolayca rüzgar alabilir ancak, bölgede esen rüzgar aşırı sıcak ve nemlidir. Yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bir diğer konu, karşılıklı pencerelerin olmamasıdır. Böylece, konuta giren rüzgar iç mekanlarda depolanır ve hava dolaşımı sağlanmamasından, mekan sıcaklığı ve mekanın nem oranı artar (Şekil 3.9). Geleneksel mimarlıkta yapılan dar ve yüksek pencereler havalandırmakla birlikte, gölge yapma görevini de üstlenir, ancak, modern konutlarda büyük geniş pencereler yapılmaktadır. Bazı modern konutlarda, aynalı cam kullanılarak güneş ışığının doğrudan iç mekana girmesi engellenir. Düz

çatı kullanımı modern mimarlıkta da devam etmektedir. Geleneksel mimarlıkta, sıcak rüzgar, rüzgar kulelerinden geçirilerek soğutulur ve konutun içinde esen rüzgar mekanları serinletir. Modern konutların büyük kesimi apartman tipidir. Az katlı, avlulu apartmanların yapılması, her katta belli boşlukların tasarlanması, derin balkonlar aracılığıyla cephede girintilerin yaratılması, yeni teknolojiden yararlanılması ve modern rüzgar kuleleri kullanılması ile iklimsel problemlerin büyük bölümü çözülebilir, ancak, günümüz konut tasarımlarında, bu önemli kriterler göz ardı edilmektedir. Apartmanlarda, geleneksel konutlarda korunduğu gibi, mahremiyet korunmamaktadır. Ayrıca balkonda oturma ve çatıda uyuma geleneği de modern apartmanlarda, bölgede yaşayan toplumun kültürünü göz ardı edilerek ortadan kalkmıştır. Apartmanlarda ortak alan kullanımı ve düşük mahremiyet seviyesi kaçınılmazdır, ancak, kültür ve ideolojinin değiştirilebilir ve geliştirilebilir özelliği olmasından, kültürel sorunlar ve tutarsızlıklar zamanla, eğitimle ve kuşak değişmesi ile çözülebilir (Can ve diğer, 1998).

Şekil 3.9 Buşehr kenti, modern toplu konut (Kame malekane meskene Mehre Xurmovc telx şod, 2014)

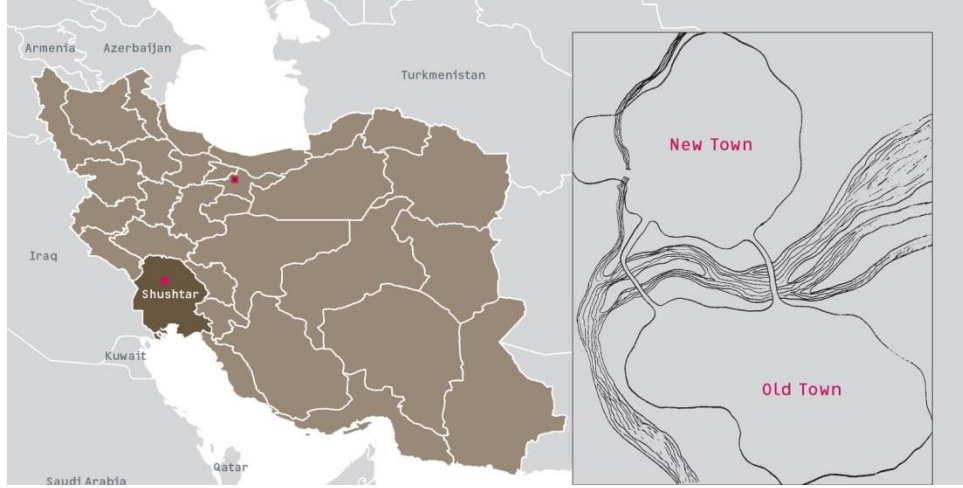
Modern konutların kendine özgü mekan biçimi ve mekan organizasyonu vardır, bu organizasyon içinde genelde toplanma alanlar ve avlular bulunmamaktadır. Geleneksel konutlarda, ortak eğlenceler, ziyafetler ve geleneksel törenler gibi kültürel aktiviteler yapılırken, modern konutlarda bu aktiviteler yerine getirilemez. Geniş Aileden çekirdek aileye geçişi ile ve konut kullanıcılarının sayısının azalmasıyla, konutların metraji da düşmüştür, dolayısıyla, İran ve bölgenin geleneksel kültüründe olan sosyal ve toplu yaşam ihtiyaçlarını yeni konutlar pek fazla karşılayamaz. Kentin kamusal alanları ve sosyal imkanları arttıkça, geleneksel yaşamdaki konut içinde gerçekleşen birçok aktivitelerin, konut dışında ve kentin kamusal alanlarında gerçekleşmeye başladığı için, konut daha çok, bir uyuma mekanına dönüşmüştür. Bu bölgenin geleneksel mimarlığında, mekanlar lineer biçimde avluyu çevreler ancak, bu organizasyon geleneksel mimarlıktan modern mimarlığa devredilmemiştir (Şekil 3.10). Modern konutların mekan organizasyonu genelde küme biçimlidir. Ayrıca, geleneksel mimarlıktaki ara mekanlar göz ardı edilmiştir.

Şekil 3.10 Buşehr'in modern konutları (Kame malekane meskene Mehre Xurmovc telx şod, 2014)

3.2.4 Yeni Şuşter Kenti (Shushtar New Town) Örnek Projesi

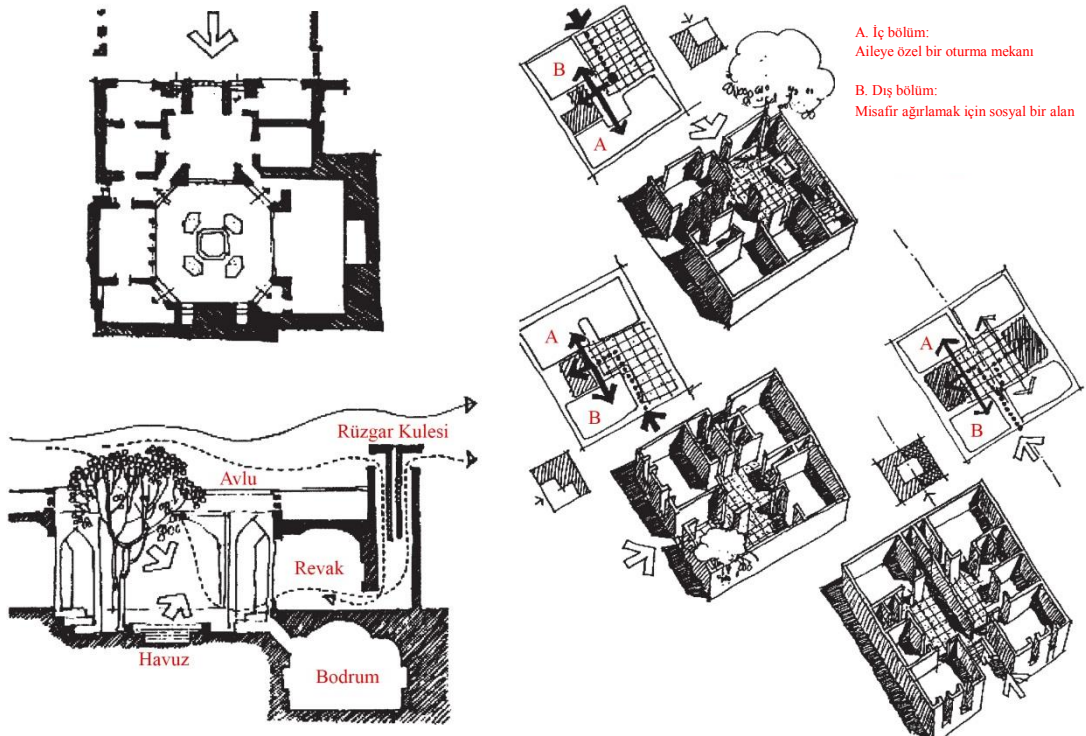
Proje, İran'ın güneybatısında bulunan Huzistan (Xuzistan) ilinin Şuşter kentinde yer almaktadır (Şekil 3.11). Bu bölge, Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyılarının sıcak ve nemli iklimine sahiptir. 1973 yılında, Karun Agro Sanayi şirketi, şeker kamışı işleme tesisindeki işçileri, fabrikanın yakınında yerleştirmek üzere bir uydu kent yapma kararı almıştır.

Şekil 3.11 Şuşter kentinin coğrafi konumu (Şirazi, 2013)

Şekil 3.12 Yeni ve eski Şuşter'in konumu (Şirazi, 2013)

Şekil 3.13 Solda eski Şuşter'in tipik bir konutu, sağda, Yeni Şuşter konut tipleri gösterilmiştir (The Aga Khan award for architecture, Shustar New Town, 1986)

Ayrıca, bu projenin yapılmasının amacı, eski Şuşter kentinin de gelişmesidir (Şirazi 2013). Proje İran'ın ünlü mimarı, Kamran Diba (Tahran, 1937) eliyle tasarlanmıştır. Şuşter, İran'ın nemli ve sıcak ikliminde yer alır ve arazının büyük bölümü verimli toprak ve uygun iklime sahip olmadığından, bitkisizdir. Diba, Yeni kenti, Şuşterin geleneksel konutlarından esinlenerek tasarlamıştır. Bölgenin geleneksel konutlarının birçoğu Safeviler dönemine aittir. Eski Şuşter kentinde, binaların çoğunun yapım malzemesi kerpiçtir. Konutların mekan organizasyonu genellikle, , dört odanın beşik tonozla birbirinden ayrılmış olan haç biçimindedir (Şekil 3.13).

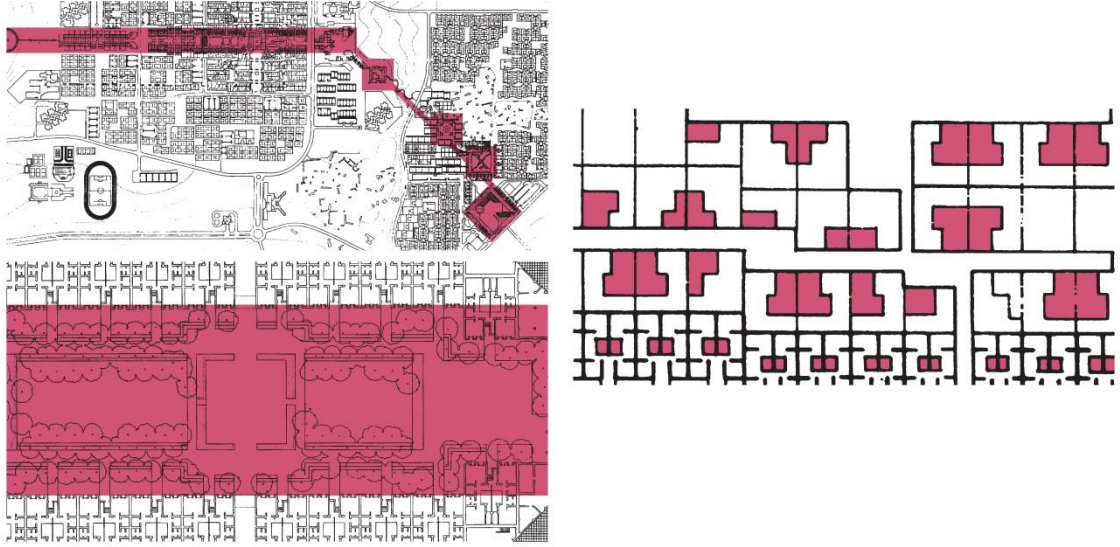
Haçın kesişim noktası avluyu oluşturur. Bu form kent dokusunda da gözlenmektedir. Hükümet konağı, mescit, hamam ve medrese haç biçimli caddelerin kesişim noktasında oluşan geometrik meydana yer almaktadır. Haç biçimli tapınak ve oda mezarların Şuşter kentinin yakınlığında çok olduğundan, bu bölgenin insanların İslamiyet'ten önce, Zerdüşt dinine inanıyor olma olasılığı yüksektir. Haç, Zerdüştlerin tapınaklarını oluşturan biçimdir. Daiba'ya göre, eski Şuşter'deki konutların coğrafi konumu, konut içine erişim yönü ve konut sahibinin mali durumuna göre, konutlar tek veya iki avlu yapılabilir (The Aga Khan award for architecture, Shustar New Town, 1986).

Şekil 3.14 Yeni Şuşter konutunun avlusundan bir görüntü (Şirazi, 2013)

Eski Şuşter kentinde, avlunun biri, yaz mevsiminde, konutun en çok gölgeli kanadında, diğeri ise kış mevsiminde en en çok güneş enerjisi alan kanadında yapılır. Sokağa açılan avlunun seviyesi, sokak seviyesinden daha düşüktür. Bu da, yağmur suyu ve akarsuların içmek veya sulamak için, su deposuna kolayca yönlendirilmesi amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Günümüzde arabalar ve başka modernleşme olgular, eski kentte değişikliklere neden olmuştur. Az sayıda olan yeni binalar, çelik, beton ve tuğlayla yapılmıştır.

Diba'nın söylediğine göre yeni tasarlanan Şuşter kentinde, konutlar %90'ı iki-üç katlıdır (Şekil 3.14), geri kalanı apartman tipidir. Diba, Yeni Şuşter kentini, bölgenin geleneksel mimarlığının içe dönük, doğa ve iklimle uyumlu formundan ve yerel yapı teknolojilerinden esinlenilerek tasarlamıştır. Yeni Şuşter kentinde apartmanlar dahil, tüm konutlar avluludur. Bu tasarı, yaşam birimlerinden, ofis binalarına ve kamusal alanlarına kadar geçerlidir.

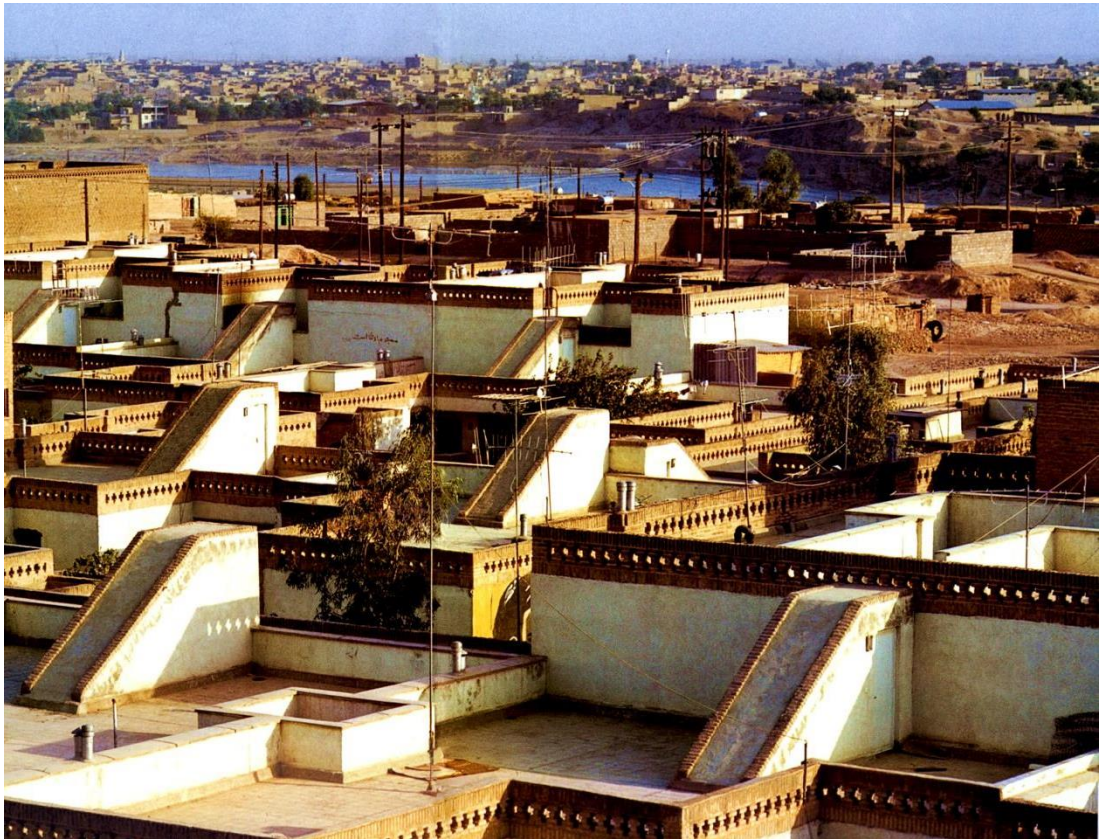

Şekil 3.15 Yeni Şuşter, Kent ve konut ölçeğindeki avlu tasarımı (Şirazi, 2013)

Diba'nın söylediğine göre, makro ölçekte, ana kent eksenleri, boydan boya uzanan bir kentsel avlsu ve sosyal yaşam alanı olarak tasarlanmıştır. Bu avlu, makro ölçekte kenti yeşil alanlarla kaplar ve konutlardaki yapılan avlular gibi, kentin yaşayan kalbidir (Şekil 3.15). Bu alan, kentin toplanma ve sosyalleşme alanıdır.

Mikro ölçekte, tüm müstakil ve apartman tipi konutlar, kültür merkezleri, camiler, okullar ve alışveriş merkezleri avlulu tasarlanmıştır (The Aga Khan award for architecture, Shustar New Town, 1986).

Diba, eski Şuşterde olduğu gibi yeni Şuşter’de de sokakları dar tasarlamıştır. Dış mekanın daha iyi gölgelendirilmesi amacıyla, apartman tipi konutlar cadde kenarında konumlanmıştır. Geleneksel Şuşter’de olduğu gibi, Yeni Şuşter kent dokusu da sıkı be bitişiktir. Konutların hakim olan kuzey rüzgarından yararlanması amacıyla, konutlar doğu-batı yönlü yapılmıştır. Sakinlik ve mahremiyetin korunması için, arabaların yaşam alanlarına ve sokaklara girmesi yasaklanmıştır. Doğru-batı bulvarı üzerinde yapılan kamusal yapılar, geleneksel yaşamda olduğu gibi, her bloka kimlik kazandırmak için yapılmıştır. Diba, geleneksel konutlarda olduğu gibi yatmak için çatı teras tasarlamıştır (Şekil 3.16). Kalın duvarlar, küçük açıklıklar, sokak ile konut içi arasındaki küçük ara mekan da geleneksel mimarlığın özelliklerindendir (Şirazi, 2013).

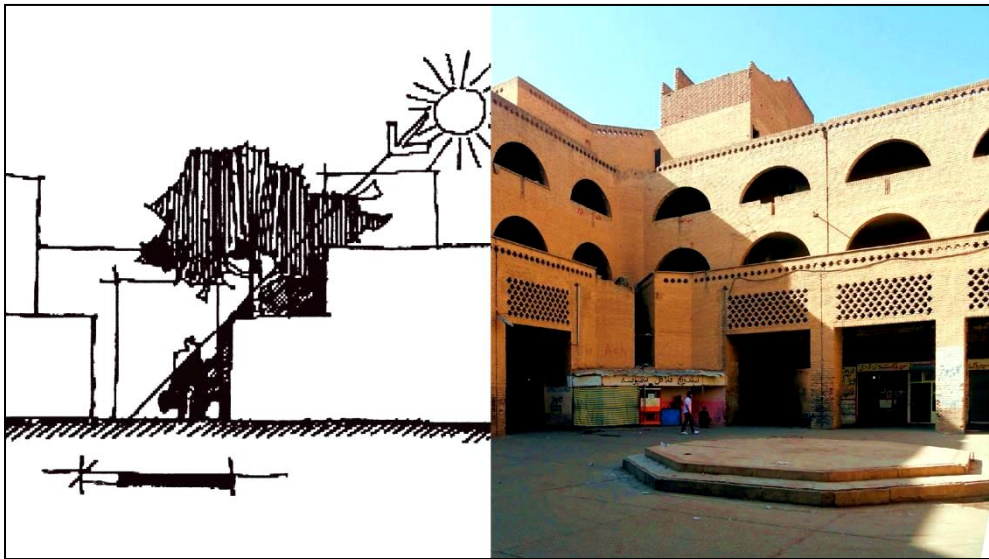

Şekil 3.16 Yeni Şuşter kentinin görünümü (The Aga Khan award for architecture, Shustar New Town, 1986)

Diba'nın söylediğine göre, yapıda, geleneksel ve yerel malzeme kullanımına özen gösterilmiştir. Güneş ışığının doğrudan mekana girmesini engellemek için, ayrıca, ılık almak ve hava dolaşımını sağlamak için bazı açıklıkların önünde örgü benzeri delikli duvar örülmüştür. Bu duvar, hem işlevseldir, hem de bir süs ögesidir, (Şekil 3.17). Delikli parapetler, görüntüyü kapatmakla birlikte, çatı üzerinde gölge yapar ve delikli olduğundan, hava dolaşımını da sağlar. Ayrıca yüksek parapetlerin kullanılmasıyla, konutlarda özel bir çatı terası oluşturulmuştur (The Aga Khan award for architecture, Shustar New Town, 1986).

Şekil 3.17 Geleneksel mimarlıktan, modern mimarlığa uzanan öğeler (The Aga Khan award for architecture, Shustar New Town, 1986)

Şekil 3.18 Yeni Şuşter kentinde, kent ölçekli gölgelendirme (Şirazi, 2013)

Bu kompleksin birinci fazı tamamlanmıştır ancak, geri kalanı 1979'da yaşanan İran devrimi nedeniyle devam ettirilmemiştir. İran-İrak savaşında kentin yerlileri, kenti terk etmesiyle, başka bölgelerin insanları kente yerleşmiştir. Yerleşen insanlar tarafından, konutlarda ve mahallelerde bazı olumsuz değişiklikler yapılmıştır.

Projenin irdelenmesiyle, yeni kent dokusu bölgenin iklimiyle uyumlu olduğu ortaya çıkar. Kent dokusunda, meydan kavramını ve kültürünü yaşatmak için belli aralıklarda kamusal meydanlar tasarlanmıştır. Kentsel avlu kavramı da projenin yeniliklerinden sayılır. Yapılarda kullanılan malzemelerin büyük bölümü, bölgede bulunan geleneksel malzemelerdir. Bu konu kente, iklimsel ve görsel açıdan artı kazandırmıştır. Kent ve konut formları, gelenekselden günümüze devredilmeye çalışılmıştır ve geleneksel kalıp modern kentte uygulanmıştır.

Projede, derin revaklar, çatı teras, delikli duvar ve delikli parapet gibi gelenekselden günümüze uzanan öğeler gözlenmektedir. Bu öğeler hem iklimsel, hem de sosyokültürel açıdan bölgede son derece önemlidir ve projeye artı bir değer kazandırmıştır. Geleneksel kent ve konut ile uyumlu biçimde tasarlanmış olan bu modern proje, bölgenin başarılı projelerin en önemlisi ve belki de tek projesidir.

Şekil 3.19 Mahremiyetin korunması için sokağa açılan açıklıklar kapatılmıştır ve konut onarımı, farklı ve uyumsuz malzemelerle yapılmıştır (Şirazi, 2013)

İran'ın 1979 devriminden sonra, başka bölgelerden bu kente yerleşmiştir. Konutun mahremiyetini daha fazla korumak adına veya konut alanını daha da genişletme amacıyla bazı olumsuz değişiklikler uygulanmıştır, ancak, bu değişiklikler, yeni yerleşen insanların kültür farklılığından ve düzgün bir yönetimin olmamasından da kaynaklanıyor olabilir.

Şekil 3.20 Yarı özel, Yarı kamusal alan, duvar örülerek konuta eklenmiştir (Şirazi, 2013)

Bu kente sonradan yerleşen insanlar, konut alanlarını daha genişletme amacıyla, konutların önündeki yarı kamusal olan yeşil alanları da uygun olmayan bir biçimde ve kent görüntüsünü olumsuz etkileyen malzemelerle konut alanına eklemişlerdir. Öte yandan, mahremiyeti, delikli tuğla duvar ile korunan, sokağa bakan pencere açıklıklarının mahremiyetini yetersiz bulmaları nedeniyle tamamen kapatılmışlardır (Şekil 3.19). Konutların dış cephesindeki onarılması gereken bölümlerinde de, kent genelinde görüntü birliği sağlayan ve projenin geleneksellik kavramına uygun olarak kullanılan malzemeler göz ardı edilerek, çok farklı bir malzeme türü kullanılmıştır (Şekil 3.20). Bu duyarsız malzeme kullanımı, kent görüntüsünün bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca kentin yaşam bölgelerinde araba girişi yasağı da kente sonradan yerleşen insanlar tarafından göz ardı edilmiştir ve sonradan yapılan garaj kapıları, kent dokusunda görüntü kirliliğine neden olmuştur.

3.2.5 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyılarının Modern Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili

Basra körfezinin ve Umman denizinin kuzeyinde yer alan, nemli, kuru iklime sahip olan bu bölgenin modern kent dokusu ve konut mimarlığının genel profili altta Maddelemiştir:

- a. Kent dokusu yarı yoğun ve yarı sıkışıktır
- b. Kırsal doku daha ayırık nizamlıdır
- c. Kent alanları yarı açıktır
- d. Modern konutlar, geleneksel konutlara göre daha içe dönüktür
- e. Modern konutların büyük kesimi apartman tipidir
- f. Avlulu konutlar yapılmamaktadır
- g. Konutların formu nedeniyle, gölgelendirme ve hava dolaşımında aksaklıklar vardır
- h. Geniş ve yüksek balkonlar yapılmamaktadır
- i. Konutlar genelde düz çatılıdır
- j. Rüzgar kuleleri yapılmamaktadır

Bölgenin modern kent dokusu ve konut mimarlığının daha da açıklayıcı ve net gösterilmesi amacıyla, iki tablo hazırlanmıştır. Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyılarının modern kent dokusu değerlendirme tablosunda (Tablo 3.3), kısaca bölge özelileri anlatılmıştır. Bölgenin kent dokusunda, hem eski dönemden kalan organik doku, hem de modern rasyonel doku bulunmaktadır, ancak geleneksel organik dokuların yerini rasyonel modern doku almaktadır. Yapılış nizamı kentlerde bitişiktir. Modern kent dokusunun sokakları geniştir. Kent dokusu bazı bölümlerde yarı sıkışıktır, ancak, yeni yerleşim alanlarının büyük kesimi seyrek ve yayılmıştır. Geleneksel konut değerlendirme tablosunda (Tablo 2.2) gösterildiği gibi, günümüz kentlerde, genellikle bitişik müstakil, sıra ev, apartman siteleri tipinde konutlar daha yaygındır. Konutların açık alanları, konutun bir yanında yapılmış olan bahçe tipidir ve yarı içe dönüktür. Günümüzde de düz çatı kullanımı sürdürülmektedir. Mekan organizasyonu küme biçimlidir. Havanın nem oranı yüksel olmasına rağmen bodrum katı yapılmaktadır. Modern konutlarda rüzgar kuleleri kullanılmamaktadır.

Tablo 3.3 Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyılarının modern kent dokusu değerlendirme tablosu

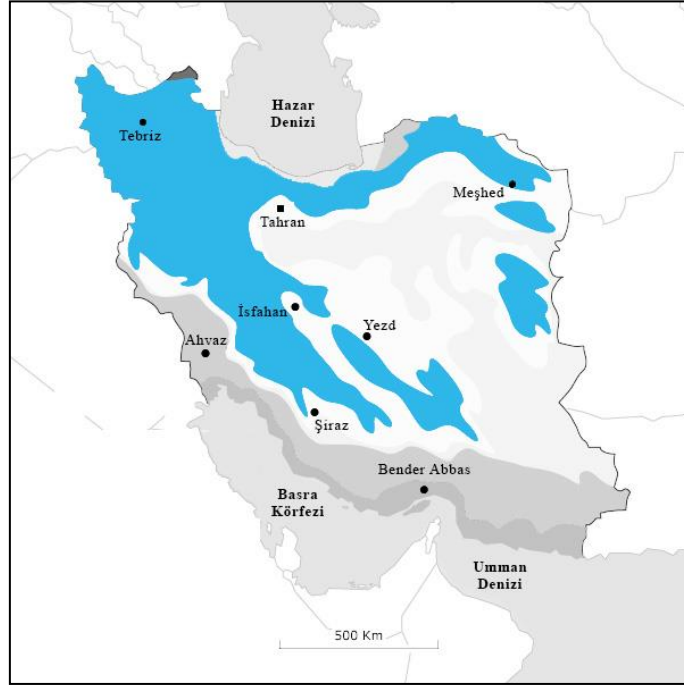
Bölge	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
<i>Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı</i> (Sıcak, nemli, çok az yeşil örtütlü- içedönük kültürli- Ticaret, hayvancılık ve balıkçılık ve Petrol'e dayalı ekonomi)	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış

Tablo 3.4 Basra körfezi ve Umman denizinin kuzey kıyılarının modern konut değerlendirme tablosu

Bölge	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu				Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı
Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı (Sıcak, nemli, çok az yeşil örtülü- içedönük kültürli- Ticaret, hayvancılık ve balıkçılık ve Petrol'e dayalı ekonomi)	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kırmı biçimli	Var	Yok	

3.3 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgelerinin Modern Mimarlığı

Bu bölümde, İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin modern konut mimarlığı irdelenmiştir. Bu bölge, İran'ın Elburz ve Zgros sıradağları üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.21).

Şekil 3.21 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri konumu (İran, bt'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

Bölgede yer alan en önemli kesimlerden biri olan Doğu Azerbaycan ilinin Tebriz kenti, dördüncü bölümde detaylı bir biçimde inceleneceği için, çalışmanın bu bölümü, daha kısa tutulmuştur. Dördüncü bölümde, Tebriz kentinin geleneksel ve modern konut örnekleri üzerinde mekânsal ve iklimsel irdelemeler yapılmıştır.

3.3.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri ve Günümüz Sosyokültürel Yapısı

İran platosunun yüksek ve dağlık bölgeleri kuru-soğuk, orta yağışlı bir iklime sahiptir. Bölgenin bitki örtüsü steptir, verimli toprağı olan kesimlerde tarım yapılır. İran İstatistik Kurumunun 2011 yılı sayımına göre bu bölgenin toplam nüfusu yaklaşık 55103601 'dir. Bölgede Konuşulan diller, Azerbaycan Türkçesi, Luri,

Kürtçe, Tati, Maraği, Rumanluyi, Bahtyari ve Farsçadır. Colombia üniversitesinin “The Persian Gulf 2000 project” araştırmasına dayalı olarak, dini yapısı açısından, çoğunlukla Şii Müslümandır, çok az sayıda Bahai ve Hristiyan yaşamaktadır. Bölge ekonomisi tarım, hayvancılık, ticaret ve endüstriye bağlıdır. Bölgenin bazı bölümlerinde akarsular ve yeraltı su kaynakları bol olmasından, ırmak balıkçılığı yapılır ve balık çiftlikleri bulunur (Ettela’ate saderate ostane Azerbaycane Şerqi, bt). Bölgenin büyük kesimi Türk’tür ve Azerbaycan Türkçesinde konuşur. Kadın erkek ilişkisi kuzeybatı bölgelerde yakın ve rahattır, güney ve doğuya doğru gittikçe bu ilişki katılaşır. Kent alanları kullanımı kadın ve erkek için eşittir. Eğitimli kadınlar okul, hastane ve çeşitli devlet dairelerinde ve özel sektörde görev alabilirler. Bölgede otomotive sanayii, traktör üretimi, çimento üretimi, maden ve madencilik gibi sanayiler önemli sanayilerinden sayılır. Tebriz ve Heris’in halı ve kilim dokumacılığı, Mina işi, minyatür, altın ve gümüş işi, ahşap tornacılığı, mozaik ve seramik işi bölgenin en önemli el sanatlarından (Ettela’ate saderate ostane Azerbaycane Şerqi, bt). Geleneksel giysi bu bölgelerde yaygın olarak kullanılmamaktadır. Erkeklerin giysisi kot veya kumaş pantolon, tişört veya takım elbise, kadınlarınki kot veya kumaş pantolon, manto ve başörtüsüdür.

Şekil 3.22 Kazvin ili, kazvin kenti, rasyonel ve ayırık dokusu (Maps google, bt)

3.3.2 Bölgenin Modern Kent Dokusu Özellikleri

Geleneksel kent dokusunun tam tersine, günümüzdeki modern kent dokusunda, özellikle sitelerde, konutlar birbirinden ayrıdır. Modern kent gereği, sokaklar ve geçitler geniş ve rasyoneldir (Şekil 3.22). Rasyonel bir kent dokusu, rüzgarın kolayca kent içinde dolaşmasına yol açar, dolayısıyla, konutlar ve özellikle apartmanlar, doğrudan soğuk rüzgara maruz kalır. Bu duyarsızlık, soğuk mevsimlerde konutların ısı kaybına neden olur. Bölgede, geleneksel mimarlıkta da olduğu gibi düz çatı kullanımı sürdürülmektedir (Şekil 3.23).

Şekil 3.23 Tebriz kenti, modern konut mimarlığı (Tebriz şehre arezuha, 2013)

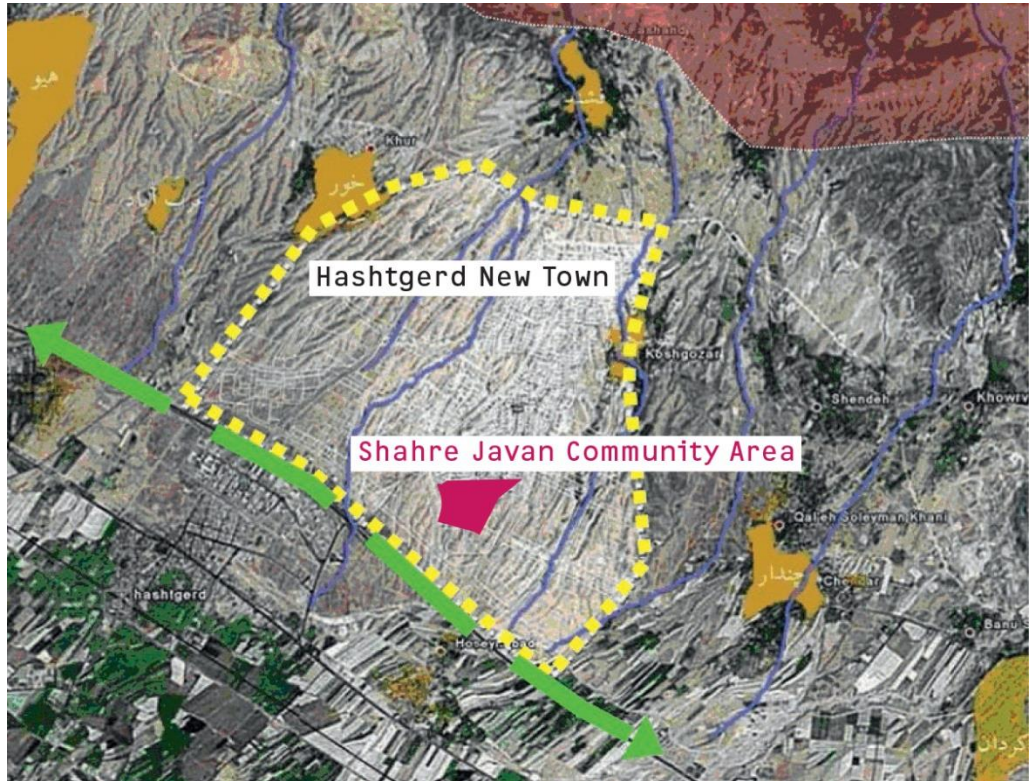
Günümüzde bölgenin birçok kentinde, yeni inşa edilen meydanlar, sosyokültürel işlevini yitirmiştir ve daha çok bir trafik göbeği olarak kullanılmaktadır. Az sayıda ayakta olan mahalle meydanı işlevini sürdürmektedir, ancak, bölgenin Tebriz gibi bazı büyük kentlerinde meydan kimliğini geri kazandırmak için birtakım çabalar gösterilmektedir.

3.3.3 Bölgenin Modern Konut Analizi

Bölgenin geleneksel mimarlığında konutları soğuğa karşı koruma amacıyla konutlar bitişik, sokaklar organik ve konutların çoğu kare planlı yapılmıştır. Bu, soğuk havaya maruz kalan konut yüzeylerinin en aza indirgenmesini sağlar ve konutu soğuktan korur. Modern mimarlıkta, modern yaşam gerekçeleri doğrultusunda geniş sokaklar, yarı dışadönük konutlar ve birbirinden ayrı çok katlı apartmanlar yapılmaktadır. Dört yanı açık, bazılarında tamamen cam giydirmeli yüksek apartmanlar, duyarsız tasarımından dolayı soğuk havaya maruz kalır.

3.3.4 Genç Kentler Projesi (Young Cities Project) Örnek Projesi

Bu proje, Savucbulağı kentinin yönetim merkezi olan Heştgerd ilçesinde, enerji tasarruflu kent dokusu araştırma projesi kapsamında, az karbon üreten, iklime göre kendisini değiştirebilen, esnek konut tasarımı ve çevresel, kültürel ve ekonomik çözümlerin geliştirme yollarını bulmayı amaçlayan bir pilot kenttir.

Şekil 3.24 Heştgerd kentinin konumu ve yapılacak olan Yeni Heştgerd Kent konumu (Şirazi, 2013)

An aerial photograph of a residential development site, outlined by a red boundary line. The site is densely packed with numerous small, rectangular buildings, likely townhouses or small houses, arranged in a grid-like pattern. The buildings are surrounded by green spaces, including lawns and clusters of trees. A central area within the site appears to be a common or shared space, possibly a park or a communal area. The surrounding area is a mix of residential and commercial buildings, with some larger structures and more open spaces visible. The overall impression is of a well-planned, modern residential development.

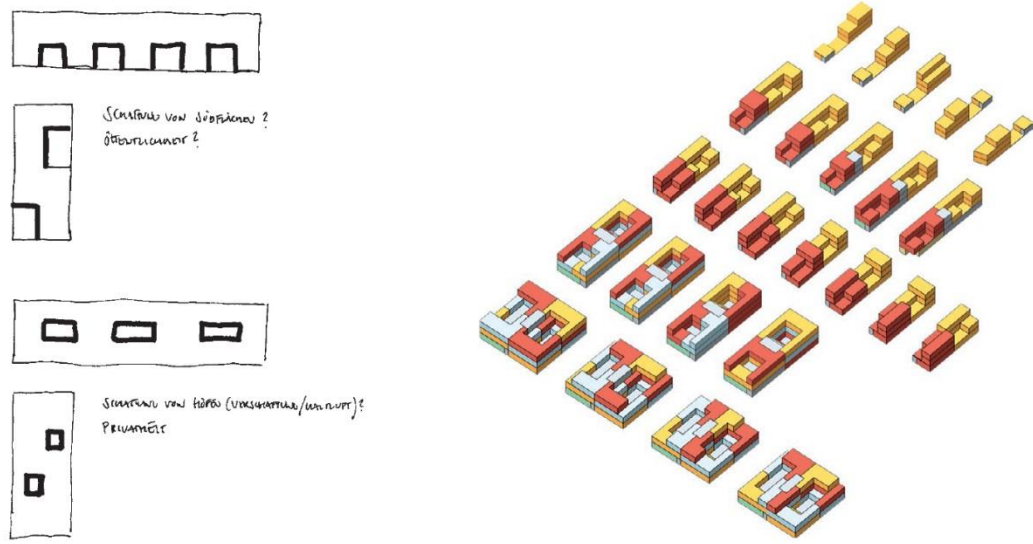
86

Şekil 3.26 Yeni Heştgerd kentinin görünümü (Şirazi, 2013)

Yeni Heştgerd kentinin konutları lineer biçimli tasarlanmıştır ancak bu proje, lineer tasarımın ötesine geçmeyi amaçlamıştır. Bu amaca ulaşmak için, İran'ın geleneksel mimarlık ve kent planlama ilkelerinden ve düşüncelerinden, en uygun kentsel form ve çevre tasarımı için esinlenilmiştir. Geleneksel kent planlamada dikkate alınması gereken en önemli faktörlerden, kent içi erişiminde, farklı geçitlerin kombinasyonundan özel mekan ve kamusal mekan arasında meydana gelen çok belirgin mekansal hiyerarşi yaratılması; özel ve kamusal mekan arasında doğru etkileşim, konutu kötü iklim şartlarından koruyan, ayrıca, konutun ısıtılmasını

sağlayan içedönük avlu tasarımı; sıcak ve soğuğa karşı konutun açık ve korunaksız yüzeylerini en aza indirgeyen, dolayısıyla ısı transferini azaltan sıkı ve iç içe konut dizilişi, sokakları gölgelendirerek, kent içinde dolaşan insanları yaz mevsiminin keskin güneşinden, kış mevsiminin soğuk rüzgarından ve bazı bölgelerde kum fırtınalarından koruyan, yüksek duvarlarla sınırlandırılmış dar sokakların tasarlanması ve benzeridir (Şekil 3.26). Projede, kent planlamacıların ve mimarların çabası, bu niteliklerin, modern mimarlıkla bağdaştırılarak uygulanabilmesidir. Kültürel alanlar, ana okul, ilkokul ve mescit, yürüyerek erişilebilir olabilmesi için, kentin görece ortasında konumlanmıştır.

Şekil 3.27 Yeni Heştgerd kentinin konut tasarımının oluşum süreci (Şirazi, 2013)

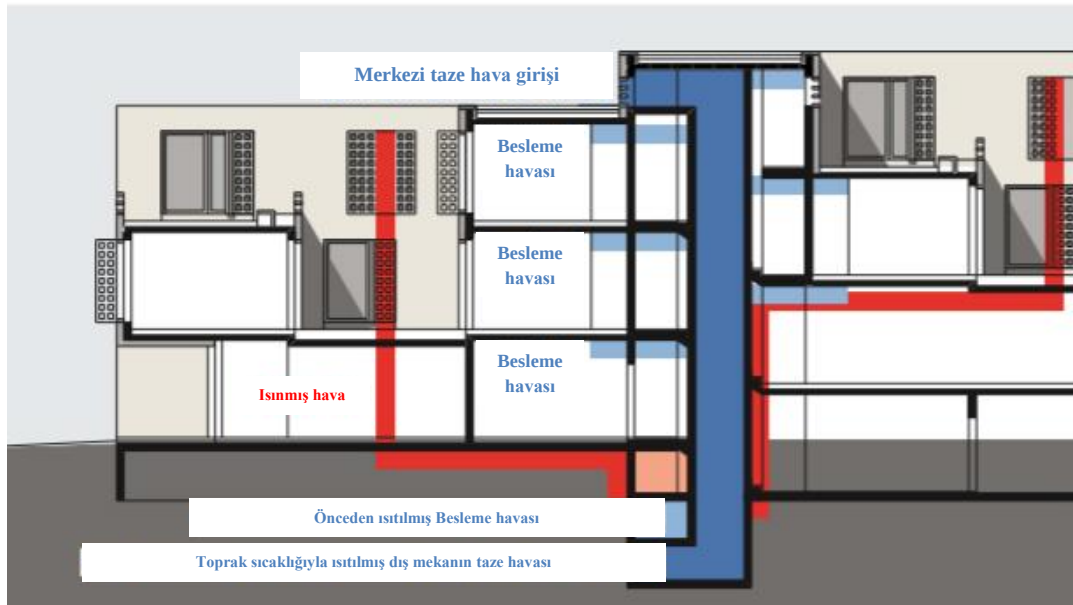
Ticari aktiviteler mahalle ölçeğinde, yaşam birimleriyle bütünleştirilmiştir. Tasarlanan konut tipolojisi temelde, dış etkenler ve var olan kentsel tasarım parametreleri, kullanıcılar, enerji tasarrufu, mekan hissi ve geleneksel mimarlık ile ilişkilidir ve bunlardan etkilenmiştir. Konut tipolojisi, var olan kentin, kentsel dokusu ile uyumlu olarak tasarlanmıştır.

Ayrıca, projenin mimarlığında kimlik ve uyum gibi faktörlere de duyarlı biçimde yaklaşılmaya çalışılmıştır. Sözü edilen etkenler dışında önemli faktörlerden biri de “az katlı-yüksek yoğunluklu” bir modelin uygulanmasıdır. Bu kavrama dayanarak,

20-30 metre derinliğinde uzun dikdörtgen biçimli arsalarda, iki-üç katlı avlulu konut tasarımı olanak sağlanmıştır.

Konutların güneş enerjisinden en verimli biçimde yararlanması için, kuzey-güney yönlü yapılmıştır ve arsaların derin dikdörtgen tasarlanmasının nedeniyse, tüm konutların kolayca güneş alabilmesidir. Ayrıca, yukarı katların yüksek oranda güneş enerjisi alabilmesi ve enerji üretmesi için teraslar tasarlanmıştır. Giriş katların ticari fonksiyonu vardır.

Kuzey-batı, batı ve yaz aylarındaki sıcak ve toz taşıyan güney-doğu rüzgarlar, konutların konumlanması ve yönlenişiyle engellenmiştir. Öte yandan, kuzeyden esen serin rüzgar, kanallar aracılığıyla yaşam alanlarına yönlendirilmiştir. Kapalı devre içerisinde, doğal gaz ile çalışan bir ısıtma sistemi, termal güç ile çalışan “emmeli çiler” (Absorption chiller) soğutucu sistemi, toprak altı (Jeotermal) ısıtma ve soğutma sistemi ve atık su toplama sistemleri, fotovoltaiik panellerin kullanılması, projenin teknolojik yanlarından sayılır.

Şekil 3.28 Yeni Konutlarda kullanılan toprak altı ısıtma ve soğutma sistemi (Şirazi, 2013)

Kış mevsiminde, toprak altı sıcaklığı, dış mekandan 5 dereceye kadar daha yüksektir. Toprak altı havalandırma sisteminde, kış mevsiminde konutun iç mekanının havası, konutun altında tasarlanmış olan bölüme yönlendirilerek, toprak ısıyla 5 dereceye kadar sıcaklığı arttırılmış olan besleme havası, dış mekanın taze havası ile karıştırılıp tekrardan konut içine yönlendirilir. Toprak altı sıcaklığı yaz mevsiminde daha düşük olduğundan, bu sistem yaz mevsiminde de soğutma sistemi olarak kullanılabilir. Proje irdelendiğinde, kent ölçeğinde, birbirinin yanında dizilmiş olan rasyonel konut blokları gözlenmektedir. Bu blokların irrasyonel biçimde organize edilmesiyle, geleneksel kent dokusu devredilmeye çalışılmıştır. Ayrıca rasyonel görünümlü bloklar içinde de geleneksel kent dokusunda olduğu gibi, yan yana konutlar birbirini sığa ve soğuğa karşı korumaktadır.

Projede, gelenekselden moderne devredilen avlu ögesi de, gözlenmektedir. Toplu konut projesinde avlunun da yer alması, bir artıdır. Avlunun kullanımı, konutların en çok doğal ışık almasını sağlamakla birlikte, konut içinde bir mikro iklim yaratır. Öte yandan, toplu konutlardaki düşük seviyede olan mülkiyet duygusu, avlunun yapılması ile arttırılmıştır ve konutta yaşayan insanlarda kendilerine özgü, yarı özel mekanlara sahip olma duygusunu uyandırmıştır. Mahremiyet, gelenekse konutlarda olduğu gibi korunmuş olmazsa da, belli seviyede korunmaya çalışılmıştır.

Geleneksel mimarlıkta kullanılan yöntemler ve tekniklerin modern teknoloji ile birleştirilmesi projenin artılarından sayılır. Toprak altı ısıtma ve soğutma (Jeotermal) sistemleri, atık su toplama sistemleri, modern soğutma sistemleri, fotovoltaik panellerin kullanılması ve benzeri teknolojiler kullanılarak, proje, teknolojik açıdan zenginleştirilmiştir. Proje, mekansal olarak irdelendiğinde, başarılı sonuçlar gözlenmemektedir. Konut içinde başarılı mekan organizasyonu gözlenmemektedir. Dışardan konuta girildiğinde, merdivenlere erişmek için uzun bir koridor tasarlanmıştır. Daha farklı bir çözümle, koridor kaldırılıp, konutun iç mekanın daha da büyümesi sağlanabilir. Uzun koridorlar, bazı daire tiplerinin iç mekanında da gözlenmektedir. Bazı daire tiplerinde, özel ve kamusal alan birbirinden ayrılmamıştır ve bazı daire tiplerinde, hiyerarşi göz ardı edilmiştir.

Şekil 3.29 Konut bloklarla, iç içe doku yaratılmıştır (Şirazi, 2013)

3.3.5 İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgelerinin Modern Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili

İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinde yer alan, kuru, soğuk iklime sahip olan bu bölgenin modern kent dokusu ve konut mimarlığının genel profili aşağıda maddelemiştir:

- a. Geleneksel kent dokusuna göre, modern kent dokusu daha ayrıktır.
- b. Apartman sitelerde konutlar birbirinden tamamen kopuktur
- c. Sokaklar ve geçitler geniştir
- d. Konutlar genelde yarı dışadönük biçimlidir
- e. Konutların büyük kesimi apartman tipidir
- f. Konutlar genelde düz çatılıdır
- g. Konutlarda avlu yapılmamaktadır
- h. Çok katlı yüksek konutlar kolayca rüzgar alır
- i. Kullanılan bazı malzemeler cephe giydirmeleri bölgenin iklimine uygun değildir

Tablo 3.5 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin modern kent dokusu değerlendirme tablosu

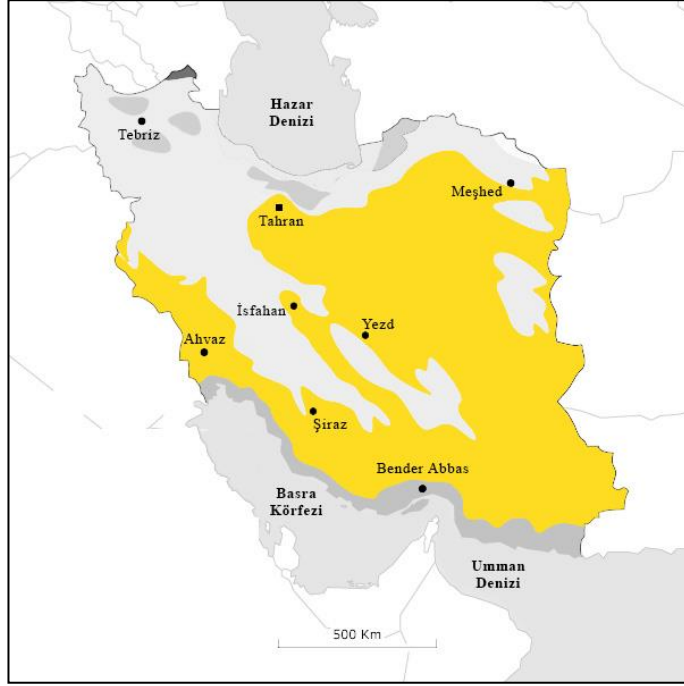
Bölge	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk, kuru, zengin olmayan yeşil örtülü- yarı içedönük kültürü- Ticaret, endüstri, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmış	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış

Tablo 3.6 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin modern konut değerlendirme tablosu

Bölge	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı		
İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk, kuru, zengin olmayan yeşil örtülü- yarı içedönük kültür- Ticaret, endüstri, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Küme biçimli	Var	Yok	Var	Yok

3.4 İran Platosunun Çöl Bölgelerinin Modern Mimarlığı

Bu bölümde, İran platosunun çöl bölgelerinin modern konut mimarlığı irdelenmiştir. Aşırı sıcak ve kuru olan bu bölge, İran topraklarının büyük kesimini kaplamıştır (Şekil 3.30).

Şekil 3.30 İran Platosunun Çöl Bölgeleri konumu (İran, bt'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

3.4.1 Bölgenin İklimsel Özellikleri ve Günümüz Sosyokültürel Yapısı

İran platosunun çöl bölgeleri, İran'ın ve dünyanın en sıcak, en kuru ve en az yağışlı bölgelerinden sayılır. İran İstatistik Kurumunun 2011 yılı sayımına göre bu bölgenin toplam nüfusu yaklaşık 11143373 'dir (Merkeze amare iran, bt). Bölgede Konuşulan diller, Lori, Leki, Arapça, Qaşqay Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Horasan Türkçesi, Laristani, Boyerahmedi, Farsça Kürtçe ve Mazenderani 'dır. Colombia üniversitesinin "The Persian Gulf 2000 project" araştırmasına dayalı olarak, bölgede, bir çok Şii Müslüman yaşamaktadır ancak çok az sayıda Bahai ve Hristiyan Zerdüşti, Yahudi ve Sünni Müslüman vardır. Bölgenin en önemli geçim kaynakları, günümüzde, tarım, ticaret, madencilik, ağır sanayi ve endüstriye bağlıdır.

Bazı bölgelerde hayvancılık da yapılır. İlkinin sıcak ve kuru olması, akarsu ve uygun toprağın olmaması nedeniyle tarım sektörü çok gelişmiş değildir ancak, uygun olan kesimlerde Hurma, Fıstık ve Ceviz gibi tarımsal ürünler üretilir (Ettela'ate saderate ostone Tehran, bt). Bölgenin Tahran gibi bazı kentlerinde mahremiyet ön planda değildir ancak Yezd ve Kum gibi kentlerde mahremiyet son derece önemlidir. Kum kenti, dinsel açıdan, bölge ve İran genelinde en kapalı sisteme sahip olan kettir. Bölgenin kültürel açısından gelişmiş kentlerinde, kadın erkek ilişkisi yakın ve rahattır ancak bazı diğer bölgelerde böyle değildir. Eğitimli kadınlar, okullarda, hastanelerde ve diğer devlet dairelerinde görev alabilirler. Erkekler konut içinde pek çok zaman geçirmezler ve zamanlarının büyük bölümünü konut dışında geçirir. Erkeklerin kent alanlarını kullanımı kadınlardan daha çoktur. Modern kentlerde kot veya kumaş pantolon, t-şort, takım elbise erkeklerin giysisi sayılır. Kot veya kumaş pantolon, manto ve başörtüsü de kadınların giysileridir. Geleneksel elbise bazı kesimlerde kullanılmaktadır. Tahran ve İsfahan gibi illerin bu bölgede bulunmasından, ağır sanayi açısından zengin bir bölgedir. Otomotive sanayii, traktör üretimi, maden ve madencilik, metal döküm sanayii, Perto-Kimya, çimento fabrikaları gibi sanayiler önemli sanayilerinden sayılır. Halı dokumacılığı, kilim dokumacılığı, Kalem işi, minyatür, altın ve gümüş işi, Mina işi, ahşap tornacılığı, mozaik ve seramik işi bölgenin en önemli el sanatlarındandır (Ettela'ate saderate ostone Tehran, bt).

Şekil 3.31 Yezd İli, Yezd Kenti modern dokusu (Maps google, bt)

3.4.2 Bölgenin Modern Kent Dokusu Özellikleri

Modern kent dokusu rasyoneldir ve geleneksel dokuya göre konutlar daha ayrıktır. Modern kent gereği, geniş geçitler ve sokaklar kaçınılmazdır. Rasyonel kent dokusu ve geniş geçitler, sıcak havanın kent içerisinde kolayca dolaşmasına neden olur ve konut içi sıcaklığı artırır. Ayrıca konutlar kum fırtınalarına karşı korunaksız kalır. Bu bölgenin çok önemli olan kent alanlarının gölgelendirilmesi konusu modern kent dokusunda ihmal edilmiştir. Geleneksel kent dokusunda, kent alanları binalarla çevrilidir ancak modern dokuda, parklar ve benzeri kent alanları açık ve korunaksızdır. Birbirinden ayrı, dört yanı açık olan çok katlı apartman tipi konutlar, çöl bölgesinin zor iklim koşullarına maruz kalmasıyla, çeşitli problemler yaratır. Müstakil konutlar genelde bahçelidir. Mahalle kültürü görece geleneksel anlamını yitirmiştir, ancak, kentlerin bazı geleneksel bölgelerinde bu kültür görece sürdürülmektedir. İran'ın diğer bölgelerinde de olduğu gibi, bu bölgenin de modern kentlerinde meydan, sosyokültürel bir alan olma işlevini büyük ölçüde yitirmiştir ve daha çok tek işlevli bir unsura dönüşmüştür.

3.4.3 Bölgenin Modern Konut Analizi

Genel bakışta modern kent dokusu geleneksel kent dokusuna göre daha açık ve rasyoneldir. Tabii ki bu, modern yaşamın gerekçeleri çerçevesinde bir uygulamadır ancak, bölgenin iklimsel koşullarıyla çelişkidir. Açık ve rasyonel kent dokusu çölün sıcak ve kuru rüzgarının kent içinde ve konutlarda kolayca dolaşımını sağlar. Ayrıca, çölün kum fırtınalarına karşı da savunmasız hale gelir. Öte yandan, yüksek duvarlı dar sokaklar, gölge yaparak, sokakları serinletir, dolayısıyla, sosyal alanlar da aşırı sıcaktan korunur. Modern kent dokusunda, konut dışındaki insanlar güneşe, sıcağa ve rüzgara maruz kalırlar. Bu konu, modern mimarlıkta göz ardı edilmiştir. Bu bölgelerde avlu son derece önemlidir. Geleneksel konutların avlularında yapılan havuz ve dikilmiş olan ağaçlar, konut içi iklimini dışardaki hakim iklimden ayırarak, bir mikro iklim etkisi yaratır. Modern müstakil konutların çoğunda bahçe bulunmaktadır. Apartmanlar genelde düz cephelidir ve üzerinde herhangi bir gölgelendirme unsuru bulunmamaktadır. Konutların doğrudan güneş, rüzgar ve kum

fırtınasına maruz kalmasıyla, soğutma ve temizlik problemleri ortaya çıkar. Bölgenin geleneksel konut mimarlığında çatılar kubbeli yapılır. Böylece, hem güneşe maruz kalan yüzey en aza düşer, hem de, kubbeler gölge yaparak konutun soğutulmasını sağlar. Ancak, modern mimarlıkta bu konu göz ardı edilmektedir.

Bu bölgenin geleneksel konutlarında var olan bazı yarı açık mekanlar günümüz modern konutlara devredilmemiştir. Bu yarı çık mekanlar geleneksel konutlarda sıcak mevsimlerde oturma ve yatma mekanı olarak kullanılmaktadır. Gölgeyi alan bu mekanda, hava dolaşımı kolayca sağlanır ve oturmak için serin bir ortam oluşturur. Günümüzdeki konut tasarımlarında bu mekanlar göz ardı edilmiştir.

Bölgenin kentlerinde, var olan müstakil, geleneksel veya eski konutlar yıkılıp yerine apartman yapılmaktadır. Geniş aileden çekirdek aileye geçiş nedeniyle, konut metrajları modern konutlarda düşmüştür, dolayısıyla, konut içinde, aile ve komşular arasında düzenlenen birçok sosyal etkinlikler, ya en aza indirgenmiştir veya da büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Modern yaşam gereği, işyeri değişimi, konut yenileme ve benzeri durumlar nedeniyle kent içi göçler artmıştır, dolayısıyla, komşular arasındaki bağlar büyük oranda kopmuştur.

Şekil 3.32 Yazd Kenti, Ferheng Sitesi (Zare, 2011)

Şekil 3.33 Yezd Kenti, çok katlı konut tipleri (Zare, 2011)

Şekil 3.34 İsfahan kenti, Modern konutlar (Caferi, 2013)

3.4.4 Yezd Kentinde Yapılmış Olan Çöl Komşuluğu Örnek Projesi

Çöl Komşuluğu adlı toplu konut projesi, Yazd kentinin tarihi dokusu içerisinde yapılmıştır. 61 daireden oluşan bu proje, 6400 m² arsada, 2 katlı konutlar biçiminde yapılmıştır. Bu projenin gerçekleşmesiyle, Yazd kentinin bu tarihi bölgesi yeniden canlanmıştır. Mimar Mücteba Ferehmend Proje'nin tasarımcısıdır. Ferehmede göre, günümüz modern kentler içinde sosyal ilişkiler azalmıştır ve herkes kendini bir

kitleye ait olduğunu düşünmemektedir ve kendini bir birey olarak görmektedir. Sosyal ilişkilerin azalmasına neden olan etkenlerin biri, alanların biçimidir. Günümüz kent dokularında konutla kamusal alan ilişkilerinde sorun vardır. Konutlar ve kamusal alanlar alakasız ve birbirinden bağımsız biçimde yan yana dizilmişlerdir. Ferehment, kentlerde yaşayan insanlar ve kamusal alanlar arasında güçlü bir bağ kurulmuş olmadığını söyler. O, daha küçük ölçekli konutun da kavramının değiştiğine ve konutun da, mahalle ve kent gibi bir yaşam makinasına dönüştüğüne inanır. Ferehmente göre, konut kavramı günümüzde, artık bir sığınak olarak nitelendirilmektedir. Kullanıcının isteklerini göz önüne alarak, sosyal kalıplar doğrultusundaki tasarımlar iyi bir başlangıç olabilir (Şefi'ipur, 2011).

Ferehmente göre, bireyler, kendilerini mahallenin bir parçası olduğunu ve samimiyet duygusunu hissetmelidir. Bu da, bireyin kendi mahallesi üzerinde etkili olma duygusunu yaratmakla gerçekleşebilir. Ferehment, 20. Yüzyılın başlarında, gelişmiş ülkelerin kentlerde hiyerarşi ve bir düzen kurma doğrultusunda -sanayi devriminden sonra yeni istekler karşılanamadığından kopukluklar yaşanmıştır- çabalar göstermişlerdir ve bazı teoriler ortaya koymuştur. Bu teorilerden birisi, komşuluk birimi teorisidir. Bu teorinin amacı, bütün altyapı ve sosyal hizmetlerini içeren bir yerleşim alanlarının yaratılması ve bu yerleşim alanının kent dokusunda, hücreler biçiminde uygulanmasıdır. Dolayısıyla, komşuluk birimlerinin, tüm bireylerin doğru veya yanlış davranışlarından doğrudan etkilenebileceği bir kent hücresi oluşacaktır. Bu projede de böyle bir kitlenin yapılması amaçlanmaktadır (Şefi'ipur, 2011).

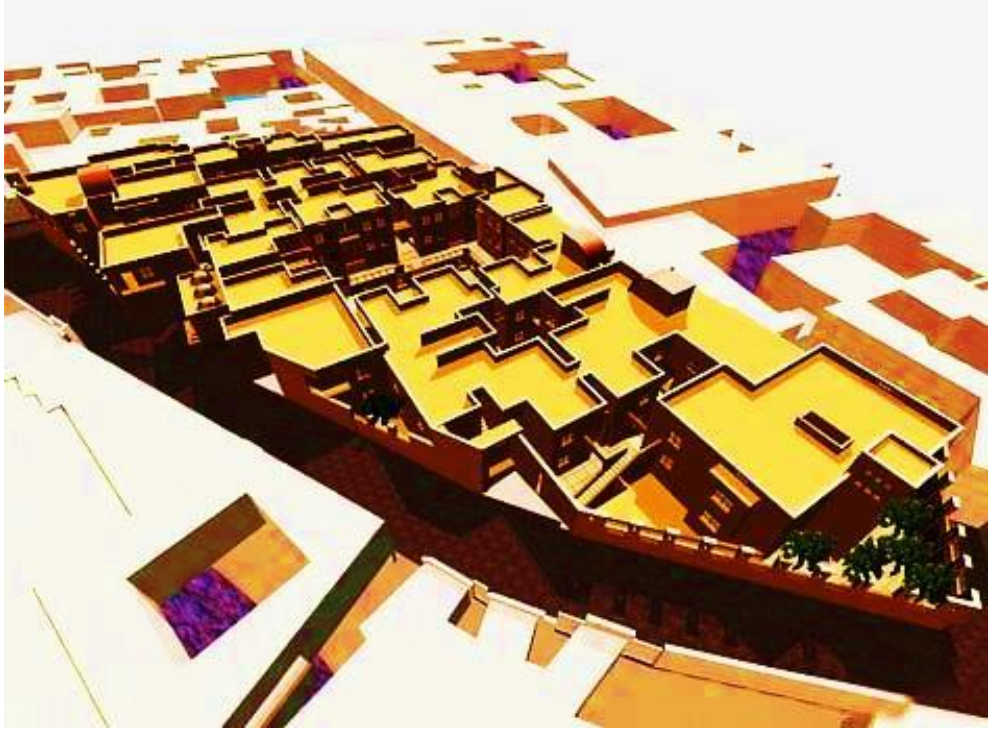
Ferehmente göre Çöl Komşuluğu projesi tasarım özellikleri:

- Toplu konut içerisinde, mülkiyet duygusunu güçlendirmek amacıyla, tasarımda ara mekanlar kullanarak ortak kullanım alanları daha da özelleştirilmiştir
- Sosyalleşme amacıyla çeşitli sosyal komşuluk alanları tasarlanmıştır
- Mahremiyet, güven ve konut içi görünmezliği sağlanmıştır
- Konut içinde özel ve yarı kamusal alanlar birbirinden ayrılmıştır

- Komşuluk ilişkilerinde mülkiyet duygusu korunmuştur
- Kadınların ve yaşlıların toplanması için özel komşuluk alanları tasarlanmıştır
- Siteyi tanımlayan imgesel unsurlar tasarlanmıştır
- Boş alanlar, dolu alanların içinden çıkarılmıştır ve doluluklar boşlukları çevrelemektedir
- Çevredeki geleneksel konutlarda kullanılan malzeme, projenin duvarlarında ve tabanında da kullanılmıştır
- Tevize ve Sabat gibi unsurlar kullanılarak insani oranlar ve estetik duygusu (Gölge, Işık ve Ritim) yaratılmıştır ayrıca, bu unsurlar iklimsel koşulları da karşılamaktadır
- Konutlarda Mahremiyet korunmuştur ve konutların birbirine görüntüsü engellenmiştir
- Sitede ve dokuda hiyerarşi uygulanmıştır
- Geçmişten gelen, belirgin bir unsur olan merkezi alan (Avlu) ve onun etrafında özel kapalı alan oluşturulmuştur

Şekil 3.35 Çöl Komşuluğu projesinden görüntüler (Perspolisi, 2010)

Şekil 3.36 Çöl Komşuluğu projesinin üç boyutlu görünümü (Perspolisi, 2010)

Şekil 3.37 Özel avlu görüntüsü (Evvelin projeye enbuhsazi der bafte tarixi, 2011)

Projenin incelendiğinde, projenin geleneksel doku ile uyumluluğu, iklimle uyumlu, doğru form ve malzeme kullanımı, uygun gölgelendirmesi, avlu, havuz, Tevize ve Sabat gibi geleneksel unsular modern mimarlığa devredilmeye çalışılması bu projeyi yapılan diğer projelerden daha üstün yapmıştır. Mahalle kültürünü göz önüne alarak yarı özel ve kamusal mekan tasarımı projenin güç noktalarından sayılır (Şekil 3.35). Geleneksel konutlarda, komşuların, özellikle kadınların toplanma alanı olan büyük site avlusu, bu projede modern biçiminde, tanımlı bir alan olarak tasarlanmıştır. Bu alan kompleksin içinde yaşayan insanların sosyalleşmesi için önemli bir kent unsurudur (Şekil 3.38). Konut tasarımlarında, halk kültürüne önem verilmiştir. Mimar, balkon ve çatıyı da yaşam ve uyuma mekanı olarak tasarlamasıyla, geleneksel yaşamdan gelen bu geleneği yaşatmaya çalışmıştır. Yezd halkı için son derece önemli olan mahremiyet, mülkiyet ve konut içi görünmezliği projeye geleneksel mimarlıktan uzanan başka kültürel etkidir. Proje, görünüm ve teoride başarılı görünmektedir, ancak, projenin başarı seviyesinin konutlarda yaşayan insanlar tarafından, zaman içinde belirlenmesi daha sağlıklı olacaktır.

Şekil 3.38 Projenin gece görüntüsü (Perspolisi, 2010)

3.4.5 İran Platosunun öl Bölgelerinin Modern Kent Dokusu ve Konut Mimarlığının Genel Profili

İran platosunun çöl bölgelerinde yer alan, kuru, sıcak iklime sahip olan bu bölgenin modern kent dokusu ve konut mimarlığının genel profili aşağıda maddelemiştir:

- a. Modern kent dokusu geleneksel dokuya göre daha seyrek
- b. Kent alanları daha açık ve korunaksızdır
- c. Sokaklar geniştir ve modern kent dokusu rasyonel biçimlidir
- d. Konutların büyük kesimi apartman tipidir
- e. Apartman siteleri ayrık nizamlı yapılmıştır
- f. Müstakil konutlar genelde bahçelidir
- g. Binaların çoğu yarı dışa dönüktür ve apartmanlar tamamen korunaksızdır
- h. Konutlar genelde düz çatılıdır
- i. Yapı duvarları incedir

Bölgenin modern kent dokusu ve konut mimarlığının daha da açıklayıcı ve net gösterilmesi amacıyla, iki tablo hazırlanmıştır. İran platosunun çöl bölgelerinin modern kent dokusu değerlendirme tablosunda (Tablo 3.7), kısaca bölge özelileri anlatılmıştır. Bölgenin modern kent dokusunda hem eski dönemden kalan organik, hem modern rasyonel doku bulunmaktadır ancak, organik kent dokusu ve geleneksel konutların yerini, rasyonel kent dokusu ve modern konutlar almaktadır. Yapılış nizamı, kent dokusunda bitişiktir ancak, apartman siteleri tamamen ayrık nizama sahiptir. Modern kent dokusunda sokaklar geniştir. Kent dokusu bazı bölümlerde yarı sıkışıktır, ancak, yeni yerleşim alanlarının büyük kesimi seyrek ve yayılmıştır. Geleneksel konut değerlendirme tablosunda (Tablo 3.8) gösterildiği gibi, günümüz kentlerde, genellikle bitişik müstakil, sıra ev, apartman site tipi konutlar daha yaygındır. Konutların açık alanları, konutun bir yanında yapılmış olan bahçe tipidir ve yarı içe dönüktür. Günümüzde de düz çatı kullanılmaktadır. Mekan organizasyonu merkezidir. Bodrum katı halen kullanılmaktadır. Modern konutlarda rüzgar kuleleri kullanılmamaktadır, ayrıca, konutların cephesi, sokakların geniş olduğundan, gölgelendirilmemektedir ve konutlar gün boyunca güneşe maruz kalır.

Tablo 3.7 İran platosunun çöl bölgelerinin modern kent dokusu değerlendirme tablosu

Bölge	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu			
İran platosunun çöl bölgeleri (Çok sıcak, kuru, çok az yeşil örtüli- içedönük kültürli- Ticaret, endüstri, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış	

Tablo 3.8 İran platosunun çöl bölgelerinin modern konut değerlendirme tablosu

Bölge	Konut tipi					Açık alan kullanımı			Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı	
İran platosunun çöl bölgeleri (Çok sıcak, kuru, çok az yeşil örtüli- içedönük kültürli- Ticaret, endüstri, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe		İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kırmı bicipili	Var	Yok	Var	Yok

BÖLÜM DÖRT

İRAN PLATOSUNUN YÜKSEK VE DAĞLIK BÖLGELERİNDE YER ALAN TEBRİZ KENTİNİN GELENEKSEL KONUT MİMARLIĞININ MODERN KONUT MİMARLIĞINA DEVREDİLEN/EDİLMİYEN İZLERİ ÜZERİNDE BİR İRDELEME

Bu bölümde, İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinde yer alan Tebriz kentinin geleneksel ve modern konut mimarlığı iklimsel, sosyokültürel ve mekânsal açılardan irdelenmiştir.

4.1 Bölgenin Bir Temsilcisi Olan Tebriz'in Geleneksel Konutları Üzerinde Bir İrdeleme

Araştırma sınırlılıklarından dolayı, İran'ın tüm iklim bölgelerinin konut mimarlığının değerlendirilmesi mümkün olmadığından, daha detaylı ve derin bir irdeleme ortaya konulması için, İran'ın kuzey batısının Doğu Azerbaycan ilinde yer alan Tebriz kentinin geleneksel mimarlığı ele alınmıştır. Bu bağlamda, yedi geleneksel Tebriz konut örneği ele alınmıştır. Konut örnekleri Zend hanedanı (1750-1794) hükümeti döneminden birinci Pehlevi (1925-1941) dönemine kadar kronolojik olarak irdelenmiştir. Ayrıca, geleneksel konut mimarlığından modern konut mimarlığına uzana süreklilikler ve kesintiler tablo biçiminde, sonuç bölümünde verilmiştir.

4.1.1 Tebriz'in İklimsel Özellikleri, Geleneksel Sosyokültürel ve Kentsel Yapısı

Doğu Azerbaycan ilinin merkezi olan Tebriz (Təbriz) kenti, 38° 15' D ve 48° 23' K koordinatlarında, İran'ın kuzey batı köşesinde, “Doğu Azerbaycan” ilinde yer almaktadır. Tebriz'in yüzölçümü 2167 km²'dir, deniz seviyesinden yüksekliği 1350 metredir. Tebriz'in kuzeyinde, 1800 metre yüksekliğinde olan “Eynalı” dağı yer alır. Eynalı dağı, kuzey ve kuzey-doğu da bulunan “Karaca dağı” (Qərəcə dağı) sıra dağlarını, 3547 metre yüksekliğindeki Sehend (Səhənd) dağına bağlar. Tebriz ve çevresi verimli toprağa sahiptir (Sultanzade, 1997). Tebriz kenti, deprem kuşakları

üzerinde yer alması nedeniyle tarih boyunca yıkıcı depremlere tanık olmuştur. Bu depremler, insanların ölmesine ve var olan yapıların tamamen veya kısmen yıkılmasına neden olmuştur. Tebriz, kuzey, güney ve doğu yönünden dağlarla çevrilidir, batı yönünden, “Acı Çay” ırmağının etrafındaki tuzlu, düz araziye dayanır, dolayısıyla, büyük bir çukur veya dağlar arası bir ovaya benzer. Arazinin genel eğimi, kentin merkezi ve batıya doğudur. Tebrizin komşu ülkeleri, Türkiye, Azerbaycan, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti, Ermenistan ve Irak’tır. Tebriz, Tahran kentinin 619km kuzey-batısında, Erdebil kentinin 274 km batısında, Urmu (Urmie) kentinin 144 km kuzey-doğusunda yer almaktadır (Sultanzade, 1997, s. 12).

“Acıçay” ve “Quruçay” (Kuruçay), Tebriz’den geçen iki ırmaktır. Acıçay, Tebriz’in kuzey-batısından geçer ve yıl boyunca akan bir ırmaktır. Kuruçay ise yağmurlu mevsimlerde suyla dolar, sıcak mevsimlerde tamamen kurudur. Acıçay, “Savalan” dağının güney yamaçlarından akar, “Sarab” ovasından geçerek Tebriz ovasına girer, yolunu devam ederek, Urmu (Urmie) gölüne dökülür. Suyu alçılıdır ve tuzlu araziden geçmesi nedeniyle acı ve tuzludur, dolayısıyla, tarımda, suluma için uygun değildir. Kuruçay, Sehend dağından akar, Livan (Liqvan) ve Basminc kentinden geçerek Tebrize girer, Tebriz havaalanı yakınlığında Acıçaya kavuşur.

Tebriz dağlık bölgede yer aldığı için, kış mevsimi aşırı soğuk ve uzundur, aylarca, yerler kar ve buzla kaplıdır. İran’ın batı sıradağları, baraj gibi, Akdeniz’in nemli havasının İran platosuna girmesini engeller, bu da, özellikle yaz mevsiminde, Tebriz ve İran’ın birçok kentinin az yağmur almasına neden olur. Kış mevsiminde, hava sıcaklığı genelde sıfır altında olduğundan, yağış, kar biçimindedir. Tebriz’de, kısa bir ilkbahar, yaz ile kış mevsimini birbirinden ayırır. Hava sıcaklığı verileri incelenmesi sonucunda, Tebriz havası yılın %62’si soğuk ve çok soğuk, %17’si sıcak, %21’i ılımandır (Singeri ve Abdoli-Naser, 2011).

Nem oranı, gün boyunca ve yıl boyunca değişir. Tebriz’deki günlük deneyler, hava sıcaklığı ve bağıl nem oranının gün doğumu ve gün batımı zamanında, yüksek düzeyde değiştiğini göstermektedir. Yarı kurak iklime sahip olan Tebriz, yılın belli günlerinde çok sıcak ve kuru günlerde yaşamaktadır. Genellikle, yıl boyunca, 35° ve

üzeri hava sıcaklığı,%30'un altında bağıl nem oranı olan hava, Tebriz'de 30 günden çok değildir. Yalnızca, yılın dört günü, hava sıcaklığı 35°'in üstünde ve bağıl nem oranı 10'un altındadır.

Tebriz kentinin adı geçtiği en eski belge, Asur kralı, II. Sargon'un (MÖ 722-705) kitabelerindedir. Kentin tarihi çok aydın değildir. İranlı tarihçi, Hamdullah Müstovfi (1281-1349) Tebriz'in oluşumunu MS 778'de, Harun Reşid'in eşi, Zübeyde Hatun. Ebu Cafer Taberi (838), kitabında Tebriz'den söz etmiştir (Sultanzade, 1997). Ayrıca milattan sonra 1536. yılında Matrakçı Nasuh eliyle çizilmiş olan Tebriz minyatürü(Şekil 4.1), Tebriz'in çok eski haritalarından sayılır. Minyatür, İstanbul Topkapı Sarayında sergilenmektedir (Sattarzadeh ve Balilan-Asl, 2013).

Deprem kuşağı üzerinde yer alan Tebriz, tarih boyunca yıkıcı depremlerle karşılaşmıştır. En büyük ve en zarar veren deprem, büyük Selçuklular döneminin başlarında (1042) meydana gelen depremdir ve çok sayıda kişinin hayatının yitirmesine neden olmuştur. Bu depremden sonra kent yerle bir olmuştur, yaklaşık 40.000 kişi ölmüştür. Tebriz gördüğü zarardan dolayı zayıf düşmüştür, ancak kısa

Şekil 4.1 On altıncı Yüzyıllarda Matrakçı Nasuh'un çizdiği Tebriz minyatürü (Sattarzadeh, 2013)

süre içinde tekrar inşa edilmiştir. (Sultanzade, 1997) Tebriz’de, 1273, 1640–1,1664, 1721, 1727, 1755, 1780,1819, 1843, 1851, 1854, 1856, 1862, 1867, 1870, 1874, 1879, 1881, 1883, 1917 yıllarında da şiddetli depremler meydana gelmiştir. Tebriz’in tarihini karanlık yapan etkenlerden biri, bu depremlerdir.

Bu depremler ardından, birçok tarihi yapı ya tamamen yok olmuş ya da sadece bir bölümü ayakta kalabilmiştir, buna rağmen, Tebriz her yıkıldığında kendini toparlamayı ve yenilemeyi başarmıştır. (Aydoğmuşoğlu, 2007, s. 14) Tebriz, ipek yolu üzerinde yer aldığından, tarih boyunca batı ile yoğun ticari ilişkisi olmuştur (Aydoğmuşoğlu, 2007). 2010 yılında, UNESCO örgütünün dünya mirasları listesine geçen ve 2013 yılında, Aga Khan onarım ödülü alan Tebriz çarşısı, 27 hektarlık bir alanda, 5,5 km uzunluğunda kapalı alanı ile dünyanın en büyük üstü örtülü tuğla yapısı bunun kanıtıdır (Şekil 4.2). Tebriz’in el sanatları, yemekleri ve tatlıları da İran’da meşhurdur. Tebriz’in dünya çapında meşhur olan en önemli el sanatı,

Şekil 4.2 Tebriz çarşısı (Yazd city, bt)

halısıdır. Mina işi (Minakari), gümüş ve bakır kalem işi, mücevher tasarım ve imalatı, oymacılık, Xatem işi (Khatam kari), minyatür vs. Tebriz’in diğer önemli el sanatlarıdır. Azerbaycan ulusuna özel olan Azerbaycan dansı, Tebriz’de de en yaygın

ve sevilen dandır. Bu dans, tek, çift veya grup olarak sunulur. Tebriz'in kendine özgü yemek kültürü vardır. Tebriz köftesi, en bilinen yemektir. İran'da Tebriz, ilkler kenti olarak tanınmaktadır. Tebriz, ilk uluslar arası üniversiteye, ilk matbaaya, ilk gazeteye, ilk kütüphaneye, ilk sinemaya, ilk modern okula, ilk işitme engelli özel okuluna, ilk kağıt paraya, ilk ticaret odasına, ilk belediyeye, ilk modern polis kurumuna, ilk itfaiye istasyonuna, ilk telefon merkezine, ilk pilota, ilk devletten bağımsız hayır kurumuna sahip olan ve birçok ilklere imza atan kenttir. (Sardariniya, 2003).

Tebriz'in geleneksel kent dokusu aşırı soğuk ikliminden dolayı çok sıkışık ve iç içedir (Şekil 4.3). Konutların bitişik nizamlı yapılması ile soğuğa maruz kalan konutun yüzeyleri en aza indirgenmiştir. Dar ve iç içe sokaklar, soğuk havanın kolayca kent dokusuna girmesini ve kent içinde dolaşmasını engellemektedir.

Şekil 4.3 Geleneksel Tebriz'in kent dokusu (Sultanzade, 1997)

Yukarıda sözü edildiği gibi, Tebriz kenti, oldukça kısa aralıklarla, yıkıcı depremlerle karşı karşıya gelmiştir ve binalar tamamen yıkılmıştır dolayısıyla, birçok mimari eser bu depremler sonucunda günümüze ulaşmamıştır. Alishah mescidinin (Erk Qalası) (1338-1345) bir bölümü, Tebriz Cuma Mescidi (Büyük Selçuklu dönemi), Göy Mescit (1465) gibi bazı dayanıklı kamusal yapılar ayakta kalmıştır ancak, konut yapıları çok fazla dayanıklı olmadığından, tamamen yok olmuştur. Günümüze ulaşan en eski geleneksel konutların tarihi, Zend hanedanı (1750-1794) hükümeti döneminin sonları ve Kaçarlar (Qacarlar) (1781-1925) döneminin başlarına dayanır. Bu tezde, Qacar'lar döneminin ortalarından önceki konutlar geleneksel konut olarak varsayılmıştır. Tebriz'in geleneksel kent dokusu çok sıkışık ve iç içedir. Sokaklar dar ve organik biçimlidir. Soğuktan korunma amacıyla konutların duvarları kalın, ısı transferini önlemek içinse konutlar bitişik nizamlı yapılmıştır. Yapı malzemeleri genelde taş, kerpiç ve tuğladır. Nasıreddin Şah Qacar (1848-1897) Avrupa seyahatine çıkan ilk İran padişahıdır. Bu seyahatler, İran ile Avrupa arasındaki siyasal, bilimsel, kültürel ve ekonomik bağların kurulması doğrultusunda son derece önemlidir. Bu dönem, İran'ın modernite'ye ayak uydurma dönemidir. Yeni dönem, yaşamın tüm alanları etkilediği gibi mimarlık alanını da etkilemiştir ve İran'ın modern mimarlık döneminin başlangıç noktasıdır (Şekil 4.4) (Bani-Masoud, 2009).

Şekil 4.4 Araba, geniş caddeler, Tebriz'de Modernite izleridir (Sultanzade, 1997)

4.1.2 Tebriz Geleneksel Konut Mimarlığına İlişkin Temel Özellikler ve Terimler

Tebriz kenti soğuk bir iklimde yer aldığından, geleneksel kent dokusu ve konut mimarlığı bu iklimle uyumludur. Konutlar bitişik nizamlıdır, duvarları oldukça kalındır. Konutlar bitişik nizamlı olduğundan, bir kaç yönden komşulukları vardır. Genellikle, Tebriz'in birçok konutunun üç yönden komşuluğu vardır ve sadece bir yönü geçide açılır. Bazı örneklerde, konutun dört yönden de komşuluğu vardır (Keynejad ve Shirazi, 2010).

Konut girişi, genelde komşuluğu olmayan ve geçit üzerinde olan yöndendir. İki yönden girişi olan konutların bazı örneklerde hem iç avlu hem de dış avlu bulunmaktadır. İç ve dış avlu sahibi olan, ancak, tek girişi olan örneklerde, genelde, önce dış avluya erişilir, konut içinden iç avluya erişim sağlanır. Dört yönden komşuluğu olan ve hiçbir geçit üzerinde olmayan konutlarda, bir koridor aracılığıyla konut için erişimi sağlanır (Keynejad ve Shirazi, 2010).

Tebriz konutlarında, konutun güney cephesi, uygun ışık aldığından ve soğuk mevsimlerde güneş enerjisinden en iyi biçimde yararlandığından, konutun en önemli cephesi sayılır. Salon (Tenebi) ve havuz odası (Havuzhane) gibi önemli mekanlar bu yönde yer almaktadır. (Pourvahidi, 2010) Tebriz geleneksel konut planları genelde simetriktir. İki yönden, planı ikiye bölen kesişen eksenler, ana ve ikincil eksen olarak adlandırılır. Salon (Tenebi), güney ve kuzey revaklar, Havuzhane ve merkezi merdivenler gibi önemli alanlar, bu eksenler üzerinde veya hizasında yer alır (Keynejad ve Shirazi, 2010).

Tenebi, günümüzde salon olarak adlandırılan misafir ağırlama odasıdır. Geleneksel konutların en önemli, en büyük ve en süslü alanı Tenebi'dir Ancak, Kaçarlar (1781-1925) döneminin sonlarında ve birinci Pehlevi (1925-1941) döneminde bu alanların önemi azalmaya başlar ve bu alanların konumu eksenlerden çıkar. Sözü edilen dönemden buyana, merdiven gibi önemsiz sayılan öğeler belirgin bir unsur olarak binanın ana ekseninde yer almaya başlamıştır. Boydan boya revaklar yerini, küçük ve tekil Revaklara vermiştir (Keynejad ve Shirazi, 2010).

Tebriz konut mimarlığı irdelemesinde, bazı terimler kullanılmaktadır. Sık kullanılan terimlerin açıklaması aşağıda kısaca anlatılmıştır.

Dalan:

Görece dar geçit veya koridora dalan denir. Dalan, Heşti alanı ile sokağın bağlantısını sağlar.

Heşti:

Heşti, çeşitli biçimlerde yapılan üstü kapalı bir ara mekandır, avlu ve konut dışı ilişkisini sağlar. Birkaç konutun, ortak bir Heşti kullanımı da yaygındır.

Tenebi:

Konutun en büyük ve en süslü odasıdır. Yüksek tavanlıdır ve genelde misafir ağırlamak için kullanılan bir alandır, ancak, dinlenme ve yatak odası olarak da kullanılır.

Kellei:

Tenebi'nin iki yanında bulunan ve Tenebi'ye doğru pencere açıklığı olan odalardır. Bu alan genelde birinci katta yer alır ve Tenebi ile görsel ilişkisi vardır.

Mehtabi:

Üç yönen kapalı, üstü açık, avlu seviyesinden yüksek teras benzeri bir alandır. Gölge bir mekan olduğundan, sıcak mevsimlerde uyumak ve dinlenmek için kullanılır.

Serdab:

Bodrum katı için kullanılan terimdir. Bodrum katı genelde soğuk bir mekan olduğundan, Serdab veya soğuk mekan olarak adlandırılmıştır.

Havuzhane:

Bodrum katında, genelde Tenebi'nin altında bulunan, ortasında bir havuz olan mekandır. Sıcak mevsimlerde uyumak ve dinlenmek için kullanılır.

4.1.3 Seçili Tebriz Geleneksel Konut Örnekleri

Bu bölümde, Tebriz'in geleneksel konutlarından seçilmiş olan örnekler, kronolojik olarak irdelenmiştir.

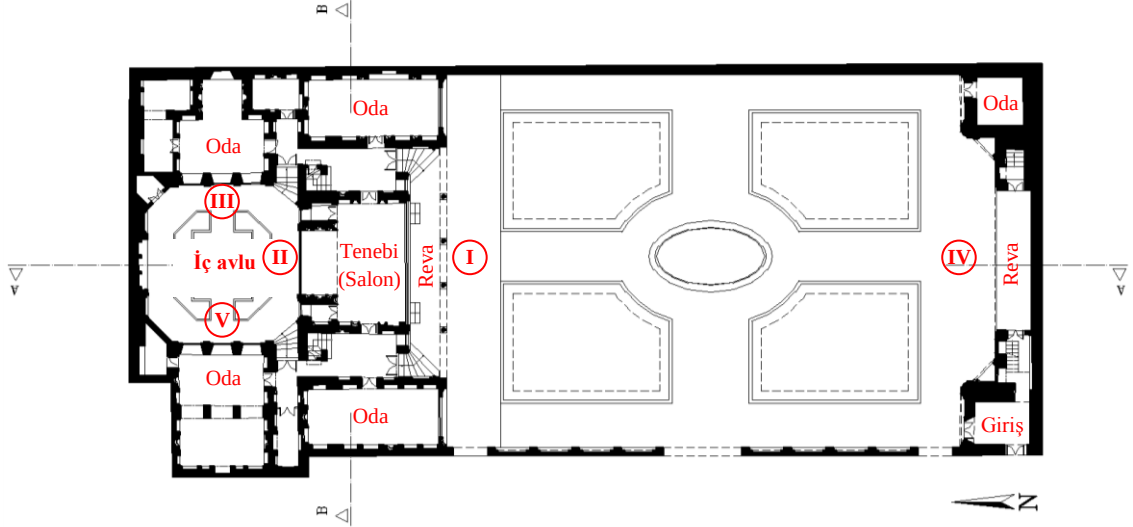
4.1.3.1 Tebriz Geleneksel Konut 1 (Behnam Konutu)

Behnam konutu, geç Zend hanedanı (1750-1794) hükümeti döneminde ve erken Qacarlar (Kaçarlar) hanedanı (1781-1925) hükümeti döneminde inşa edilmiştir (Moerrefiye daneşkede, bt). Nasıreddin Şah Qacar (1848-1897) döneminde, konut büyük ölçekte yenilemeler görmüştür (Keynejad ve Shirazi, 2010). Konut, Tebriz kentinin görece merkezinde (Şekil 4.6), Meqsudiye caddesi, Müşir-Defter sokağında yer almaktadır.

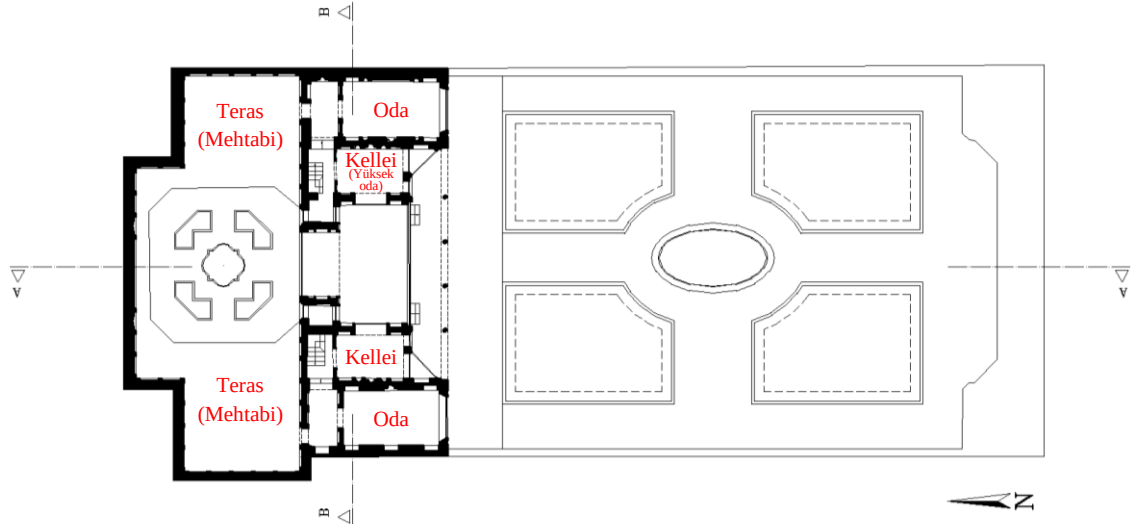

Şekil 4.5 Behnam konutunun güney görünümü

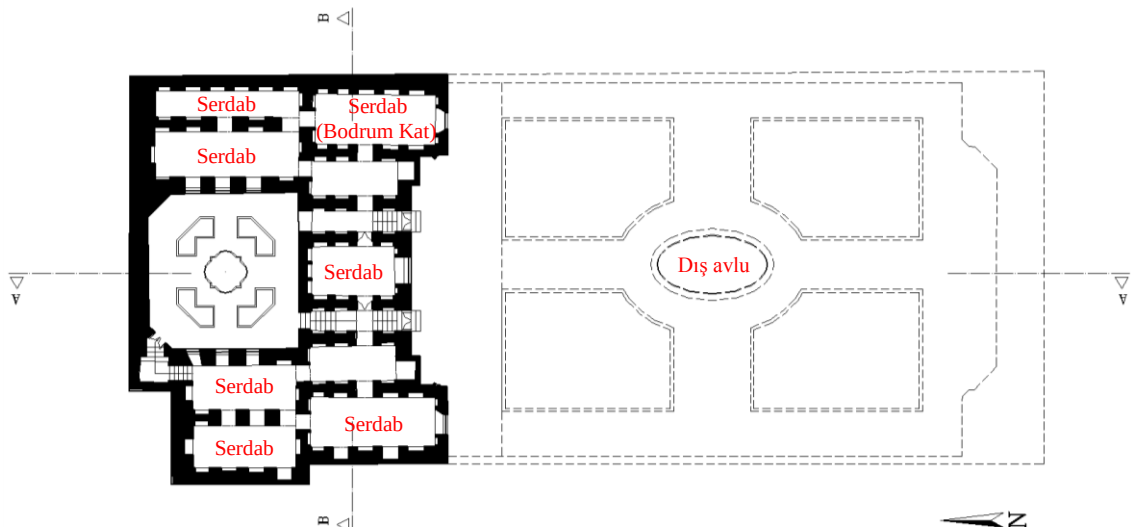
Dört yönden komşuluğu olan, hiçbir geçide erişimi olmayan Behnam konutunda, konutuna giriş, avlunun güney batı köşesinden, bir koridor aracılığıyla gerçekleşir. Behnam konutunda hem iç avlu, hem de dış avlu bulunmaktadır. Dış avlu dikdörtgen biçimlidir ve konutun güneyinde yer almaktadır (Şekil 4.5). İç avlu ise, konutun kuzeyinde yer alır. Dış avlunun uzun olan kenarı kuzey-güney yönlü ve ana eksen yönündedir. Dış avlunun iki yanı yapı ve diğer iki yanı duvardır. Dış avluda, ana eksen üzerinde konumlanmış bir havuz bulunmaktadır. Havuzun uzun kenarı, avlunun uzun kenarı hizasındadır. Sokaktan, dış avluya erişmek için önce Heşti olarak tanımlanan bir ara mekana girilir, sonra üstü kapalı bir koridora (Dalan) girilir. Dalan'ı geçtikten sonra avluya erişilir. Heşti, avluya doğrudan erişim engellenir ve mahremiyetin korunmasını sağlar (Şekil 4.7-4.9).

Şekil 4.7 Behnam konutu, Giriş kat planı (Pourvahidi, 2010)

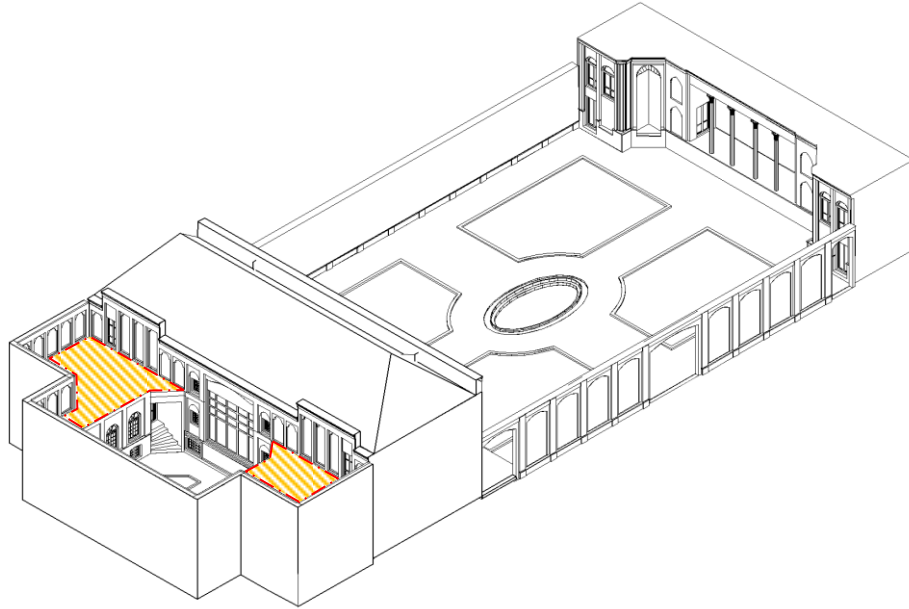

Şekil 4.8 Behnam konutu, Birinci kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

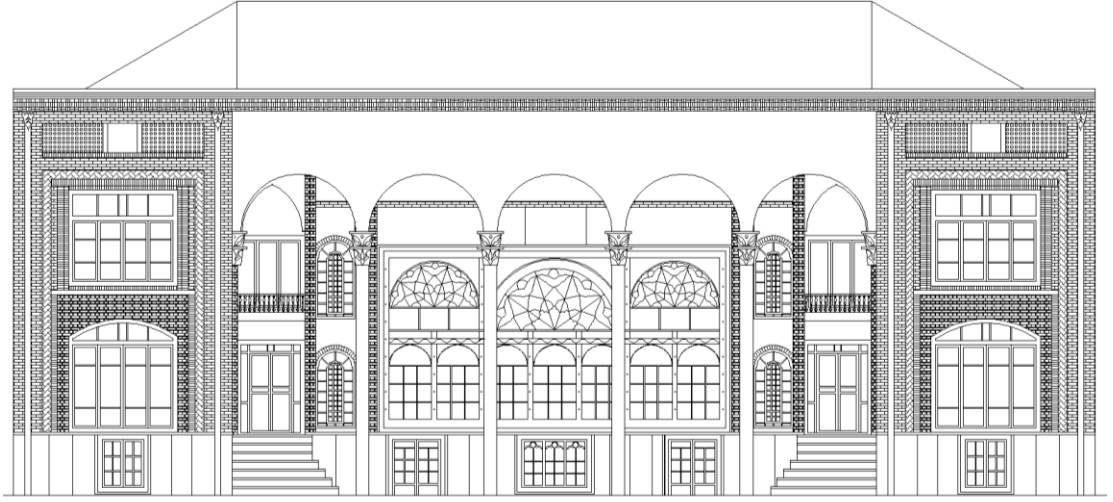
Şekil 4.9 Behnam konutu, Bodrum kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Behnam konutunun iç avlusu sekizgen biçimlidir. Konutun kuzeyinde yer alan iç avlu, fazla çekik ve büyük değildir, dolayısıyla sıcak ve samimi bir aile ortamı oluşturur. İç avlunun üç kanadı yapılarla çevrilidir. İç avlunun merkezinde bir havuz bulunur ve onun etrafında da küçük bir bahçe yapılmıştır. İç avlunun erişimi, konutun içinden sağlanır ve sokaktan iç avluya erişim yoktur. İç avluda bulunan yapıların çatısı konut içinden erişim sağlanmıştır. Böylece, Mehtabi adlı bir alan oluşturulmuştur (Şekil 4.10). Yaz mevsiminde bu alan, bir teras gibi kullanılır. Mehtabi, gölgeli ve soğuk bir mekandır ve sıcak günlerde, gün boyu kullanılır, geceler de bu mekanda yatılır.

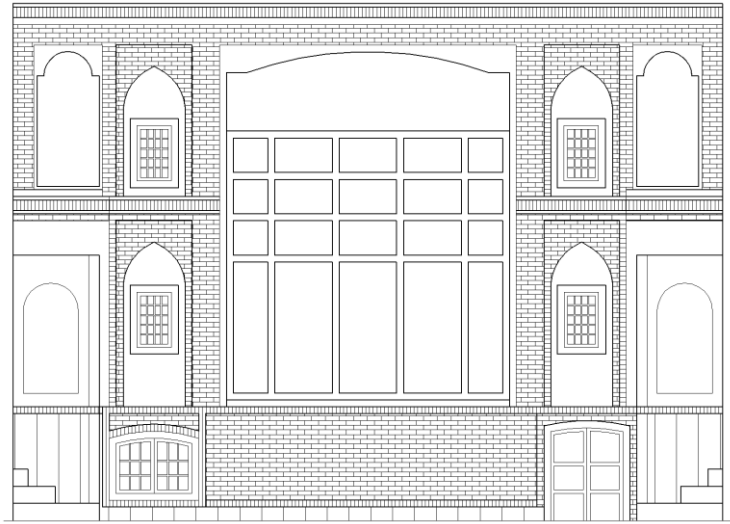

Şekil 4.10 Çizgilerle belirlenmiş alan Mehtabi alanıdır (Pourvahidi, 2010)

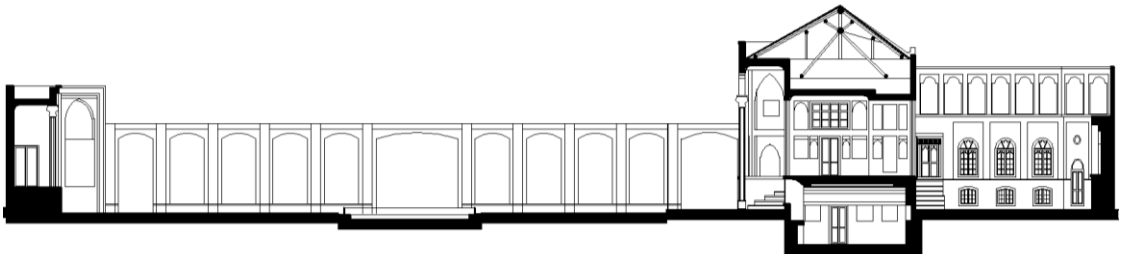
Diğer geleneksel konutlarda olduğu gibi, Behnam konutunda da, Revakın mekan organizasyonunda ve alanların konumlanmasında önemli rolü vardır. Behnam konutunda Revak, Tenebi'nin dış avluya bakan cephede yer almaktadır. Böylece, güney cephenin (I) (Şekil 4.11) güneş ışığından daha verimli yararlanması sağlanır. Konutta, revak elemanının en önemli işlevi, yaz mevsiminde gölge yaparak mekanların soğuk tutulması, kış mevsiminde ise, güneşi engellemeyecek biçimde mekana girmesini sağlaması ve mekanın güneş ısıyla ısıtılmasıdır. Revak, konutun gövdesini ve ahşap pencereleri de kar ve yağmurdan korumaktadır (Şekil 4.13).

Şekil 4.11 Behnam konutu, Güney cephesi (I) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.12 Behnam konutunun iç avludan, kuzey cephesi (II) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.13 Behnam konutu, A-A Kesiti (Pourvahidi, 2010)

Şekil 4.14 Behnam Konutu, Avlunun güney kanadındaki (IV) yazlık revak

Bu konuttaki Revak dikdörtgen biçimlidir ve köşe unsurlar ile ikizkenar yamuk formu verilmiştir. Revakın statîğini önündeki sütunlar sağlar ve sütunların dizilimine göre de revak gözleri oluşur. Behnam konutlarındaki revaklar, dört sütun, beş gözlüdür. Revakın alınlık tablasında alçı süslemeleri bulunmaktadır. Revak giriş katında yapıldığı için, erişimi avludan sağlanır. Behnam konutunda iki, tekli Revak bulunmaktadır.

Tebriz'in çoğu konutlarında olduğu gibi Behnam Konutunun da dış avluya bakan cephe (I), uygun ışık alması ve soğuk mevsimlerde güneşten en iyi biçimde yararlanması nedeniyle konutun en önemli cephesi sayılır. Salon, konutun Güney cephesinde (I) yer almaktadır. Salon (Tenebi) alanının güneyinde boydan boya Revak yapılmıştır. Dış avlunun güney kanadı (IV), yazlık alanı olarak yapılmıştır (Şekil 4.14). Konutun bu bölümünde, boydan boya ince bir revak ve birkaç oda konumlanmıştır (Keynejad ve Shirazi, 2010). Behnam konutunun giriş katında, salon (Tenebi), ana revak ve merdiven gibi ana mekanlar yer almaktadır. Salon, önemli bir mekan olduğundan, ana eksen üzerinde ve giriş katında yapılmıştır. Behnam konutunda, boydan boya bir revak, giriş katta konumlanmıştır, kuzeyinde de, salon (Tenebi) yer almaktadır. Kellei olarak tanımlanan alan, birinci katın Tenebi alanında, ana eksenin iki yanında yer almaktadır. Bu alana, koridorda bulunan merdivenle erişilir. Kellei, özel günlerde kadınlara ayrılan özel bir mekandır (Şekil 4.8).

Kellei mekanının olması nedeniyle, Tenebi'nin tavan yüksekliği iki kat yapılmaktadır. Behnam konutunun Kellei alanı dikdörtgen biçimlidir ve Tenebi'ye doğru pencere açıklığı vardır. Tebriz'in diğer konutlarında da olduğu gibi, Tenebi genelde giriş katta yapılır ve hiçbir örnekte bodrum katında konumlanan Tenebi gözlenmemiştir (Keynejad ve Shirazi, 2010). Behnam konutunda Tenebi, Karnıyarık (Şekemderide) biçimlidir. Tenebide, İkincil alan olarak, bir depo ve dolap bulunmaktadır. Behnam konutunun Tenebisinin duvarları, tavanı ve şöminesi resim süslemelidir. Tenebi'nin, güneyinde, süslü, Orosi (Urusi) pencereler kullanılmıştır. Pencerede, küçük doğranmış renkli camlar kullanılmıştır. Orosi pencereleri yukarı doğru açılan, çift camlı, sürgülü pencerelerdir. Tenebi'ye erişim, Tenebi'nin iki yanındaki koridorlar aracılığıyla gerçekleşir. Bu koridorlar bir yandan merdiven ile avluya, öte yandan, yukarı katlara ve oda gibi diğer ikincil mekanlara erişim sağlar. Bu mekanların yanı sıra, bodrum katında Serdab olarak tanımlanan, bodrum katı bulunmaktadır (Şekil 4.9). Bu mekanın seviyesi avlu seviyesinden düşük olması nedeniyle, yaz mevsiminde daha serin olur ve yiyecek maddelerini depolamak için uygun bir mekandır. Keynejad'a (2010) göre, Behnam konutunda mutfak bu mekanda yer almaktadır. Behnam Konutu, günümüzde, birkaç geleneksel konuttan oluşan Tebriz İslam Sanatları üniversitesi kompleksinin bir binası olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 Behnam konutunun güney görünümü

4.1.3.2 Tebriz Geleneksel Konut 2 (Qedeki Konutu)

Qedeki konutu, Qacarlar (Kaçarlar) hanedanı (1781-1925) hükümeti döneminin ortalarında inşa edilmiştir (Şekil 4.16) (Moerreffiye daneşkede, bt). Konut, Tebriz kentinin görece merkezinde (Şekil 4.17), Meqsudiye caddesi, Ezeb-Defterler sokağında yer almaktadır. Qedeki konutu, üç yönden komşularla çevrilidir. Konutun ana girişi, sokağa bakan kanatta yer almaktadır ancak, doğu komşusu, Behnam konutu ile ortak bir koridor oluşturarak, ikinci bir girişi daha vardır. Qedeki konutunun iç ve dış avlulusu vardır. Ana girişten, Heşti alanına girilir ve dış avluya erişim sağlanır. Giriş alanın biçimi ve içerdiği mekanlar, bu alanı başlı başına, bağımsız bir alana dönüştürür. Dış avlu, konutun güneyinde, iç avlu ise, konutun kuzeyinde yer almaktadır.

Şekil 4.16 Dış avludan, güney cephe (I) görüntüsü (Didenihaye Azerbaycan e Şerqi, mizbane gerdeşgerane novruzi, 2014)

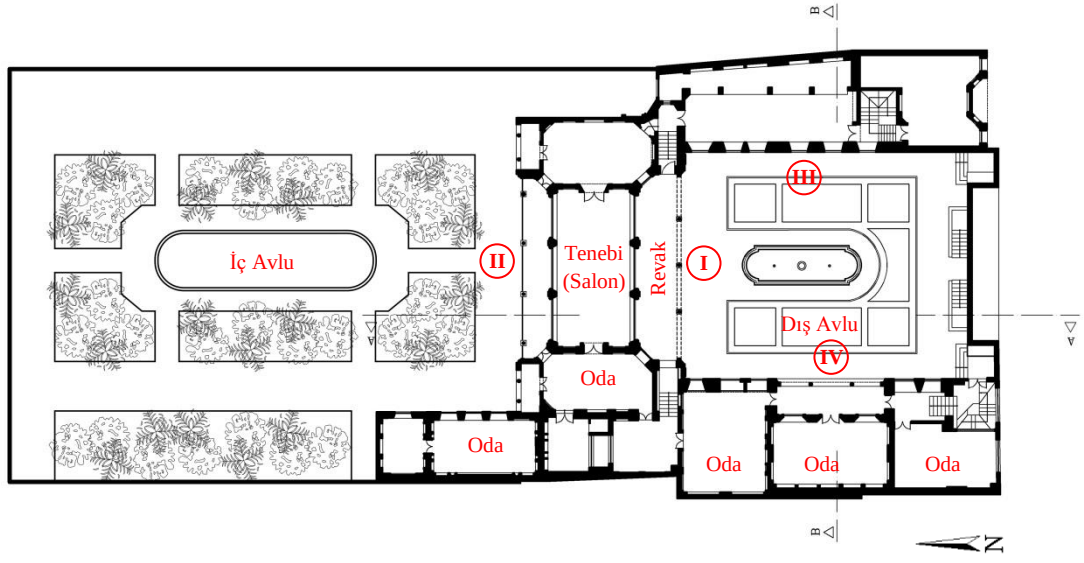
Dış avlu, üç yönden yapı ile çevrilidir. Bir veya iki kanatlı konutlarda genellikle, avlunun doğu kanadı, uygunsuz batı güneşi aldığı için kullanılmaz, ancak, Qedeki konutu gibi üç kanatlı konutlarda, avlunun doğu kanadı (III) da kullanılmıştır. Dış ve iç avluda, Konutun ana ekseninde birer havuz bulunmaktadır. Havuzlar, küçük

yeşi alanlarla çevrilidir. Konutun, iç avlusu, dış avludan daha büyük yapılmıştır. İç avlu çekik ve dikdörtgen biçimlidir (Şekil 4.18). Dış avlu biçimi, kareye daha yakındır. İç avluya, sokaktan erişim yoktur. Sokaktan iç avlu erişimi, önce dış avluya girilip, konutun içinden geçilerek sağlanır.

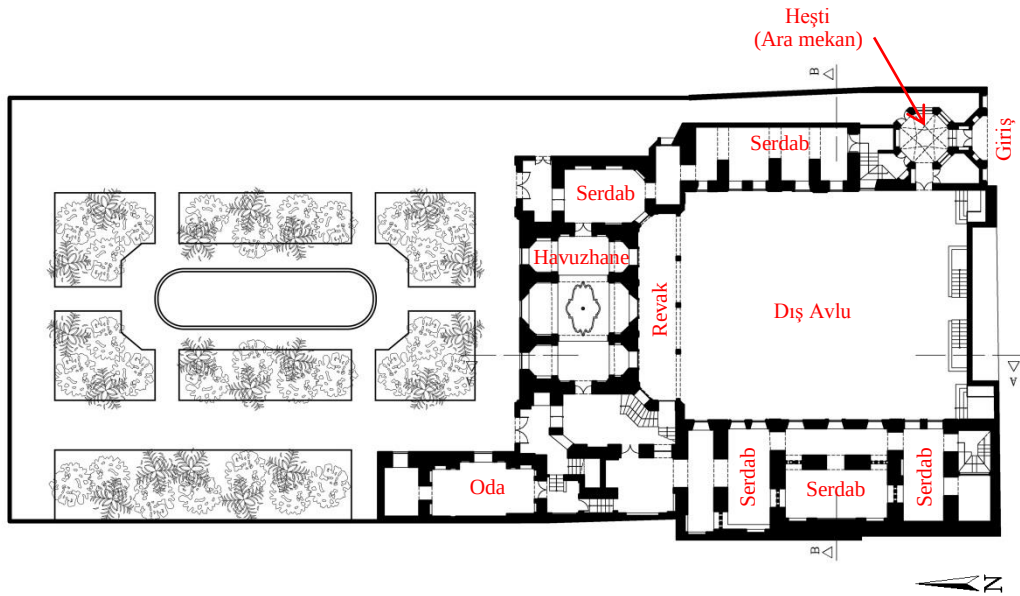

Şekil 4.18 İç avludan, kuzey cephe görüntüsü (II) (Tabriz Islamic Arts University, 2011)

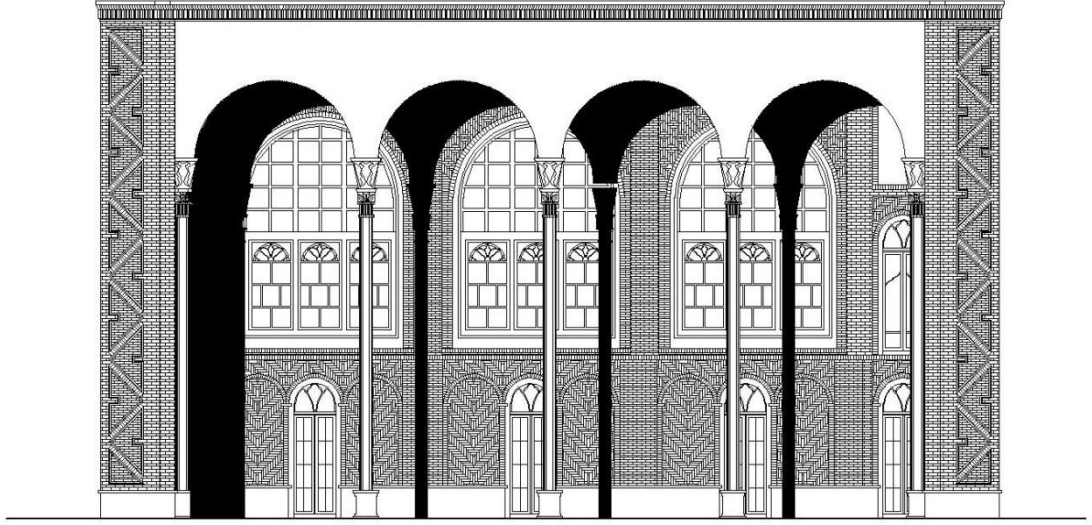
Qedeki konutunun dış avluya bakan cephesi (I), Tebriz'in aşırı soğuk kış mevsiminde en çok güneş aldığından, konutun en önemli cephesidir. Konut içine erişim, dış avludan, revak ve iki yanındaki merdivenler aracılığıyla gerçekleşir. İç avludan da konutun iki yanında bulunan kapılar aracılığıyla erişim sağlanır. Bu konutta, salon (Tenebi), iç avlu ve dış avluyu bir birinden ayırır (Şekil 4.19). Salon, yerden yükseltilmiş giriş katta yer almaktadır. Salona erişim, iki yanındaki odalardan sağlanır. Salonun güneyinde (I) boydan boya bir Revak bulunmaktadır, kuzeyinde ise (II), ortada uzun bir balkon, iki yanında da salonun yan odalarına ait olan balkonlar yapılmıştır. Revakların, güneş ışığının kontrolünde ve konutun cephe yüzeyini kar ve yağmura karşı korumasında önemli rolü vardır. Salonun hem iç avluya, hem de dış avluya bakan yönünde çift camlı Orosi pencereler bulunmaktadır.

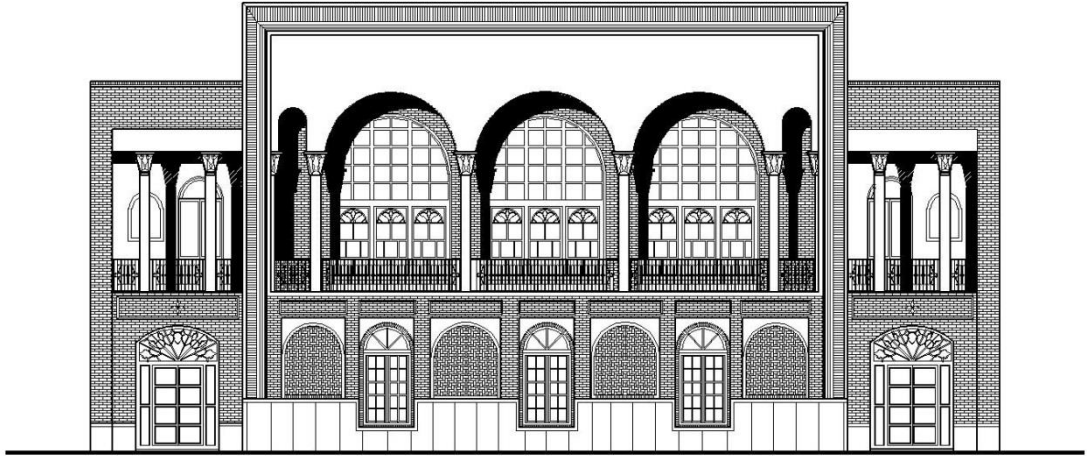
Şekil 4.19 Qedeki konutu, Yüksek giriş kat planı (Pourvahidi, 2010)

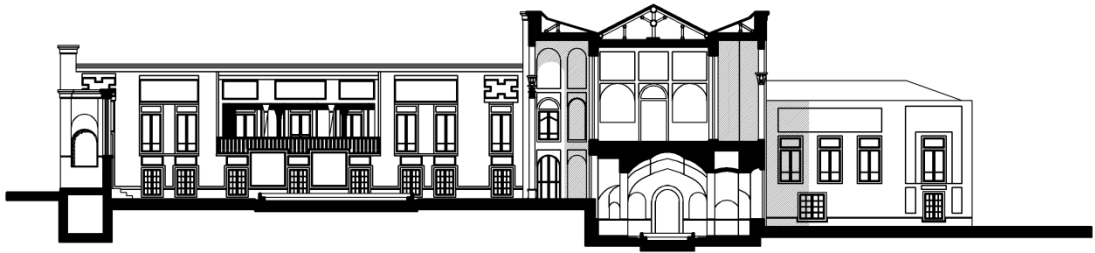
Şekil 4.20 Qedeki konutu, Bodrum kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.21 Qedeki konutu, Güney Cephe (I) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.22 Qedeki konutu, Kuzey Cephe (II) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.23 Qedeki konutu, A-A Kesiti (Pourvahidi, 2010)

Tenebinin altında, ikinci en önemli alan olan Havuzhane bulunmaktadır (Şekil 4.20). Havuzhane, konutun ana eksenini üzerinde yer almaktadır. İki avlusu olan bir konut olduğundan, Havuzhanenin iki avluya doğru pencere açıklıkları vardır. Havuzhaneye, iki yanında bulunan koridor aracılığıyla erişim sağlanır. Dış avlunun doğu (III) ve batı (IV) kanadında iki katlı yapılar yapılmıştır.

Bodrum katında, depolar ve mutfak, üst katlar da oturma ve yatak odaları konumlanmıştır. Bodrum katın tavanı, tonoz biçimlidir. Havuzhane’de (Havuz odası), küçük bir havuz bulunmaktadır (Şekil 4.24). Havuzun iki yanında da sekiler yapılmıştır. Bu mekan kuzeyden ve güneyden ışık almaktadır. Bu mekan, sıcak mevsimlerde oturma odası olarak ta kullanılır. Konut, günümüzde, Tebriz İslam Sanatları Üniversitesi Kampüsünün bir binası olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.24 Qedeki konutu, Havuzhane Alanı (Gadaki's House, Tabriz, 2009)

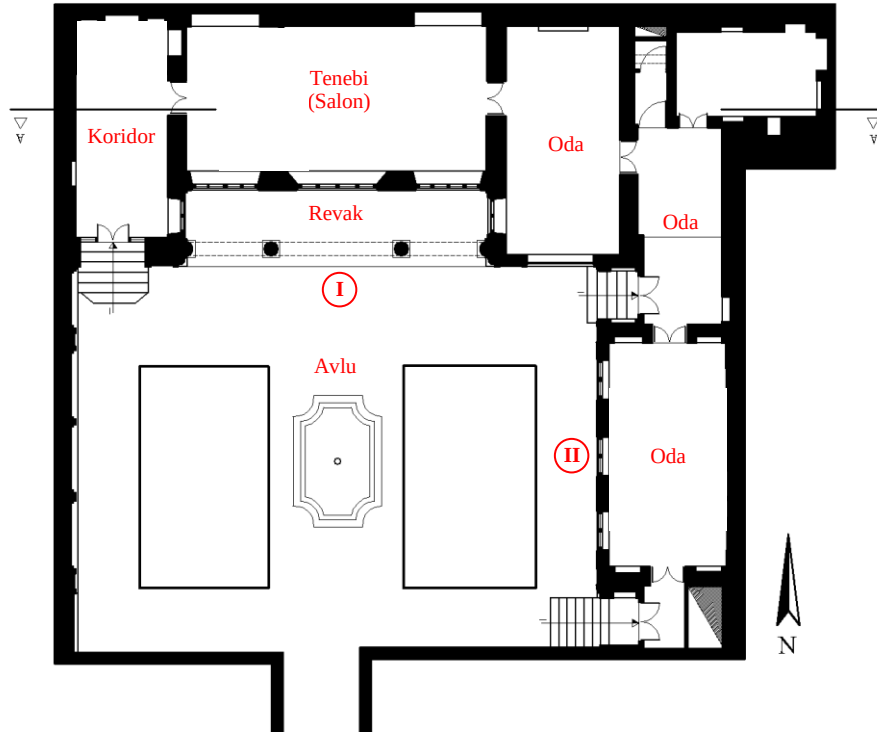
4.1.3.3 Tebriz Geleneksel Konut 3 (Sarrafklar Konutu)

Sarraflar konutu, diğerk adıyla, Alevi konutu, Qacarlar (Kaçarlar) (1781-1925) hanedanı hükümeti döneminden birinci Pehlevi (1925-1941) dönemine geçiş sırasında inşa edilmiştir. Konut, Tebriz kentinin görece merkezinde (Şekil 4.26), Şems-i-Tebrizi caddesi, Sarrafklar sokağında yer almaktadır. Konutun orijinalinde giriş, Heşti aracılığıyla gerçekleşmektedir, ancak Heşti alanı günümüze ulaşmamıştır, günümüzde avluya, uzun bir geçit üzerinden erişilir. Giriş, konutun ortasında ve ana eksen üzerinde konumlandırılmıştır. Konut tek avluludur. Avlu dikdörtgen biçimlidir, ortasında, ana eksen üzerinde bir havuz bulunmaktadır. Konut yapıları, avlunun kuzey (I) ve doğusunda (II) yer almaktadır.

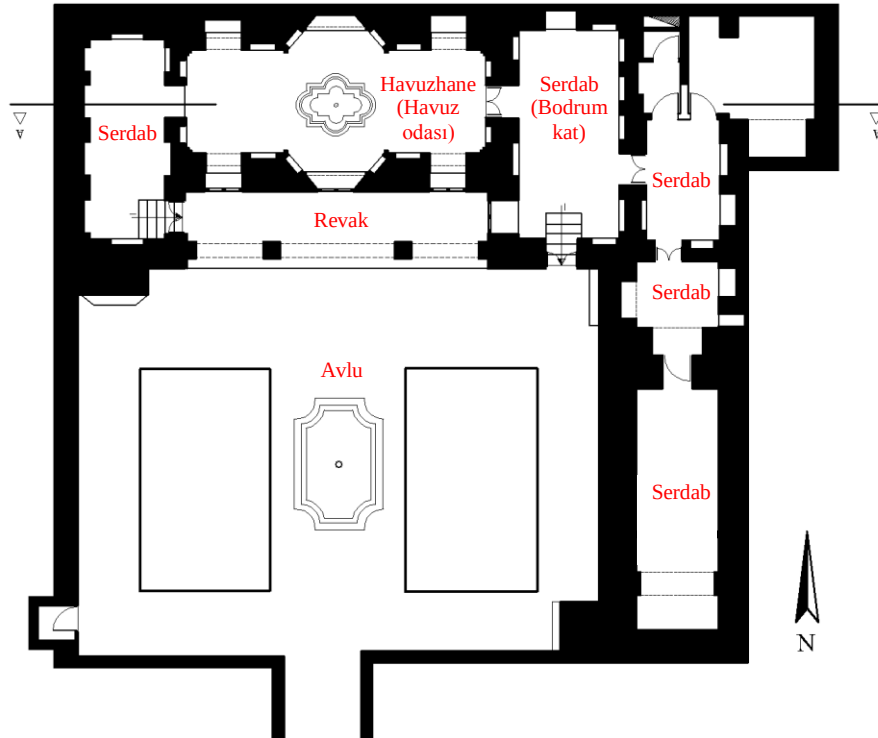

Şekil 4.25 Sarrafklar konutu, Güney görünümü (I) (Naziri, 2011)

Konut tek katlıdır. Konutun güney cephesinde (I) bir revak bulunmaktadır (Şekil 4.25). Revak, yaz mevsiminde gölge yaparak mekanın serinlemesine neden olur, kış mevsiminde ise, güneşi engellemeden mekanın doğal ısınmasını sağlar. Konutun balkon mekanı bulunmamaktadır. Revakın yanlarında bulunan merdivenler aracılığıyla yüksek giriş kata erişim sağlanır (Şekil 4.27).

Şekil 4.27 Sarraflar konutu, Yüksek giriş kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.28 Sarraflar konutu, Bodrum kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.29 Sarraflar konutu, Güney Cephe (I) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

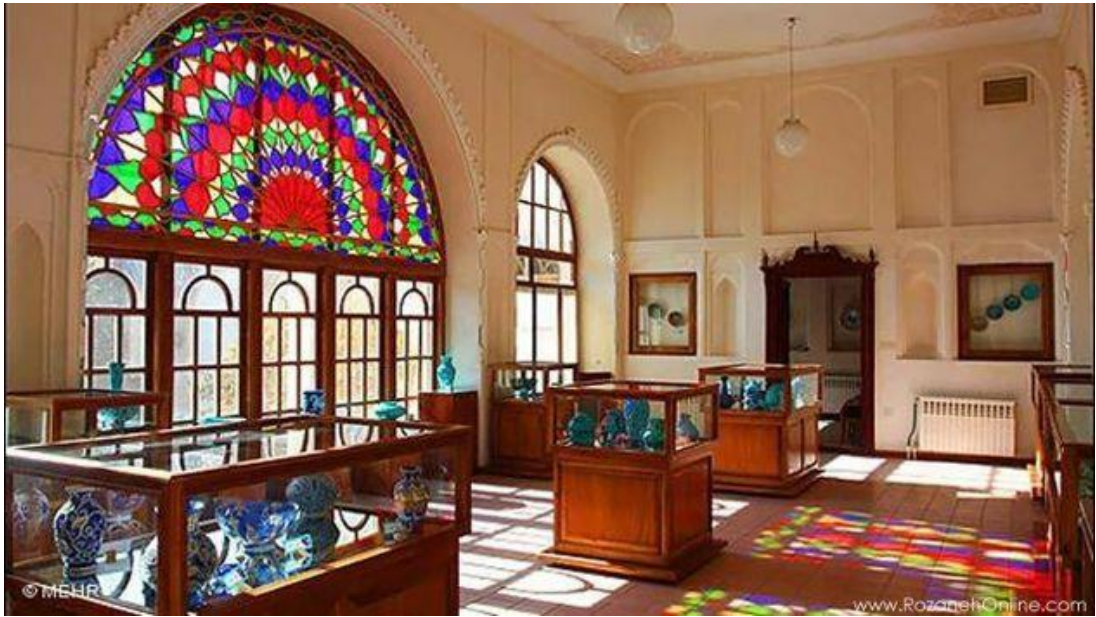
Şekil 4.30 Sarraflar konutu, Doğu Cephe (II) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.31 Sarraflar konutu, A-A Kesit (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Salona giriş, salonun sol yanındaki koridor ve sağında bulunan oda aracılığıyla gerçekleşir. Salon (Tenebi), ana eksen üzerinde yer almaktadır, güney cephe güneşinden yararlanır. Salonun orta penceresi, sürmeli biçimde, yukarı doru açılan, çift camlı Orosi penceredir. Konut tek katlı olduğundan ve yüksek giriş katın yüksekliğinin az olduğundan balkonsuzdur.

Konutun, -1,40 kodunda, bodrum katı denilebilecek katında Havuzhane mekanı bulunmaktadır (Şekil 4.28). Bodrum katına erişim, revakın iki yanında bulunan merdivenler aracılığıyla gerçekleşir. Sarraflar konutundaki Havuzhane alanı biçimi tam dikdörtgen değildir. Dikdörtgen alanın ortasında derin bir girinti oluşturularak, hem alan genişletilmiştir, hem de, kullanılabilir ek alanlar oluşturulmuştur. Havuzhane'nin iki yanındaki alanlar depo olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.32 Sarraflar Konutu, Seramik Müzesi (Fekrdar, 2012)

Avlunun doğu kanadındaki yapıda (II) birkaç oda bulunmaktadır. Bu odalara erişim, yapının iki yanındaki merdivenler aracılığıyla gerçekleşir. Günümüzde, konutun bazı mekanlarında çok az değişiklikler yapılarak, seramik müzesine dönüştürülmüştür, ayrıca, müzede bulunan seramik atölyelerinde seramik sanatı da öğretilmektedir (Şekil 4.32).

4.1.3.4 Tebriz Geleneksel Konut 4 (Emirnazam Gerusi Konutu)

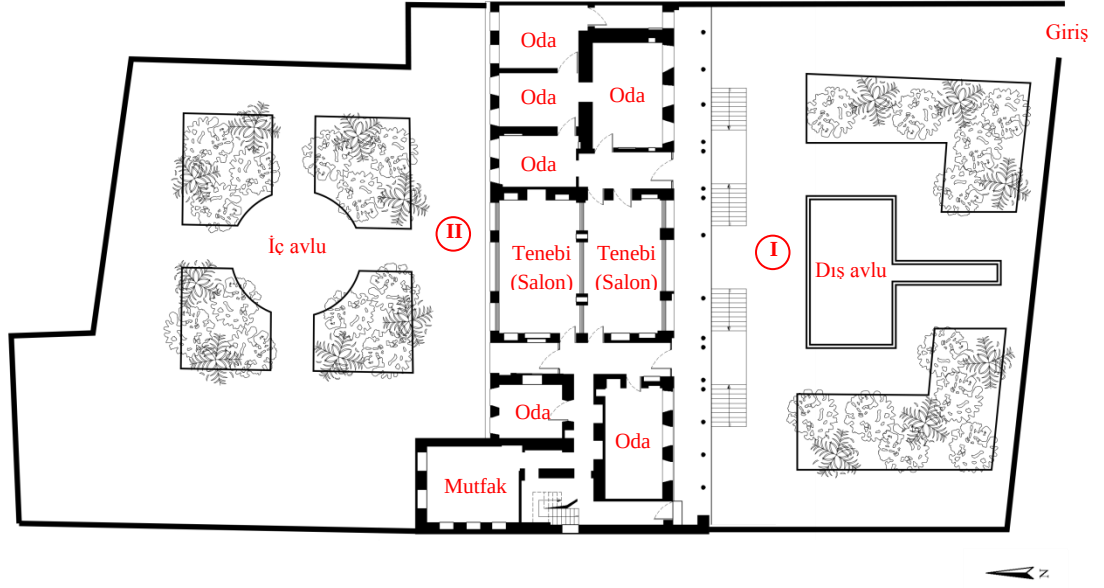
Emirnazam konutu, Qacarlar (Kaçarlar) döneminde (1781-1925), Emirnazam lakabını alan “Həsənəli xan Gərusi” ‘nin (1820-1900) konutu olarak inşa edilmiştir. Konut, Tebriz kentinin görece merkezinde (Şekil 4.34), Şeşgilan caddesi, Sanayi ve Madenler kurumu binasının arkasında yer almaktadır.

Dört yönden komşuluğu olan, hiçbir geçide erişimi olmayan Emirnazam konutunda, konuta giriş, dış avlunun güney doğu köşesinden, iç avlunun doğusundan, uzun bir koridor (Dalan) aracılığıyla gerçekleşir. Konutta, iç avlu ve dış avlu bulunmaktadır. Dış avlu, kareye yakın, dikdörtgen biçimlidir (Şekil 4.33). Dış avlunun ortasında, dikdörtgen biçimli bir havuz yapılmıştır. Havuzun uzun olan kenarı ana eksen hizasında olmaması dikkat çeker, ancak, bu durum restorasyon sırasında da ortaya çıkmış olabilir.

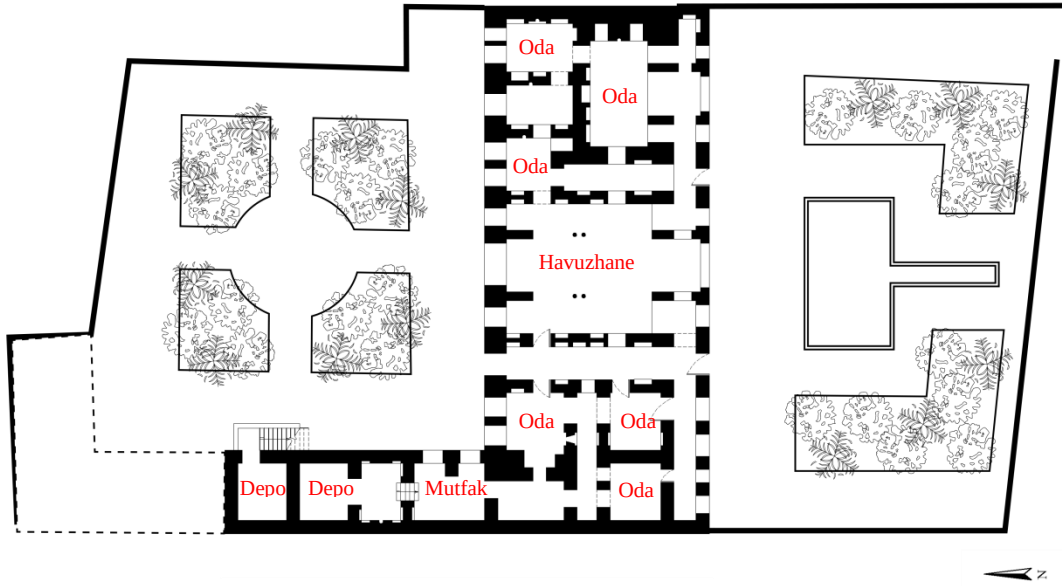

Şekil 4.33 Emirnazam Gerusi konutunun dış avlusundan genel görünüm (Xurremi, 2013)

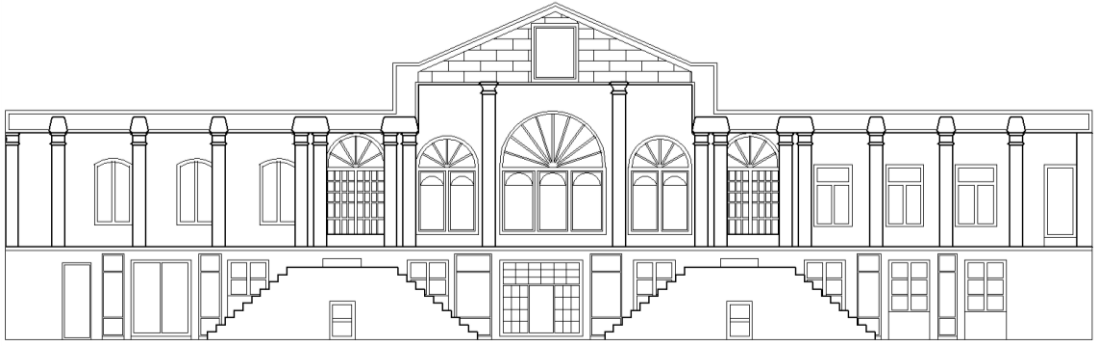
İç avlu, konutun kuzeyinde yer almaktadır ve kare biçimlidir. İç avluya erişim, avlunun doğu kanadından, bir dalan aracılığıyla gerçekleşir. İç avlunun batı kanadında iki katlı bir yapı bulunmaktadır. Konutun bu bölümünün erişimi, iç avludan bu bölüme çıkan bir merdivenle gerçekleşir. Ayrıca, konutun içinden de bu bölüme erişim sağlanmıştır.

Şekil 4.35 Emirnizam Konutu, Birinci kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.36 Emirnizam Konutu, Giriş kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.37 Emirnizam konutu, Güney cephe (I) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Konutun dış avluya bakan cephesinde (I) bulunan boydan boya revak, avlu ile konutun iç mekanlarının erişimi sağlar. Revakı ön plana çıkarmak için, ortada, ithal mimari öğesi olan üçgen biçimli bir alınlık (pediment) yapılmıştır (Şekil 4.38). Birinci katın erişimini dış avludan, iki, çift yönlü merdiven sağlar. Bu merdivenlerde sonradan İran mimarisine geçmiştir ve ithal bir öğedir. Bodrum katı olarak da tanımlanabilecek olan giriş katında, Havuzhane alanı, yiyecek ve eşya depolamak için Serdab adı verilen soğuk mekanlar yer almaktadır. Bu alana erişim, iki yanındaki koridor aracılığıyla gerçekleşir. Emirnizam konutunun Havazhane alanında girintiler oluşturularak, ek alanlar elde edilmiştir. Havuzhane’de, hem iç avlu, hem de dış avluya doğru bakan pencere açıklıkları vardır (Şekil 4.36).

Şekil 4.38 Emirnizam Konutu, Güney görünümü (I) (Tabriz, the city of pioneers, 2010)

Birinci katta, büyük bir salon (Tenebi) bulunmaktadır (Şekil 4.39). Salon, konutun ana ekseninde yer alır ve önemli bir mekandır. Tenebi'ye erişim, iki yanında bulunan koridorlar aracılığıyla gerçekleşir. Tenebi'nin kuzey ve güney kanadında, çift camlı Orosi pencere kullanılmıştır. Ayrıca, Emirnizam konutunun Tenebi'sinde, Tenebi'nin Orosi pencerelerle iki bölüme ayrılmış olması da dikkat çeker.

Şekil 4.39 Qacar (Kaçar) müzesi olarak kullanılan Emirnizam konutunun Tenebi bölümü (Muzeye Qacar e Tebriz, 2013)

Bu pencere, Tenebi'yi, iki, kuzey ve güney bölüme ayırır. Keynejada (2010) göre, bunun iki nedeni olabilir. Birinci görüş, bu binanın Kaçarlar döneminin sonlarına ait olduğu ve ülkenin sosyal ve kültürel yapısının değişikliği ve mahremiyet duygusunun azalması, dolayısıyla, kadın erkek ilişkisinin daha da rahatlaması ile, Kellei (Tenebiye bakan yüksek oda) olarak tanımlanan, kadınlara ayrılmış olan özel bölümün, Tenebinin kuzey bölümüne aktarılmış olmasıdır (Keynejad ve Shirazi, 2010). İkinci görüş ise, iklimsel nedenlerden kaynaklı olmasıdır. Ortadaki Orosi pencereler yukarı çekilip açılmasıyla kuzey ve güney bölümü birleştirilebilir. Böylece, güney bölüm kış mevsiminde, kuzey bölüm ise yaz mevsiminde kullanılır. Özel durumlarda, törenlerde ve büyük alan gereğinde, kuzey ve güney bölümü birleştirilir. Günümüzde, Emirnizam konutu, Qacar (Kaçar) müzesi olarak

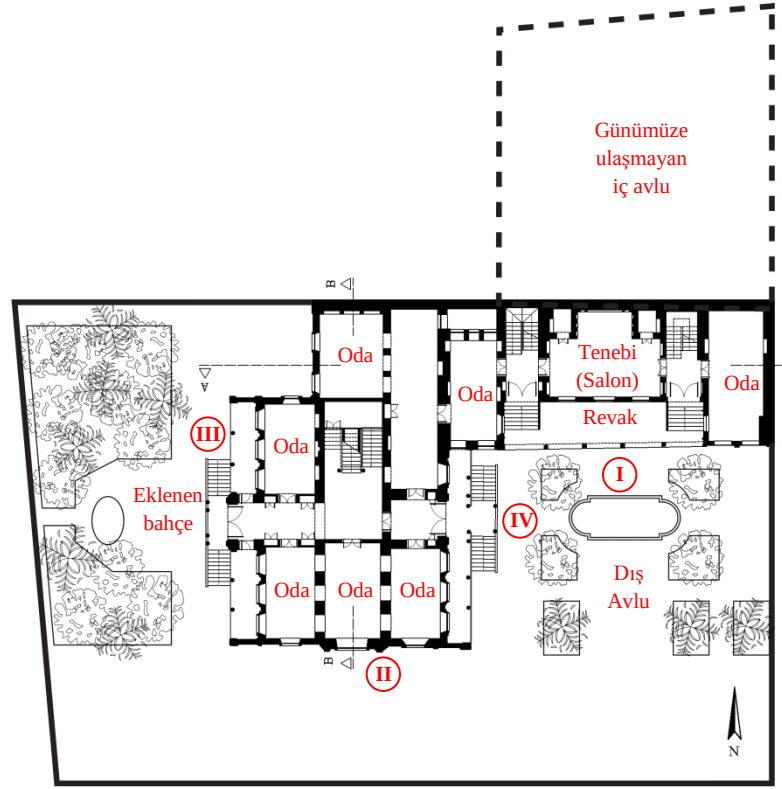
kullanılmaktadır. Bu müzede, Kaçarlar dönemine ait olan giysiler, cam ve seramik kaplar, silahlar, çalgı enstrümanları, savaş aletleri belgeler ve benzeri eşyalar sergilenmektedir.

4.1.3.5 Tebriz Geleneksel Konut 5 (Genceizade Konutu)

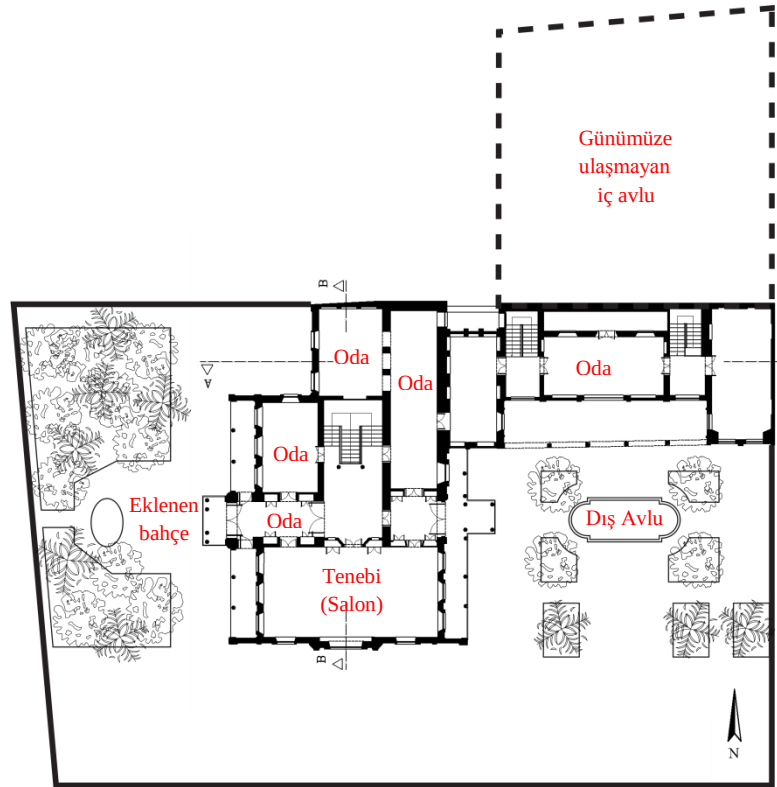
Genceizade konutu iki bölümden oluşmaktadır. İlk yapılan doğu-batı yönlü yapı, Qacar (Kaçarlar) (1781-1925) döneminde yapılmıştır, kuzey-güney yönlü olan yapı ise erken birinci Pehlevi (1925-1941) döneminde ilk yapıya eklenmiştir (Şekil 4.40). Konut, Tebriz kentinin görece merkezinde (Şekil 4.41), Meqsudiye caddesinde yer almaktadır. İç ve dış avlu sahibi olan doğu yapı, tarih boyunca çeşitli değişikliklere uğramıştır ve konutun iç avlusu günümüze ulaşmamıştır. Eski yapı, üç yönden komşuluğu vardır ve sadece bir yönü geçide bakar. Konutun erişimi de bu yöndendir. Sadece günümüze ulaşan dış avlusunda dikdörtgen biçimli bir havuz bulunmaktadır. Havuzun uzun kenarı, konutun ana eksenini hizasında değildir. Eski yapının dış avlusuna bakan cephesinde (I), boydan boya bir revak bulunmaktadır. Konut girişi, revakın iki yanındaki merdivenler aracılığıyla gerçekleşir. Salon (Tenebi) erişimi, iki yanındaki koridorla aracılığıyla gerçekleşir (Şekil 4.42). Tenebi, ana eksen üzerindedir ve karniyarık (Şekemderide) biçimlidir.

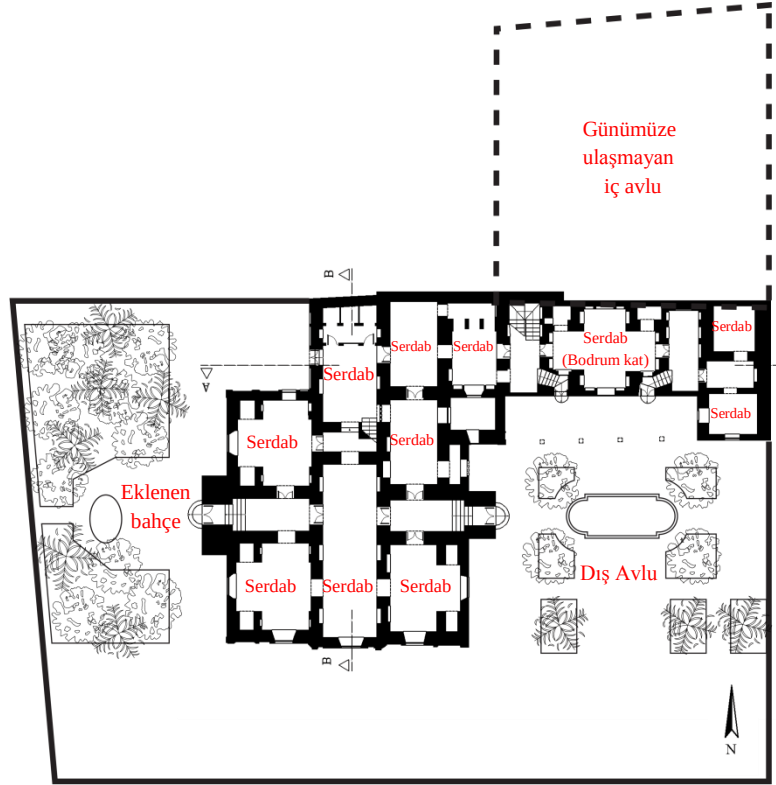
Şekil 4.40 Genceizade konutu, Güney ve batı görüntüsü (Tebriz, bermigerdem, 2012)

Şekil 4.42 Genceizade konutu, Giriş kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

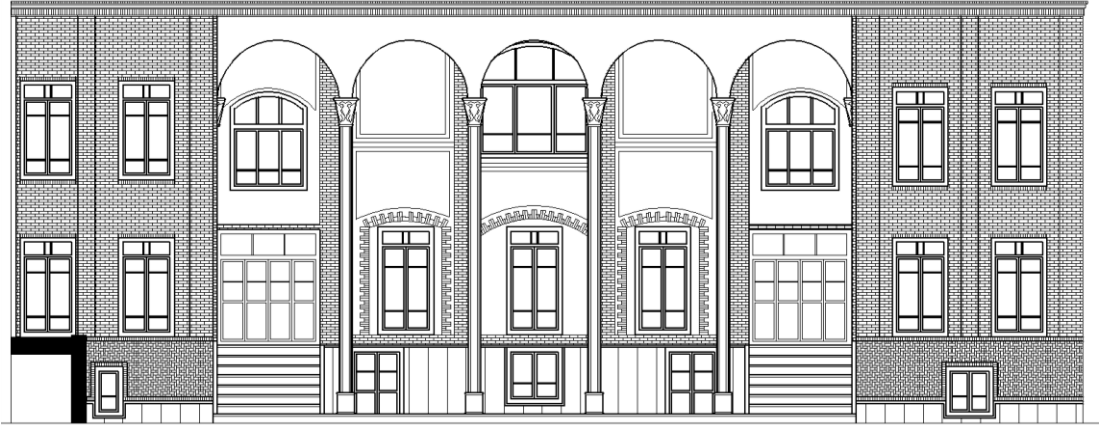
Şekil 4.43 Genceizade konutu, Birinci kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.44 Genceizade konutu, Bodrum kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.45 Genceizade konutu, Doğu cephes (IV) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.46 Genceizade konutu, Güney cephes (I) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.47 Genceizade konutu, Batı cephes (III) (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Yeni yapı, erken Pehlevi (1925-1941) döneminde yapılmıştır ve modern bir tasarımı vardır. Yapı, üç katlıdır, bodrum katında mutfak ve depolar bulunmaktadır. Giriş katta 6 oda yapılmıştır. Salon, 7 metre genişliğinde ağızıyla, birinci katta yer almaktadır. Bu dönem konutlarında, boydan boya revak yerine küçük revaklar ve balkonlar tasarlanmaktadır. Balkonlar, cepheden çıkıntı biçimde, üç yönden açık yapılmıştır ve her biri, bir odaya aittir.

İkinci yapıda gözlenen modern öğelerden biri de konutun içindeki merkezi merdivendir (Şekil 4.42). İrdelenen önceki konutlarda, merdiven daha çok işlevsel bir öğedir, ancak, bu konutta, merdiven ana eksen üzerine taşınmıştır, odak noktası

ve bir ss ögesi olarak kullanılmıştır. Yeni Genceizade yapısında salon (Tenebi), birinci katta yer almıştır ve ikincil eksen üzerinde yapılmadığı için, önemi önceki dönemlere göre daha azalmıştır. Salon erişimi, merkezi merdiven ile gerçekleşir. Batı ile yakın ilişki ve batının dışadönük kültürü etkisi sonucunda, yeni yapı,  yönden açık, dışa dönük ve modern biçimli yapılmıştır. Kullanılan sütün başlıkları da batı mimarlığından esinlenerek yapılmıştır. Bu dönemden itibaren, Azerbaycan ve Tebriz iklimi ile uyumlu olmayan dışadönük konutlar yapılmaya başlamıştır. Konut günümüzde, Tebriz İşlam sanatları niversitesi kompleksinin bir binası olarak kullanılmaktadır (şekil 4.48).

şekil 4.48 İthal mimarlık ögeleri olan iki yönlü merdiven ve cepheden çıkıntı biçimli balkon (Better know an Iranian city: Tabriz, 2014)

4.1.3.6 Tebriz Geleneksel Konut 6 (Restgar Konutu)

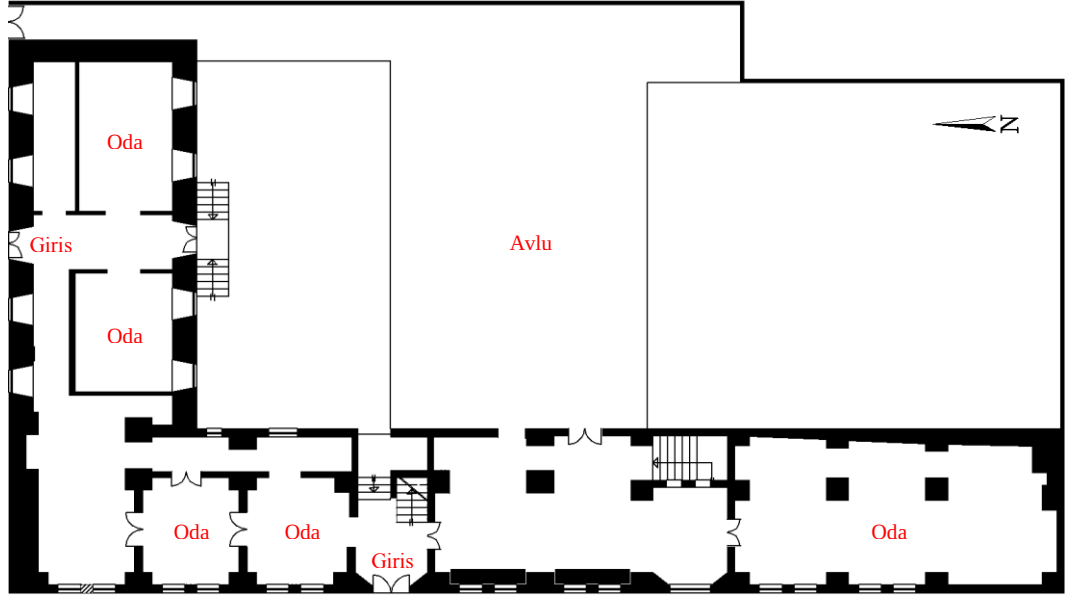
Restgar konutu (Şekil 4.49), birinci Pehlevi (1925-1941) döneminde inşa edilmiştir. Konut, Tebriz kentinin görece merkezinde (Şekil 4.50), Güney Erteş ve Bağşumal caddesinin köşesinde yer almaktadır. Konut yarı modern bir tasarımı vardır ve yarı içedönüktür. Konut üç yönden geçitlerle çevrilidir ve cepheler sokaktan tamamen görünür biçimdedir.

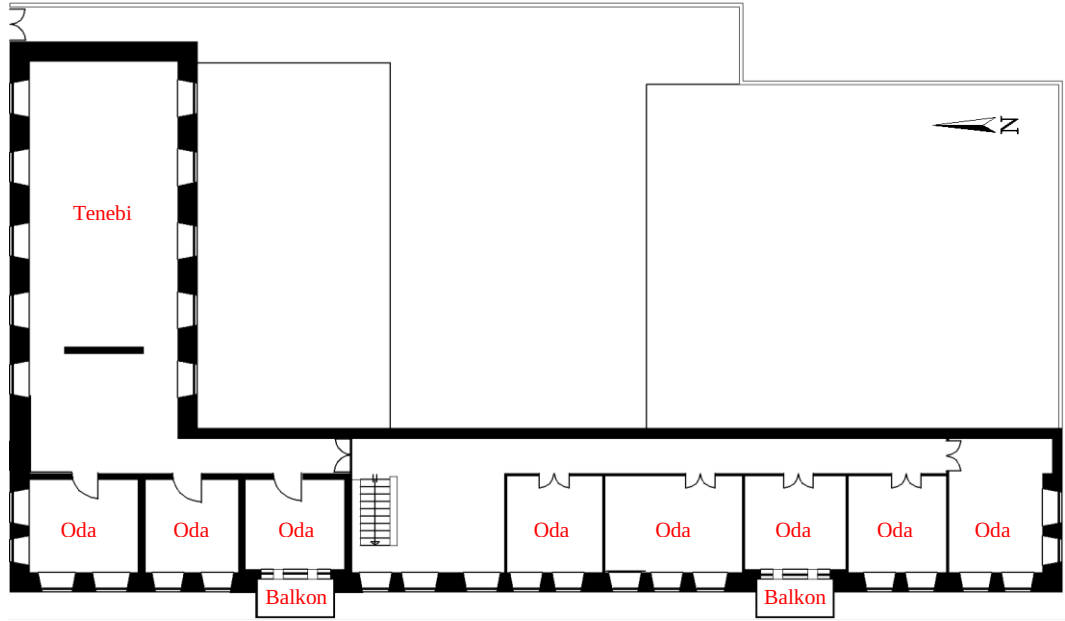
Şekil 4.49 Restgar konutunun batı cephesi

Cephenin dikkat çekici olması için dışa vuran tekli balkonlar kullanılmıştır. Her bir balkon bir odaya aittir ve erişimi o odadan sağlanır. Konutun iki girişi vardır. Birisi cadde üzerinde olan batı cephesinde, biri de konutun kuzey cephede yer almaktadır. Restgar konutu tek avluludur. Avludan, iki yönlü merdivenler ile konut içine erişilir. Merdivenler konutun ana eksen üzerinde yer almaktadır. Bu dönemde, Salon (Tenebi) giriş kat yerine, birinci katta, ana eksen üzerinde yer alır. Orosi (Urusi) pencere kullanılmamaktadır. Konutun uzun olan batı kanadında birçok oda bulunmaktadır ve bu odalar uzun bir koridor aracılığıyla birbirine bağlanır.

Şekil 4.51 Restgar konutu, Giriş kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Şekil 4.52 Restgar konutu, Birinci kat planı (Keynejad ve Shirazi, 2010)

Yeni dönem konutlarda, modernite izleri net olarak gözlenmektedir. Bu dönem konutlarda geleneksel konutlarda olan içe dönüklük ve konutu koruma yok olmuştur. Konutun üç cephesinde de sokağa ve caddeye açılan pencereler vardır. Konut cepheleri, süslemelerle vurgulanmıştır ve dikkat çekici biçimde tasarlanmıştır. Mahremiyet duygusunun önem seviyesinin azalması, sokağa bakan balkonlardan belirgin bir biçimde kendisini göstermektedir. Bu tipoloji, Tebriz iklimi ile uyumsuzdur. Konut günümüzde, Şehriyar araştırma kurumu olarak kullanılmaktadır.

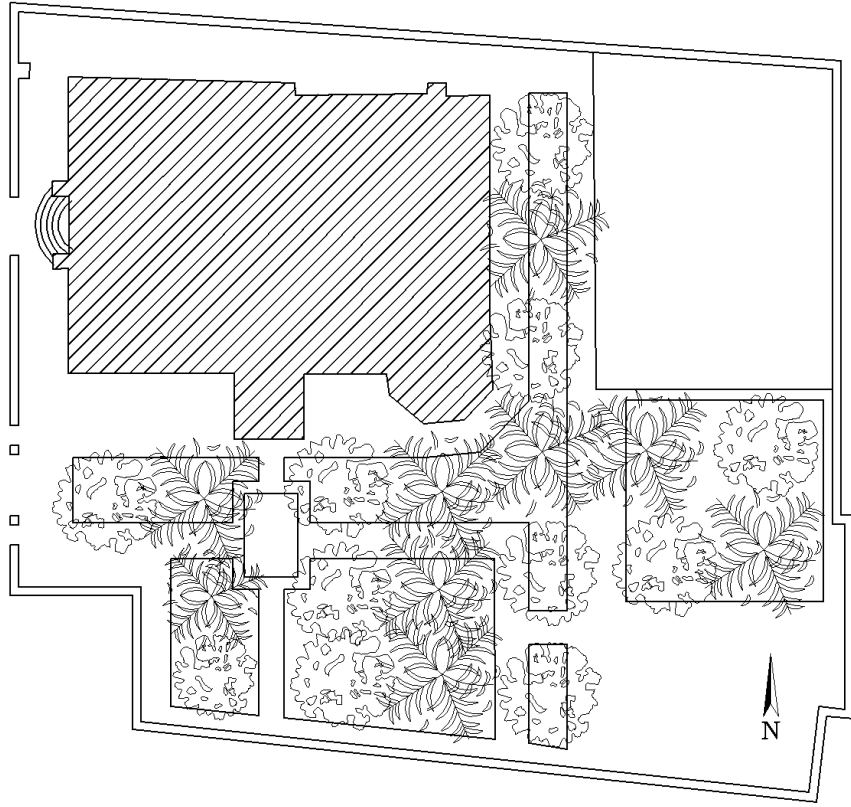
4.1.3.7 Tebriz Geleneksel Konut 7 (Ordubadi Konutu)

Ordubadi konutu Tebrizin Güney Erteş caddesinde, Bağşumal bölgesinin yakınında yer almaktadır. Konutun inşa tarihi, erken birinci Pehlevi (1925-1941) dönemine dayanır. Ordubadi konutu, üç katlıdır ve 1600 m² arazide yapılmıştır (Hacizade, 2011). Sokaktan konuta erişim tek girişle gerçekleşir.

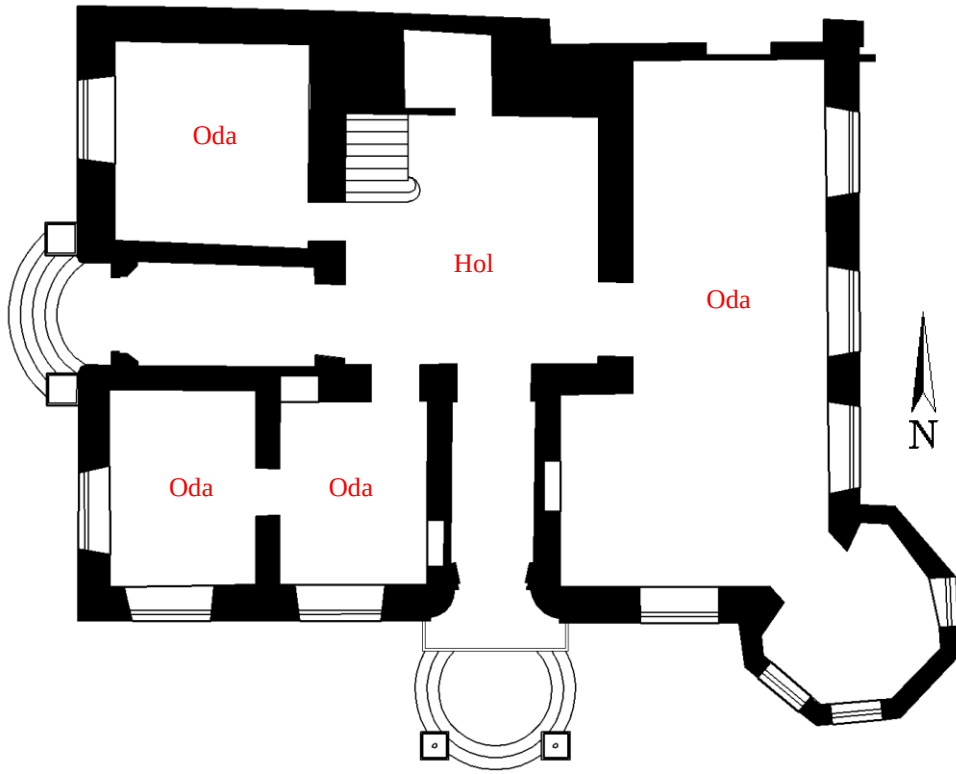

Şekil 4.53 Ordubadi konutu, Genel görüntü (Fekrdar, 2013)

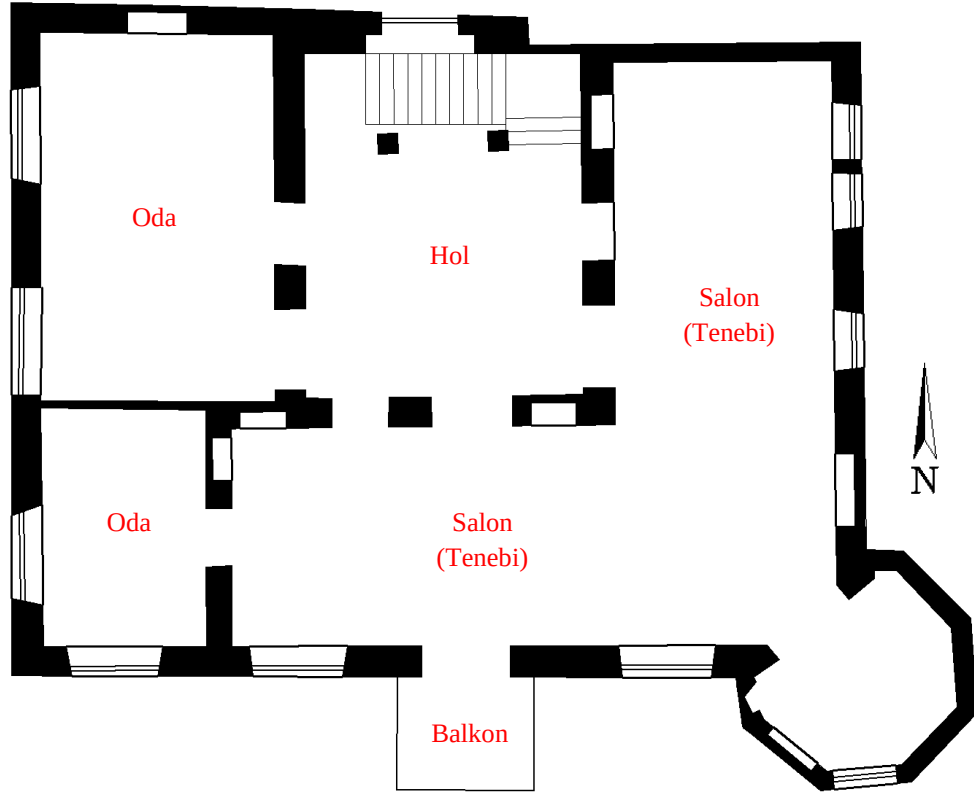
Tezde irdelenen tüm geleneksel konutların tersine, bu konut dışa dönük ve köşk biçimlidir. Konut içi erişim, iki, güney ve batı cepheden, konutun görece ortasında bulunan merdivenler ile gerçekleşir. Konuta, farklı yeni işlev yüklenmesi nedeniyle mekan organizasyonda değişiklikler ortaya çıkmıştır. Modernleşmeye başlayan birçok konutlarda olduğu gibi, bu konutta da cepheden çıkıntı biçimli tekli balkonun olması dikkat çeker. Ayrıca, dört yönden açık, ayrık nizam konut yapımı, Tebriz mimarlığının yeni bir döneme ayak uydurmasını göstermektedir. Bu dönem konutlarında olduğu gibi, Ordubadi konutunda da salon giriş katından birinci kata aktarılmıştır.

Şekil 4.55 Ordubadi konutu, Yerleşim planı (Tebriz Kültürel Miras Kurumu arşivi, 2013)

Şekil 4.56 Ordubadi konutu, Giriş kat planı (Tebriz Kültürel Miras Kurumu arşivi, 2013)

Şekil 4.57 Ordubadi konutu, Birinci kat planı (Tebriz Kültürel Miras Kurumu arşivi, 2013)

Daha önce de sözü edildiği gibi, Nasireddin Şah Qacar (1848-1897) döneminden İran’da ve Tebriz’de modernleşme süreci başlamıştır. Merkezi merdiven, iki yönlü merdiven, üç yönden açık ve cepheden çıkıntı biçiminden yapılan tekli balkonlar, üçgen alınlık (pediment), çift sütunlar ve benzeri öğeler, modern ve yabancı mimarlık izleridir, ancak, birinci Pehlevi (1925-1941) biçimsel olarak büyük bir değişiklik gözlenmemektedir. Bu dönemden sonra, İran ve Tebriz mimarlığının geleneksel kalıbı değişmeye başlamıştır ve günümüz konut mimarlığının kalıbının temelleri atılmıştır.

Ordubadi konutunda ve başka birkaç konut örneği, Tebriz mimarlığında olmayan ve bölgenin iklim koşulları ile uyumsuz olan köşk tipi konutlar, batı mimarlığının geleneksel mimarlığını ne kadar etkilediğini göstermektedir. Bu etkilenme süreci, hala da sürdürülmektedir. Ordubadi konutu günümüzde, İran Milli Belgeler Kurumu ve Kütüphane olarak kullanılmaktadır.

4.2 Bölgenin Bir Temsilcisi Olan Tebriz'in Modern Konutları Üzerinde Bir İrdeleme

Nasıreddin Şah Qacar (1848-1897) Avrupa seyahatine çıkan ilk İran padişahıdır. Bu seyahatler, İran ile Avrupa arasındaki siyasal, bilimsel, kültürel ve ekonomik bağların kurulması doğrultusunda son derece önemlidir. Bu dönem, İran'ın modernite'ye ayak uydurma dönemidir. Yeni dönem, yaşamın tüm alanları etkilediği gibi mimarlık alanını da etkilemiştir ve İran'ın modern mimarlık döneminin başlangıç noktasıdır (Bani-Masoud, 2009).

Araştırma sınırlılıklarından dolayı, İran'ın tüm iklim bölgelerinin modern konut mimarlığının değerlendirilmesi mümkün olmadığından, daha detaylı ve derin bir irdeleme ortaya konulması için, İran'ın kuzey batısının Doğu Azerbaycan ilinde yer alan Tebriz kentinin modern mimarlığı ele alınmıştır. Bu bağlamda, yedi modern konut örneği, geç, ikinci Pehlevi (1941-1979) döneminden 2005 yılına kadar kronolojik olarak irdelenmiştir.

Günümüz Tebriz konut mimarlığında bir takım sosyokültürel değerler ve mekansal çözümler göz ardı edilmiştir. Geleneksel konutlardaki iklimle uyumluluk, Tebriz'in modern konutlarında gözlenmemektedir. Bu uyumsuzluk, hem kent planlama ölçeğinde hem de konut tasarımı ölçeğinde kendini göstermektedir. Geniş ve rasyonel kent dokusu, Tebriz'in soğuk iklimi ile çelişmektedir. Öte yandan, yarı dışadönük, ayırık nizamlı, ince yapı malzemeli, cam giydirmeli konutlar vb. farklı uyumsuzluklara neden olmuştur.

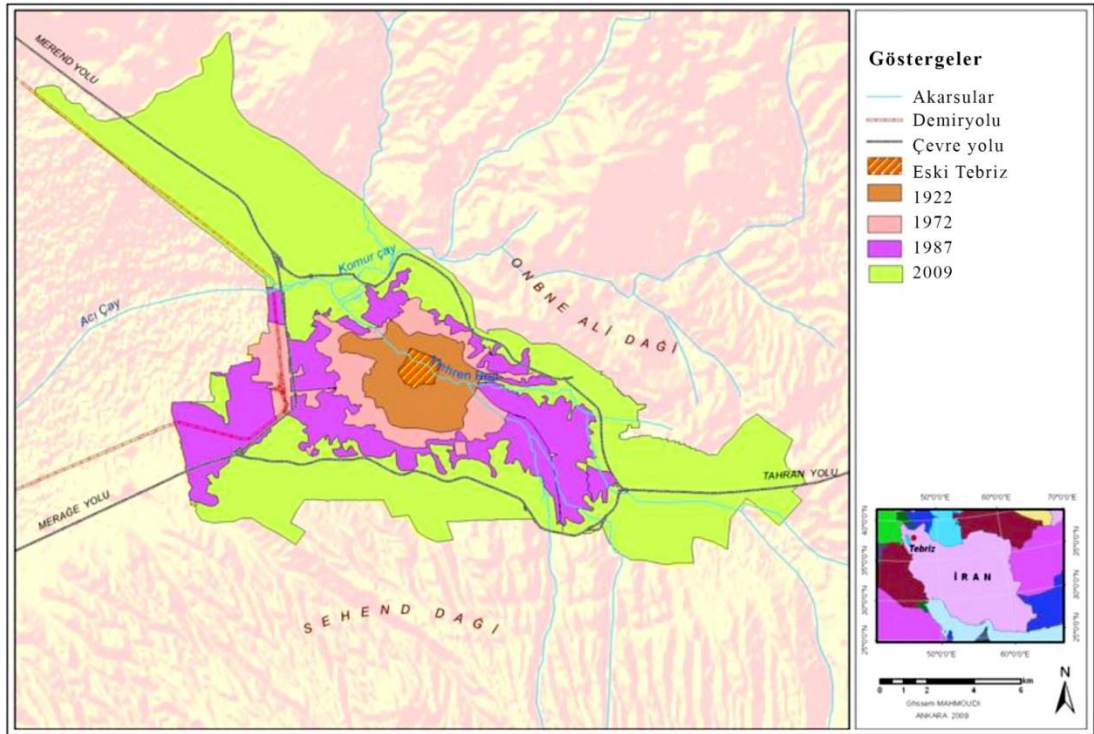
4.2.1 Tebriz'in İklimsel, Günümüz Sosyokültürel, Kentsel Yapısı ve Konut Mimarlığı

Tebriz kenti, İran'ın kuzey batısının dağlık bölgelerinde yer almaktadır. Bu bölge, aşırı soğuk iklime sahiptir. İran İstatistik Kurumu tarafından 2011 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre, Tebriz nüfusu, 1494998 kişidir. Azerbaycan bölgesinde ve Tebriz'de konuşulan dil Azerbaycan Türkçesidir, ancak çok az oranda Farsça, Kürtçe

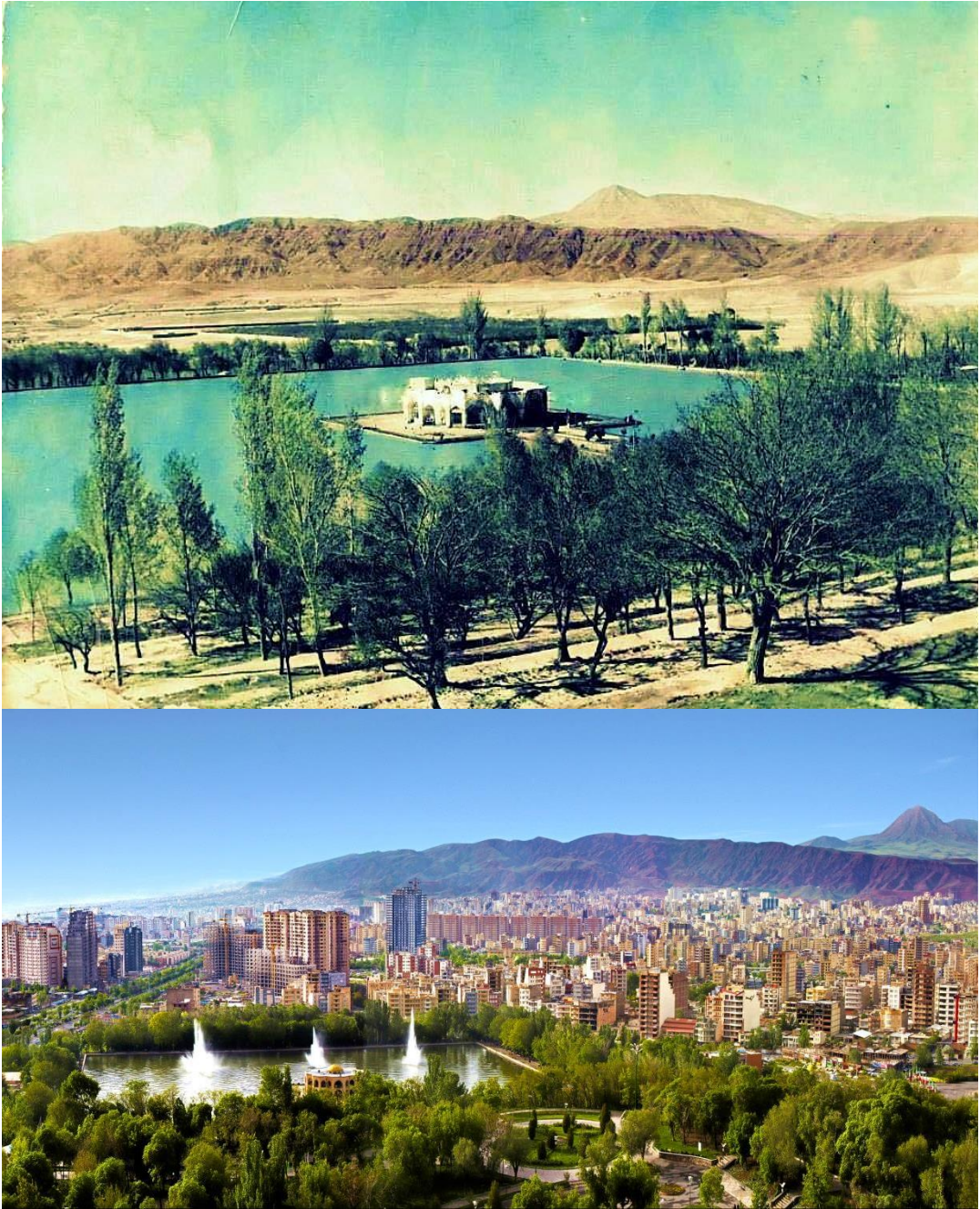
ve Ermenice de konuşulmaktadır. Tebriz ekonomisi büyük ölçekte endüstri ve ticarete bağılıdır, ancak, modern tarım ve hayvancılıkta bunları yanı sıra yapılmaktadır.

Tebriz'in el sanatları, tatlıları ve yemekleri çok meşhurdur. Tebriz köftesi, Tebriz'in en çok bilinen yemeğidir. Azerbaycan, özellikle Tebriz, spor alanında da önderlik eden kenttir. Tüm İran Türklerinin takımı olan Tebriz'in Traktör fabrikasının futbol takımı (Halk dilinde Tiraxtor) 2014 yılının süper lig şampiyonluğuyla Asya Şampiyonlar Ligi'ne katılmaya hak kazanmıştır.

Eski Tebriz, küçük bir çekirdek biçiminde oluşmuştur. Kentin gelişmesi ve nüfusun artması ile kent sınırları da genişletilmiştir. Aşağıdaki harita, Tebriz'in gelişimini geçmişten, 2009 yılına kadar göstermektedir. Tebriz, Sehend (Səhənd) ve Eynalı dağları arasında yer aldığından, kentsel gelişimi lineerdir (Şekil 4.58).

Aşağıdaki iki görsel, Tebriz kentinin gelişimini göstermektedir. Görselin çekim yeri, Tebriz'in güney doğusunda yer alan Şahgölü (Elgölü) rekreasyon alanıdır. Eski görselin tam çekim tarihi belli değildir ancak, 1960'li yıllarda çekilmiş olduğu düşünülmektedir. Altındaki görsel 2010'lu yıllarında çekilmiştir. Eski görselde görüldüğü gibi, gölün çevresindeki araziler tamamen boştur. Günümüzde bütün boş araziler apartmanlarla örtülmüştür. Arazi kısıtlılığından, görünen dağların yamacında da konutlar dikilmiştir (Şekil 4.59).

Şekil 4.59 eski ve yeni Tebriz kentinin gelişiminin görsel karşılaştırması (Panorama of Tabriz, 2010)

Son yıllarda, modern Tebriz’de, değerini ve gerçek işlevini kaybeden bazı kentsel alanlar, yapılan projeler ile tekrardan canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu kentsel alanların birisi ve belki de en önemlisi meydanlardır. Geleneksel kentlerde, meydan, kentin yaşayan alanıdır ve bu meydanlarda ticaret, alışveriş ve çeşitli etkinlikler ve törenler yapılmaktadır, ancak, modern kentlerde meydan, yalnızca bir trafik göbeğine dönüştürülmüştür.

Şekil 4.60 Tebriz İpek meydanı görüntüsü (Teqipur, 2014)

Tebriz’in İpek meydanı, 7 hektarlık bir alanda yapılmıştır ve İran’ın ilk modern kent meydanıdır (Şekil 4.60) (Teqipur, 2014). Tarihi İpek yolu, meydanın yakınından geçtiğinden, bu meydana İpek meydanı adı verilmiştir. Meydanın çevresinde 455 ticari birim, 1000 araba kapasitesinde iki katlı yer altı otopark ve 17 katlı ticari yapı bulunmaktadır. Bu meydanda, 500 bin parça, 12 renkte taşlar ile, 42x29 metre boyutunda bir taş halı yapılmıştır (Şekil 4.61). Bu halının deseni, Azerbaycan ve Tebriz’e özgü halı desenlerinden esinlenerek tasarlanmıştır. Meydan, içinde bulunan havuz ve modern peyzaj tasarımı ile görsel olarak ta zenginleştirilmiştir (Şekil 4.62).

Şekil 4.61 Tebriz İpek meydanının taş halısı (Teqipur, 2014)

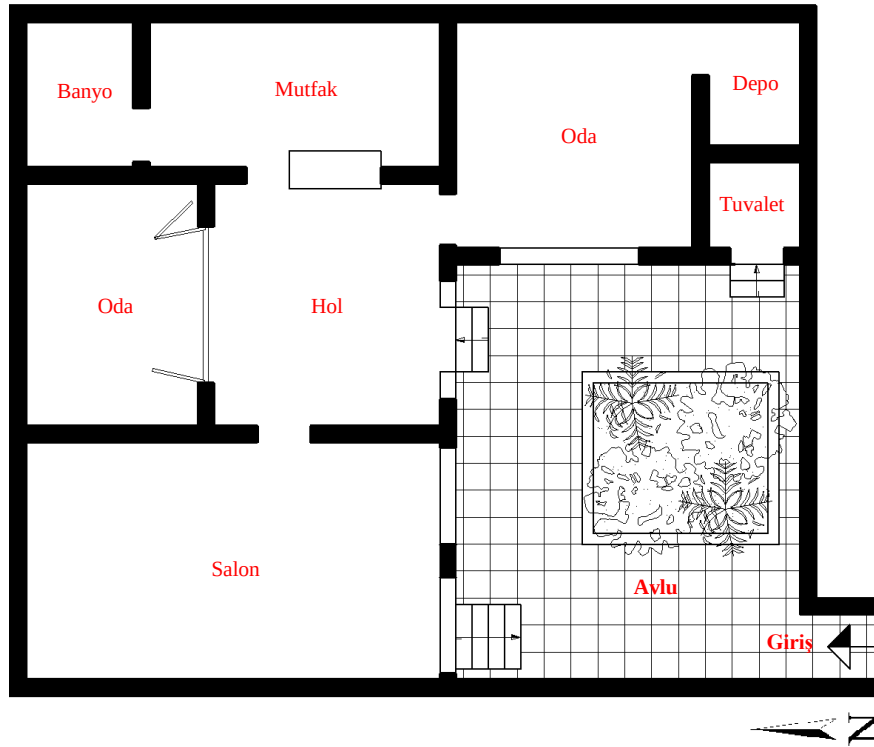
Şekil 4.62 Tebriz İpek meydanının peyzaj çalışmaları (Teqipur, 2014)

4.2.2 Seçili Tebriz Modern Konut Örnekleri

Bu bölümde, Tebriz'in modern konut örnekleri kronolojik olarak irdelenmiştir.

4.2.2.1 Tebriz Modern Konut 1 (Xudayari Konutu)

Xudayari konutu, geç ikinci Pehlevi (1941-1979) döneminde inşa edilmiştir. Konut, Tebrizin eski mahallelerinden olan Beylanki mahallesinde yer almaktadır (Şekil 4.64). Konutun modern dönemde yapılmasına rağmen, biçimsel olarak, geleneksel mimarlığın bazı izlerini taşımaktadır (Şekil 4.63). Konut tek katlıdır ve bir bodrum katı vardır. Dışa doğru herhangi bir cephe ve pencere açıklığı olmadığından, içe dönük konut olarak sınıflandırılır. Sokaktan konutun girişi güney batı yönünden sağlanır. Bu konutta, avluya doğrudan girilmesini engelleyen, çok küçük bir ara mekan, geleneksel konutlardan devredilen bir mekan örneğidir. Konut, avlunun kuzey ve doğu kanatlarında yapılmıştır. Mekan organizasyonu herhangi bir eksene bağlı değildir ve geleneksel konutlardaki gibi ana eksen ve ikincil eksen önemsenmemiştir, bu da, modern mimarlığın asimetric tasarım izlerini bu konutta göstermektedir.

Şekil 4.63 Xudayari Konutunun giriş kat planı

Geleneksel mimarlıkta, avlunun ikinci veya üçüncü bir kanadında yapı yapımı tercihinde, ikinci önemli kanat güney kanadıdır, doğu ve batı kanadı arasında da, genelde, batı kanadı tercih edilir, ancak, bu konutta avlunun doğu kanadı tercih edilmiştir. Bu kanata yer alan mekan oturma odası olarak kullanılmaktadır. Tuvalet, geleneksel mimarlıkta olduğu gibi, konutun dışında yapılmıştır (Şekil 4.65).

Şekil 4.65 Xudayari Konutunun güney ve batı cephesinden bir görünüm

Konutun herhangi bir Revakı veya balkonu yoktur. Salonda (Tenebi), güneş enerjisinden en verimli biçimde yararlanılması için, güney cephede konumlanmıştır. Tenebinin pencere açıklıkları oldukça büyüktür.

Geleneksel mimarlıkta, salon merkezde ve ana eksen üzerindedir, mekanlara geçiş de, dar koridorlar aracılığıyla gerçekleşir, ancak, Xudayari konutunda, konut içi mekan erişimi, görece büyük bir hol aracılığıyla gerçekleşir. Salon, mutfak, oturma odası ve kapı ile hol alanından ayrılmış olan odanın erişimi bu hol üzerindedir. Özel

törenlerde, kapı ile hol alanından ayrılmış olan odanın kapıları açılarak, hol ile birleşir ve daha büyük bir mekan elde edilir (Şekil 4.66).

Şekil 4.66 Xudayari Konutunun hol ile birleşen mekanı

Bodrum katının doğal aydınlatmasının sağlanması için, avlu seviyesinin üstünde pencere açıklıkları yapılmıştı, dolayısıyla konut tabanı yükselmiştir. Avlu ile konut arasındaki erişimin sağlanması için, üç basamaklı bir merdiven yapılmıştır.

Geleneksel konutta mutfak, genellikle bodrum katta veya konutun dışında yapılırken, Xudayari konutunda, mutfak konutun içinde konumlandırılmıştır. Ayrıca, 2000’li yıllarda, İran’da moda haline gelen açık mutfak, bu konutta da sonradan yapılmıştır, eski ve geleneksel tipi bir konutu, modern görünümlü bir konut tipine dönüştürmeye çalışılmıştır. Mutfağın doğal aydınlatmasını sağlamak için, çatı aydınlatma sistemi kullanılmıştır (Şekil 4.67). Banyo, mutfağın arkasında yer almıştır ve erişimi de mutfak üzerindendir.

Şekil 4.67 Xudayari Konutunun Açık mutfak ve tavan aydınlatması

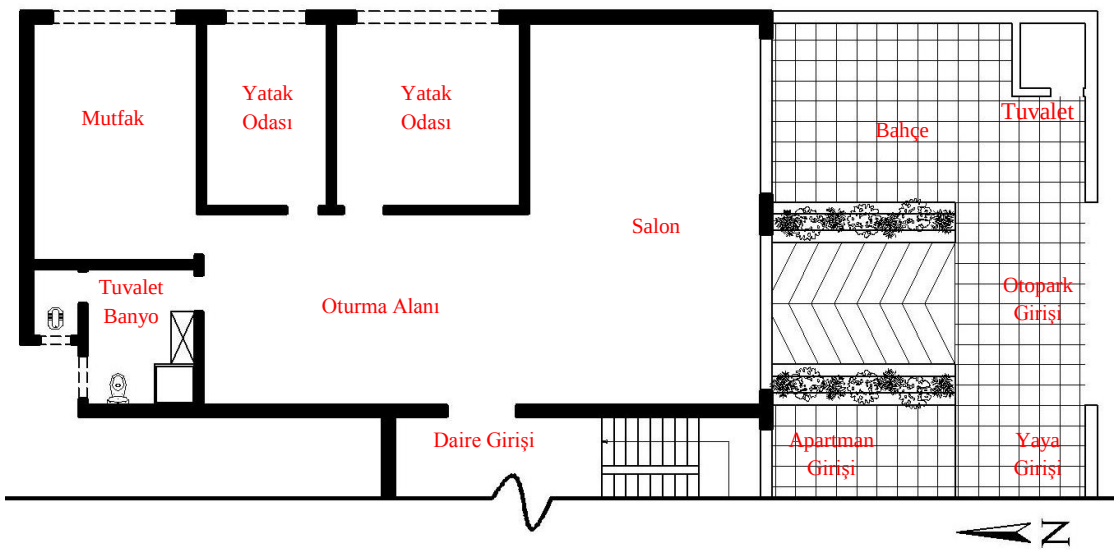
Şekil 4.68 Xudayari Konutunun salon görüntüsü

Güney cephedeki büyük pencere açıklıkları konutun özellikle kış mevsiminde güneş enerjisinden verimli bir biçimde yararlanmasını sağlar ayrıca doğal aydınlatma da bu açıklıklar aracılığıyla gerçekleşir. Konutun içe dönük olması, soğuk mevsimlerde esen soğuk rüzgarları önler, ancak, avlunun güneyindeki komşu bina, avlunun neredeyse yarısına gölge yaparak, kar yağışından sonra, karların erimemesine ve kaygan buz tabakası oluşmasına neden olur.

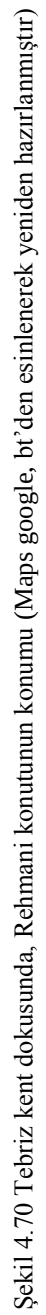
Konutta, geleneksel bir ailenin yaşadığı için, gelenekselden gelen bazı gelenekler devam etmektedir. Yaz mevsiminde, konutun küçük avlusunda, modern yaşamda unutulmuş olan ve yapılmayan bitki özü çekme, salça ve turşu yapma gibi aktiviteler yapılmaktadır.

4.2.2.2 Tebriz Modern Konut 2 (Rehmani Konutu)

Rahmani konutu, erken İran devriminde (1980) yapılmıştır. Konut, Tebriz'in Erk Caddesi, Mehran sokağında yer almaktadır (Şekil 4.70). Bina oldukça eskidir ve zaman içinde onarımlar görmüştür (Şekil 4.69). Konut, dört katlı, apartman tipidir ve dar bir sokakta yer almaktadır. Konutun, bahçeye erişim sağlayan bir yaya giriş kapısı ve iki araba giriş kapısı vardır. Yaya giriş kapısı konuta görece ortalanmıştır. Bahçe de, apartman kullanıcıların ortak kullanımı için bir tuvalet yapılmıştır.

Şekil 4.69 Rehmani konutu, dördüncü kat daire planı

Konutun bodrum katında, yapılması zorunlu olan otoparka ve her daireye ait olan depolara yer verilmiştir. Bodrum kata, bahçeden, araba rampasıyla erişim sağlanmıştır, ayrıca, konutun içinden merdiven ile otopark katına erişilebilir. Merdivenle ayrılmış olan iki otopark, arkadan, dar bir koridor ile birbirine bağlanmıştır. Otopark katının altında bir kat daha bulunmaktadır ve bu mekanda, konutun tesisatı yer alır, ayrıca, büyük bir depo olarak ta kullanılmaktadır. Bu apartmanın irdelenecek olan dairesi, dördüncü katta yer almaktadır. Daire, dikdörtgen planlıdır. Daireye giriş, dairenin görece ortasından gerçekleşir. Daire içinde mekan organizasyonu, L biçimli, açık bir alan oluşturmuştur. Girişin sağında kalan dikdörtgen alan, salon olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.71). Salonda, koltuklar ve bir yemek masası bulunmaktadır. Salon ve oturma alanının doğal aydınlatması, güney cephede yer alan iki büyük pencere açıklığı aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Şekil 4.71 Rehmani konutunun salon görüntüsü

Girişin sol yanında, oturma alanı yer almaktadır (Şekil 4.72). Bu alanda koltuklar yerleştirilmiştir ve ailenin toplanması ve televizyon izlemesi için bir alandır. Zaman

zaman kahvaltı, öğle ve akşam yemeği de bu alanda yenir. Dairede, iki yatak odası bulunmaktadır. Yatak odaları, giriş kapısının karşısında yer almaktadır. Bu odaların pencere seviyesi normal bir insan boyundan daha yüksektir.

Mutfak, dairenin kuzeyinde yer almaktadır. Kuzey yönde komşu olması nedeniyle, pencere açıklığı yapılmamıştır, dolayısıyla, mutfakın tek doğal ışık kaynağı doğu cephede yapılmış olan pencere açıklığıdır. Mutfakın da pencere açıklığı, yatak odalarında da olduğu gibi, seviyesi yüksek yapılmıştır.

Binanın eski olmasına rağmen, daire içinde tadilat yapıp modern malzemeler kullanılarak daha modern bir görünüm oluşturmaya çalışılmıştır. Bu konutta, mekânsal hiyerarşi uygulanmamıştır. Yatak odalarının kapısı doğrudan giriş kapıyla karşı karşıya olması mekan organizasyonunda, mahremiyetin düşük seviyede olduğunu göstermektedir. Bu konu, oturma alanı, mutfak ve tuvalet için de geçerlidir. Daire girişinde bir ara mekan olmaması nedeniyle, kapı açıldığında, konutun tüm mekanları görünür biçimdedir.

Şekil 4.72 Rehmani konutunun oturma alanı görüntüsü

Duvarların ince olması, düzgün ses ve ısı yalıtımının olmaması, soğuk mevsimlerde konutun soğuk olmasına, sıcak mevsimlerde ise konutun ısınmasına neden olur. Kullanılan malzemelerin ses iletkenliği yüksek olduğundan ve tavan kalınlığı az olduğundan, dış sesler ve komşuların sesleri konutta yaşayan insanları rahatsız etmeye yol açmaktadır. Ayrıca, düşük tavan kalınlığı ve ince çelik kiriş kullanılması, yürürken, tavanın titremesine, dolayısıyla alt komşunun da rahatsız olmasına neden olmaktadır.

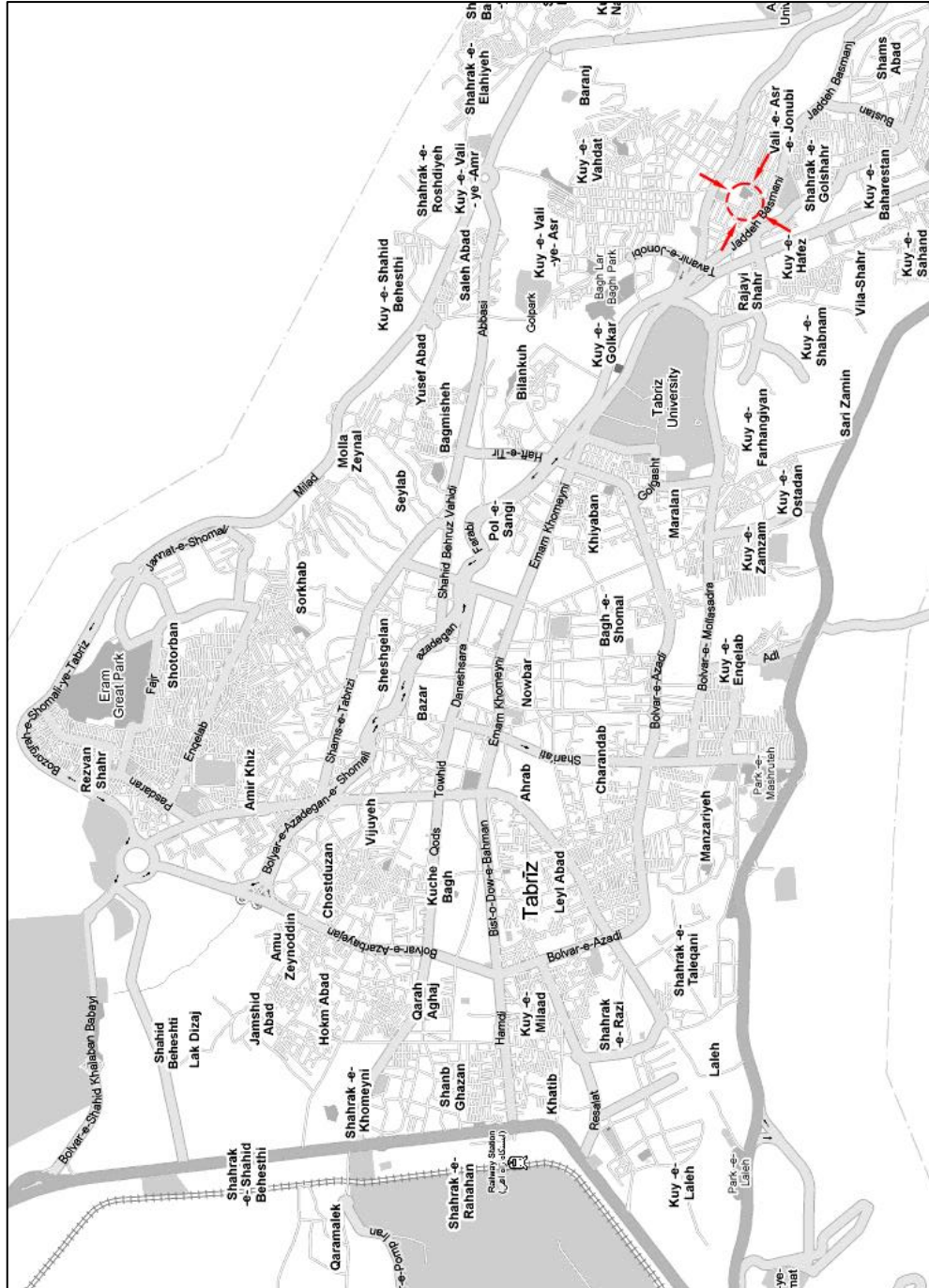
Yapı duvarlarının ince olması, soğuk mevsimlerde konutun aşırı soğuk olmasına neden olur, bu da, fosil enerji kaynaklarının tüketiminin artmasına sağlar, ayrıca, yaz mevsiminde de, konut için aşırı ısınır. Dairenin son katta olması, çatı yalıtımı da asfalt olması, dairenin ısı alımını daha da artırır.

4.2.2.3 Tebriz Modern Konut 3 (Mehrfar Konutu)

Mehrfar Konutu, 2000’li yıllarda yapılmıştır. Konut, Tebriz’in Azeri Caddesi, Sehend sokağında yer almaktadır (Şekil 4.74). Bina, beş katlı, apartman tipidir, 15 metre genişliğinde bir sokakta yer almaktadır. Konutun, sokaktan bahçeye erişimi yoktur ve bahçeye giriş, giriş kattaki otoparktan gerçekleşir.

Şekil 4.73 Mehrfar konutunun üçüncü kat daire planı

Şekil 4.74 Tebriz kent dokusunda, Mehrfar konutunun konumu (Maps google, b' den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

Otopark ile yaya giriş kapısı yan yanadır. Ortak kullanılan bahçede, apartman kullanıcılarının acil ihtiyaçlarını gidermeleri için bir tuvalet bulunmaktadır. Konutta bodrum kat bulunmamaktadır. Konut, kuzey-güney yönlüdür. Konutun her katında bir daire bulunmaktadır, her dairenin mekan organizasyonunda, kullanıcı tarafından değişiklikler yapılmıştır dolayısıyla, üçüncü katta yer alan daire, mekansal olarak irdelenecektir. Konut asansörlüdür. Daire giriş kapısı, dairenin görece ortasında yer almaktadır . Kapının iki yanında koridorlar bulunmaktadır. Sağ koridor, büyük, ebeveyn yatak odasına gider. Bu oda, güney cephede yer almaktadır. Sağ koridorun sonunda da iki küçük yatak odası, koridor üzerinde bir banyo ve karşısında bir tuvalet yapılmıştır (Şekil 4.73).

Şekil 4.75 Mehrfar konutunun salon girişi görüntüsü

Dairenin büyük, dikdörtgen biçimli bir salonu vardır. Salon, iki farklı koltuk takımıyla iki bölüme ayrılmıştır (Şekil 4.75). Giriş kapısından, salonun görünen bölümü oturma alanı olarak tanımlanmıştır, koltuklar, köşedeki televizyona doğru konumlanmıştır. Bu bölüm mutfakla yan yanadır. Öteki bölüm ise, daha resmi bir

koltuk dizilimiyle, salon veya misafir ağırlama bölümüdür ve girişten bu bölüme görüntü yoktur. Bu bölümde, konutun güney cephede yer almaktadır. Mutfak, açık mutfak tipidir ve bir tezgahla oturma alanından ayrılır. Mutfak kuzey cephede yer alır (Şekil 4.76).

Şekil 4.76 Mehrfar konutunun salondan, açık mutfak görüntüsü

Daire mekansal olarak değerlendirildiğinde, daha düzgün mekan organizasyonuna sahip olduğu ortaya çıkar. Özel alanlar, bir ara mekan aracılığıyla kamusal alanlardan ayrılmıştır, kamusal mekanlardan özel mekanlara görüntü kesilmiştir. Mekan arası ilişkiler daha mantıklı kurulmuştur. Tüm modern dönem yapılarda olduğu gibi, ince ve yalıtımsız duvarlar, Tebriz'in soğukunu önleyememektedir ve ısıtma problemine neden olmuştur, ancak, yakın zamanda yapılan bakımda, çelik, tek cidarlı pencereler değiştirilip, çift cidarlı PVC pencereler takılmıştır, böylece, pencerelerden kaynaklanan ısı transferi problemi, büyük ölçekte giderilmiştir.

Şekil 4.77 Mehrfar konutunun mutfaktan salon görüntüsü

4.2.2.4 Tebriz Modern Konut 4 (Beygzalı Konutu)

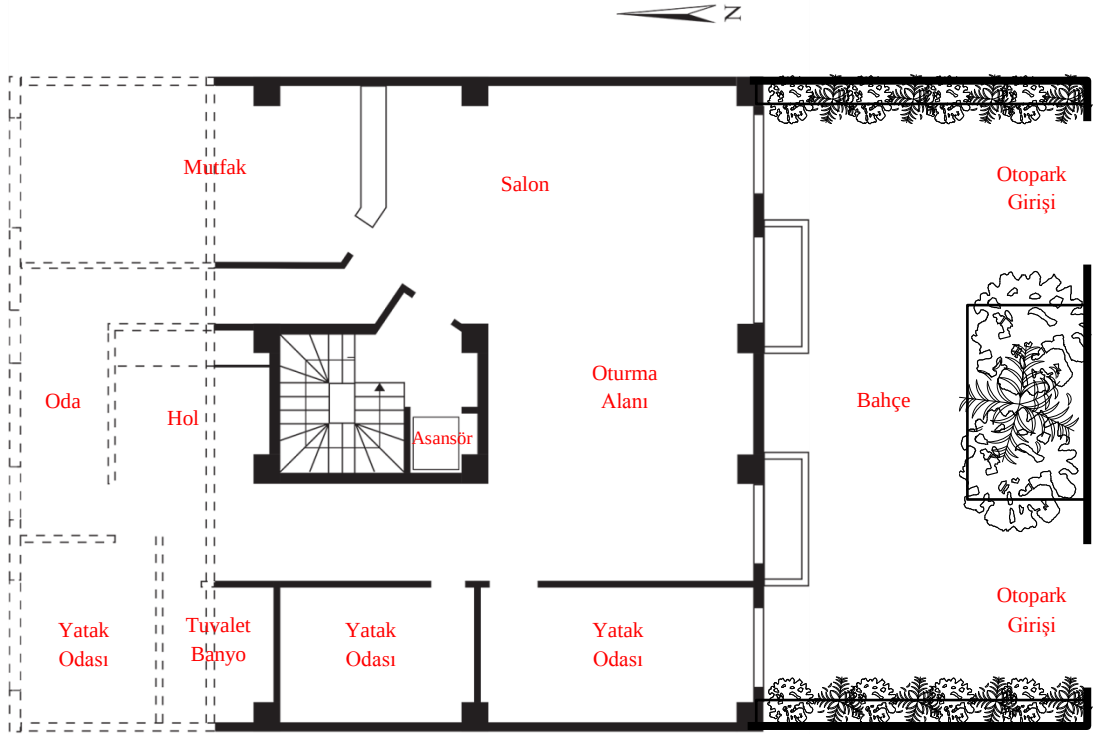
Yedi katlı olan Beygzalı konutu, 2000’li yılların sonlarında inşa edilmiştir. Konut, Tebriz’in Azeri Caddesi, Mehdiyan sokağında yer almaktadır (Şekil 4.78). Karşı komşunun bahçesine güneşin engellenmemesi adına, apartmanın son katının, kuzey cephesinde belli bir açıda pah verilmiştir ve bu katın kuzey cephesinde yer alan mekanlar, çatı altı oda biçimli olmuştur. Apartmana erişim, iki, kuzey ve güney cepheden sağlanmaktadır. Kuzey cepheden, doğrudan apartman içine girilir, güney cepheden ise, önce bahçeye, sonra da apartmana girilir (Şekil 4.79). Bahçede oynayan çocuklar, bahçe ile ilgilenen kişi ve otoparkta olan kullanıcılar için ortak kullanımlı bir tuvalet bulunmaktadır. Bahçe ortak kullanılır. Otoparka, kuzey ve güney yönden erişim sağlanmıştır. Beygzalı apartmanın son kat dairesi irdelenmek için seçilmiştir. Daire erişimi, apartmanın görece ortasında, ada biçimli tasarlanan merdivenler aracılığıyla gerçekleşir (Şekil 4.80).

Şekil 4.79 Beygzalı konutunun kuzey cephe görünümü

Katlara ayrıca, asansörle de erişilebilir. Daire giriş kapısının hemen solunda açık mutfak, solunda ise, gözlenmektedir. salon alanı ile oturma alanı L biçimli bir mekan oluşturmuştur (Şekil 4.81). Bu iki alan, farklı koltuk takımlarıyla birbirinden

ayrılmıştır. Dairede dört oda bulunmaktadır. Odaların birisi güney cephede, birisi kuzey cephede, diğeri de bu iki odanın ortasında konumlanmıştır.

Şekil 4.80 Beygzalı konutunun yedinci kat daire planı

Şekil 4.81 Beygzalı konutu, Salon girişi görüntüsü

Şekil 4.82 Beygzalı konutu, geleneksel dekore edilmiş köşesi

Dördüncü oda, konutun kuzey cephesinde, mutfakın yanında yer almaktadır. Bu oda iki koridor aracılığıyla bir yandan mutfak ve oturma alanına, öte yandan diğer odaların bulunduğu ara mekana erişimi vardır. Dairede geleneksel yaşlı insanlar yaşadığı için, bu oda, geleneksel yaşamı andıran, yerde ve halı üzerinde oturmaya uygun biçimde ayarlanmıştır ve daha geleneksel biçimli dekorasyon kullanılmıştır (Şekil 4.82).

Karşı komşunun güneş alma hakkını sağlamak için son katın kuzey cephesinde mevzuatta olan kurallara göre, çatıda, belli açıda kırılma uygulanmıştır, bu da, mutfak ve kuzey cephede yer alan iki odanın çatı altı oda biçimli olmasına neden olmuştur. Merdivenlerin ortada konumlanması ile ilginç bir mekan organizasyonunun ortaya çıkmıştır. Bu konumlandırma, daire içinde fazla koridor oluşmaya yol açmıştır. Salon alanının giriş kapısı ile doğrudan ilişkisi olması ve özel mekanlara erişmek için bir ara mekanın olmaması, mahremiyet seviyesinin düşürmesine neden olmuştur.

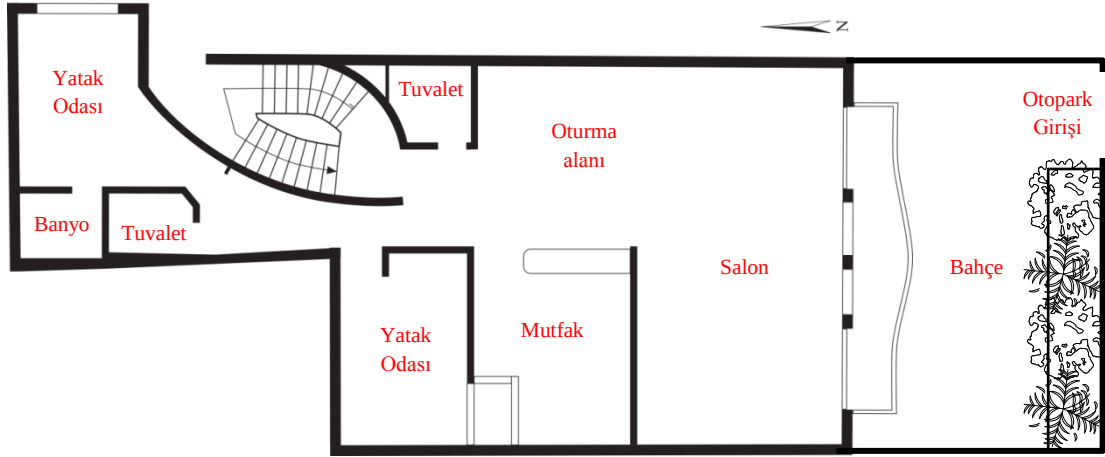
4.2.2.5 Tebriz Modern Konut 5 (Meserretbexş Konutu)

Meserretbexş konutu 2000’li yıllarda inşa edilmiştir. Konut, Tebriz’in Azeri Caddesi, Ferheng sokağında yer almaktadır (Şekil 4.84). Arsa konumu nedeniyle, apartmanın üç yönden komşuluğu vardır ve sadece güney cephesi ile doğu cephesinin küçük bir bölümünden ışık almaktadır (Şekil 4.83). Apartmana erişim, iki, güney ve doğu cepheden gerçekleşir. Doğü cephe yönünden, doğrudan apartman içine girilir, güney cepheden ise, önce bahçeye, sonra da apartmana girilir. Otoparkın erişim, de, güney cepheden sağlanmıştır.

Şekil 4.83 Meserretbexş konutu doğu cephe görünümü

Apartmanın her katında bir daire bulunmaktadır. Birinci kat dairesi, irdelenmek üzere seçilmiştir (Şekil 4.85). Daire girişinin hemen karşısında, oturma alanı konumlanmıştır (Şekil 4.86). Oturma alanı ile salon, L biçimli bir mekan oluşturmuştur, girişten, salon görünmez (Şekil 4.87). Mutfak ile oturma alanı yan yana yapılmıştır. Mutfak, açık tipte tasarlanmıştır ve oturma alanına bakar.

Şekil 4.85 Meserretbexş konutunun birinci kat daire planı

Şekil 4.86 Meserretbexş konutu, Oturma alanı ve giriş kapısı görüntüsü

Arsa konumundan dolayı, kuzey, batı ve doğu cephesinin büyük bölümünde pencere açıklığı yapılamamaktadır, dolayısıyla, oturma ve salon, doğal ışığını güney cephesindeki büyük pencerelerden alır. Dairede iki oda bulunmaktadır. Kuzey doğudaki odanın doğal ışıklandırması doğu cephedeki pencere açıklığından sağlanır. Mutfağın yanındaki oda ise, mutfakla ortak bir çatı aydınlatma aracılığıyla gerçekleşir.

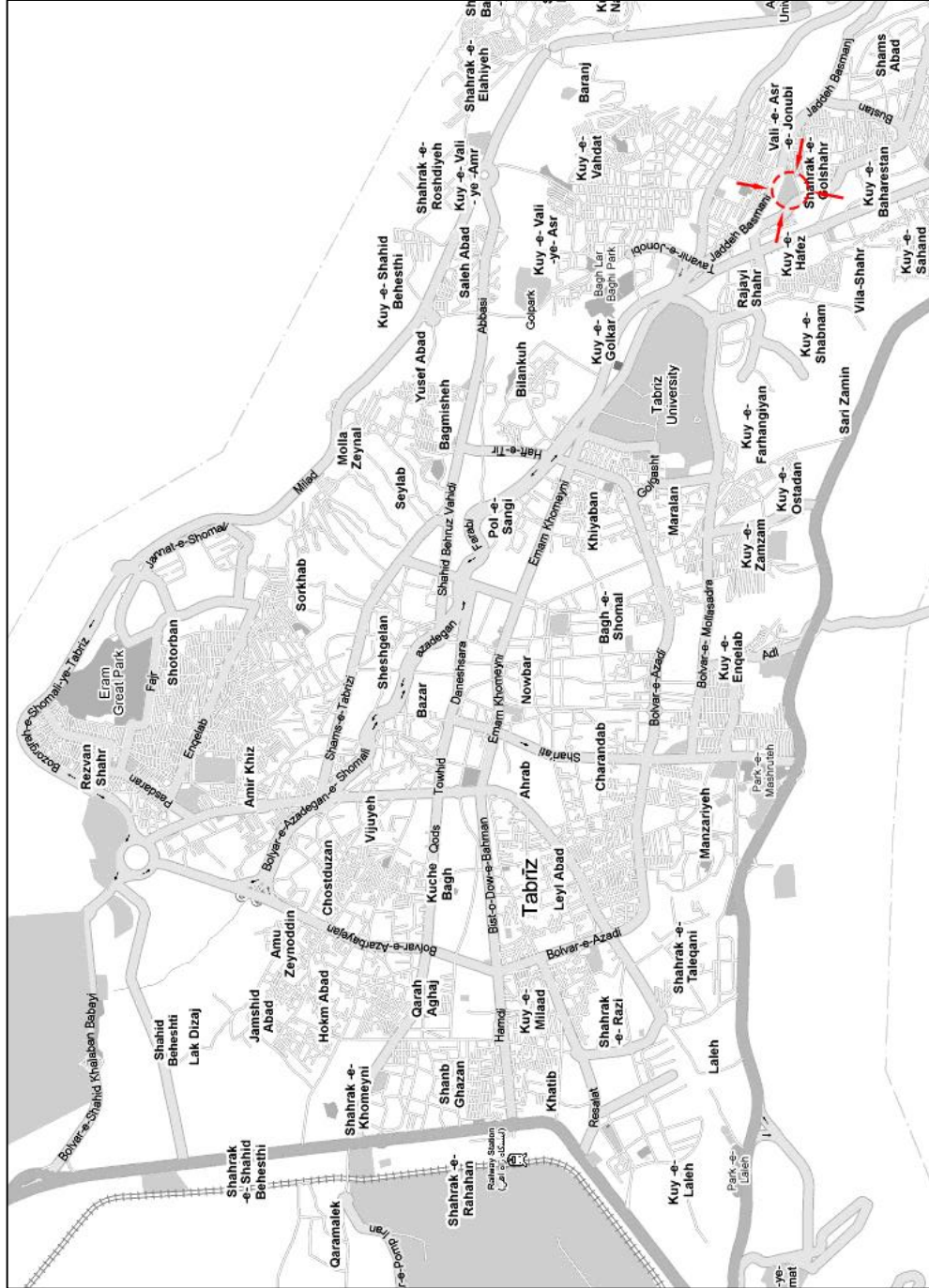

Şekil 4.87 Meserretbexş konutu, Salon görüntüsü

Odalara, daire girişinin arkasında kaldığı için doğrudan görünmemektedir, dolayısıyla mahremiyet açısından daha başarılı mekan organizasyonu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, özel alan, kamusal alandan olabildiğince ayrılmıştır. Konutun en büyük problemi, açık ve doğal ışık alabilecek cephesinin az olmasıdır.

4.2.2.6 Tebriz Modern Konut 6 (Asman-e-Tebriz apartman sitesi)

Tebriz'in modern dokusunda yer alan bir başka konut tipolojisi, apartman siteleridir. Apartman siteleri daha çok, Tebriz'in çevresinde oluşmaya başlamıştır. Basmınc caddesi üzerinde yer alan Asman-e-Tebriz apartman sitesi (Şekil 4.88) de bu sınıflandırma içerisinde yer almaktadır. Proje, 1999 yılında inşa edilmiştir.

Şekil 4.88 Tebriz kent dokusunda, Asman-e-Tabriz sitesinin konumu (Maps google, b'den esinlenerek yeniden hazırlanmıştır)

Site, 79000 m² arazi içinde yapılmıştır. Bu alanın 19000 m² yapılı alan, geri kalanı, açık alan olarak düzenlenmiştir. 16 adet 18 katlı apartmandan oluşan bu sitenin bloklarında, farklı tiplerde, 2 ve 3 odalı daireler tasarlanmıştır. Her blokun kendi konferans salonu vardır. Her blokun iki asansör, tün daireler için özel otopark ve depo düşünülmüştür. Site içerisinde, spor kompleksi, yüzme havuzu, çocuk oyun alanları, kreş, alışveriş merkezi, restoran ve banka bulunmaktadır (Borchaye meskuniye Asman-e-Tebriz, 2009).

Şekil 4.89 Asman-e-Tebriz Apartman sitesi (Borchaye Asman-e-Tebriz, bt)

Şekil 4.90 Asman-e-Tebriz Apartman sitesi (Projeye Asman-e-Tebriz, bt)

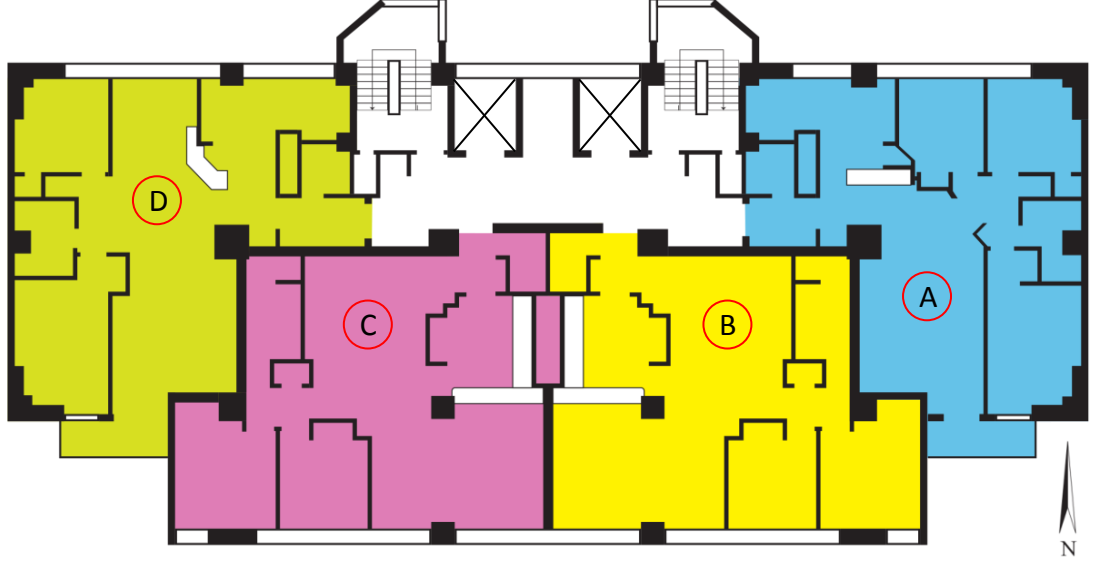

Şekil 4.91 Asman-e-Tebriz sitesinin yüzme havuzu (Asman-e-Tebriz sitesinin Teknik biriminden alınmıştır, 2013)

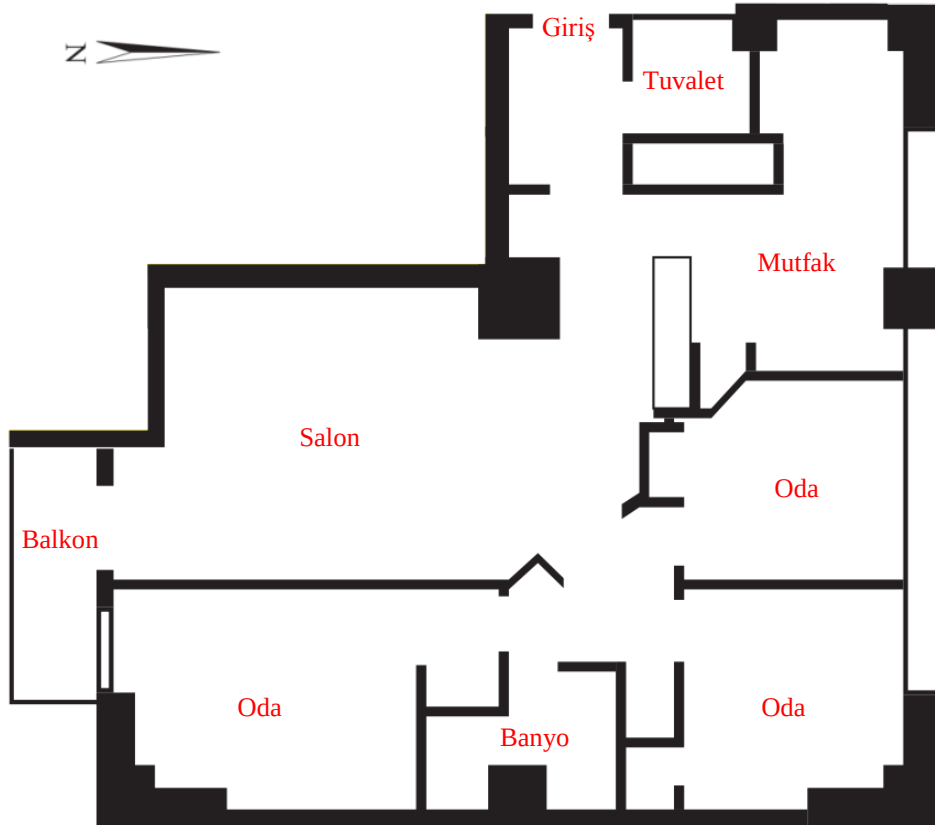

Şekil 4.92 Asman-e-Tebriz sitesinin yüzme havuzu (Asman-e-Tebriz sitesinin Teknik biriminden alınmıştır, 2013)

Blokların belli katlarında, daire tasarımı değişmektedir. Daire tasarımlarının çeşitliliği çok olduğundan, seçilen blokun, bir katındaki A dairesi, örnek olarak irdelenmiştir (Şekil 4.94).

Şekil 4.93 Asman-e-Tebriz blokunun kat planı (Asman-e-Tebriz sitesinin Teknik biriminin alınan planlardan esinlenerek yeniden hazırlanmıştır, 2013)

Şekil 4.94 Asman-e-Tebriz'in A dairesi planı

Seçilen dairenin girişinde bir ara mekan bulunmaktadır. Tuvalet, bu alanda yer alır. Mutfak ile ara mekan, doğrudan ilişkidedir ve mutfak girişi, bu alandadır. Mutfak, açık mutfak tipidir, iki, sıcak ve soğuk mutfak olarak ayrılmıştır. Sıcak mutfak bölümü daha gizli ve görünmez tasarlanmıştır. Bu alanda yemekler pişirilir, soğuk mutfak bölümünde de servise hazırlanır. İrdelenen daire ile ilgili görseller elde olmadığından, projenin başka dairelerinden temsili görüntüler verilmiştir.

şekil 4.95 Asman-e-Tebriz projesinden temsili mutfak görüntüsü (Asman-e-Tebriz sitesinin Teknik biriminden alınmıştır, 2013)

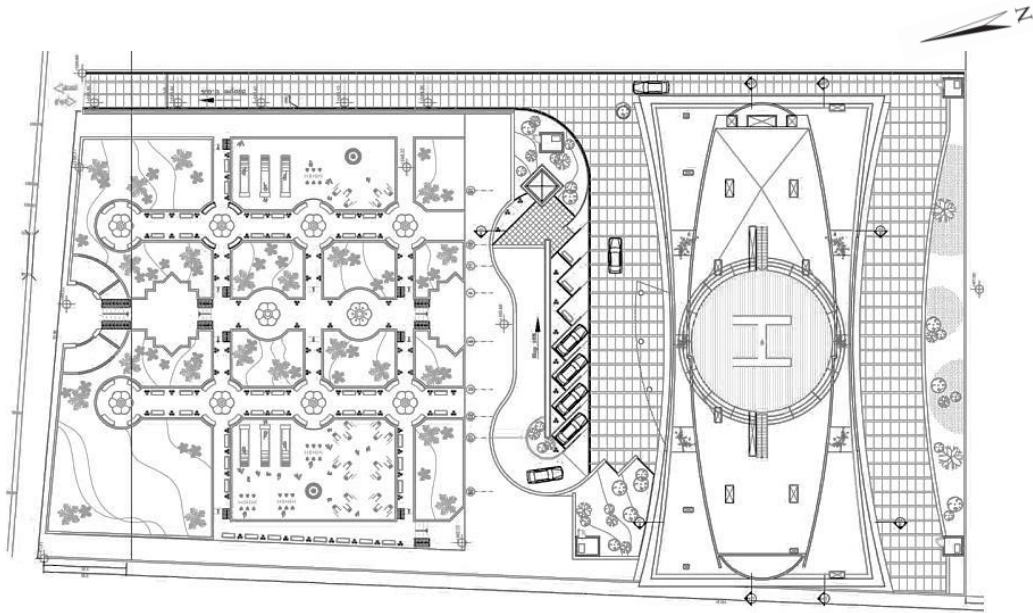
şekil 4.96 Asman-e-Tebriz projesinden temsili yatak odası görüntüsü (Asman-e-Tebriz sitesinin Teknik biriminden alınmıştır, 2013)

Salon, dikdörtgen biçimlidir ve erişimi ara mekandan gerçekleşir. Salon, güney cephede yer alan balkona da erişimi vardır. Daire üç odalıdır. Odalar, bir ara mekan ile salon bölümünden ayrılmıştır. Üç oda için ortak bir banyo konumlanmıştır.

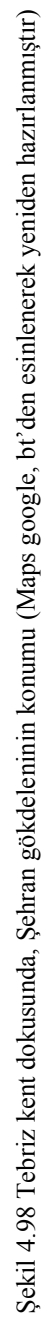
Daire girişinde bir ara mekan olması, tuvalet ve mutfak girişinin kapıya yakın olması tasarım standartları ile uyumludur. Salon alanından mutfakla doğrudan görüntü yoktur. Odaların mahremiyeti olabildiğince korunmuştur, ancak, erişimi salon üzerinden olduğundan, mahremiyet seviyesi düşmektedir. Mutfak ve kuzey cephedeki iki oda büyük pencere açıklıklardan doğal ışık almaktadır ancak, güney cephedeki oda, özellikle salonun doğal aydınlatma problemi vardır.

4.2.2.7 Tebriz Modern Konut 7 (Şehran gökdeleni)

Yüz metre yüksekliğinde, Otuz katlı, Şehran adlı gökdelen, Şahgölü caddesinde yer almaktadır (Şekil 4.98). Proje, 1400 m² arazide 2005 yılında inşası başlatılmıştır. Üç katlı yer altı otopark, 195 araba kapasitelidir. Lobi katı kamusal işlevlidir. Konferans salonu, alışveriş merkezi, İnternet Cafe ve kreş bu katta konumlandırılmıştır. 25 katta, toplam 194 daire olarak tasarlanan gökdelenin çatısında, helikopter inmesi için bir “Heli board” yer almaktadır. Enerji tasarrufu sağlamak için cephe giydirmesinde, “Thermal break curtain wall” sistemi, “Low-E” camlar kullanılarak uygulanmıştır (Şekil 4.99) (Neysari, 2013).

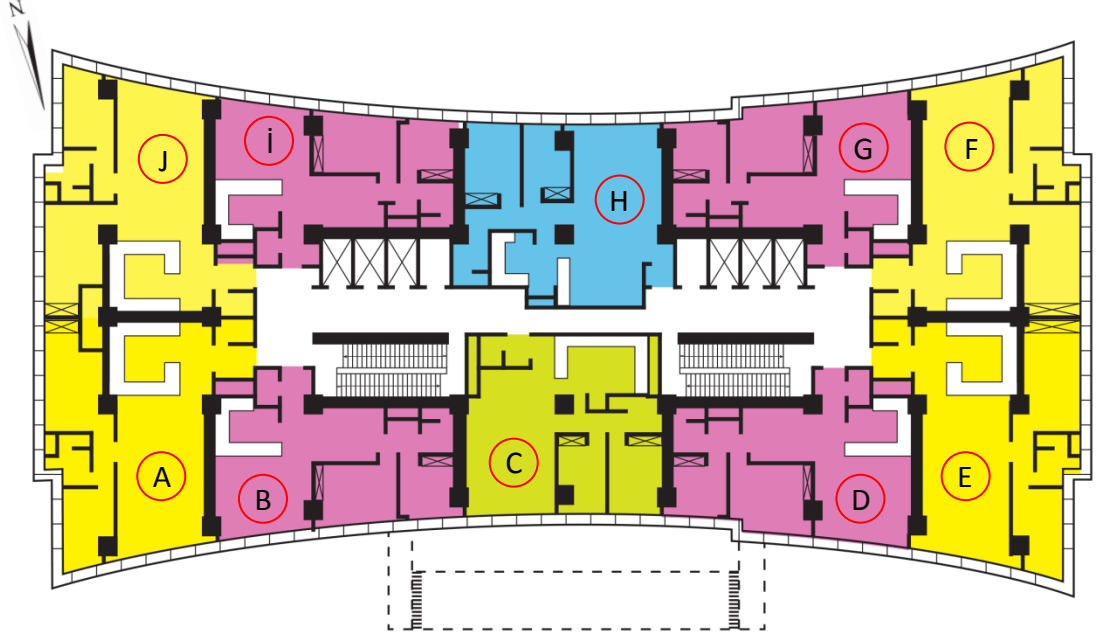
Şekil 4.97 Şehran gökdeleninin yerleşim planı (Borç Şehran, bt)

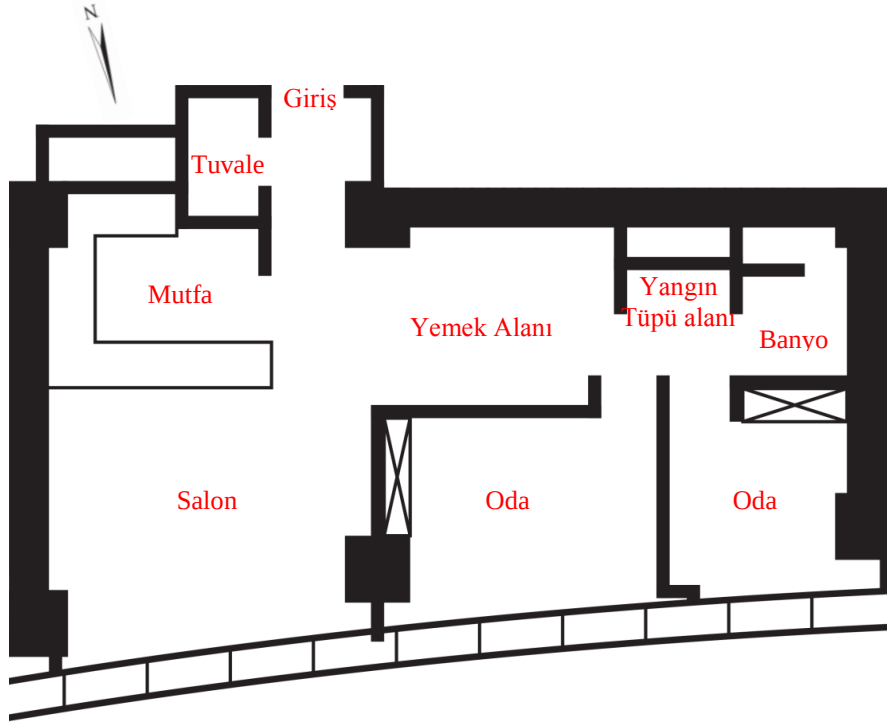

Şekil 4.99 Şehran gökdeleninin güney görünümü

Şehran gökdelen tasarımında, kat birden kat 13'e kadar aynı tipte tasarlanmıştır. 14'üncü kattan 17'inci kata kadar da farklı tasarlanmıştır. Geri kalan katlar da farklı tipte tasarlanmıştır. 1-13 katlarında, her katta 10 daire bulunmaktadır. Tasarım olarak benze daireler, aynı renkle gösterilmiştir. Katlara, 6 asansör hizmet vermektedir. B tipi ve onun benzeri olan ve D, G, İ tipi daireler, örnek olarak irdelenmiştir (Şekil 4.100).

Şekil 4.100 Şehran gökdeleninin 1-13 kat planı (Borce Şehran, bt)

Şekil 4.101 Şehran gökdeleninin B tipi daire planı (Borce Şehran, bt)

Dairenin girişinde bir ara mekan bulunmaktadır (Şekil 4.101). Tuvalet, girişin yanında konumlandırılmıştır. Mutfak, ara mekan ile doğrudan ilişkidir. Modern konutların çoğunda olduğu gibi, bu daire de açık mutfak biçimlidir (Şekil 4.102). Mutfağın karşısında yemek alanı bulunmaktadır. Yemek alanının mutfaka yakın olması yemeğin kolayca servis edilmesini sağlar. Odalar, yemek alanı ile birlikte dairenin özel alanını oluşturur (Şekil 4.104). İki odanın önünde bir ara mekan oluşturulmuştur. Bu alanda, banyo ve yangın söndürme ekipmanlar odası bulunmaktadır. Salon kuzey cephede yer almıştır ve mutfakla doğrudan ilişkidir. Salon erişimi, ara mekan üzerinden, özel alana girmeden gerçekleşir.

Şekil 4.102 Şehran gökdeleninin oturma odasından mutfak görüntüsü (Borce Şehran, bt)

Gökdelenin B, D, G ve İ tipi dairelerde mahremiyet seviyesi daha yüksektir ve özel alanlar, kamusal alanlardan olabildikçe ayrılmıştır, ancak, planda da görüldüğü gibi, diğer tiplerde, özel ve kamusal alanlar başarılı biçimde ayrılmamıştır. Gökdelenin cephesi tamamen cam giydirmedir ve bu da Tebriz’in soğuk iklimi ile uyumsuzdur ancak, proje yöneticileri, “Thermal break curtain wall” sistemi ve kullanılan “Low-E” camların herhangi bir iklimsel probleme yol açmayacağını yanı sıra, enerji tasarruf özelliği bile olduğunu iddia etmektedirler.

Şekil 4.103 Şehran gökdeleninin salon görüntüsü (Borce Şehran, bt)

Şekil 4.104 Şehran gökdeleninin yemek alanından mutfak görüntüsü (Borce Şehran, bt)

BÖLÜM BEŞ

SONUÇLAR

İran'ın geleneksel ve modern mimarlığı irdelendiğinde, onun sosyal, kültürel ve iklimsel açılardan birçok değişimlere ve dönüşümlere uğradığı gözlenir. Mahremiyet ve mülkiyet gibi bazı kültürel değerler ihmal edilmiştir. Modern konutlarda, özellikle, iklimle uyumluluk düşük seviyededir ve tüm bölgelerde tek tipleşme gözlenmektedir. Geleneksel İran mimarlığında, her bir iklim bölgesinin kendine özgü konut tipolojisi vardır ve bir konut tipinin hangi bölgeye ait olduğu kolayca anlaşılır ve ayırt edilebilir. Bu durum, geleneksel konutun çevresi, iklimi ve bölge kültürü ile uyum sağladığını göstermektedir. Mimarlıkta, özellikle de konut mimarlığında, sosyokültürel değerler, yaşam tarzı, ekonomi ve benzeri etkenler, biçimleniş ve mekan organizasyonunu belirleyen en önemli etkenlerdendir. Geleneksel mimarlıkta, en çok özen gösterilen konu, konut içi ve konut dışı mahremiyetidir, ancak, mahremiyetin bu seviyede korunmasının nedeni, daha çok güvenlik amaçlıdır, savaşlarda, konutun taarruzdan korunabilmesi amaçlanmaktadır, ancak günümüzde konut içi ve dışı mahremiyetinin bu seviyede korunmasına gerek kalmamıştır. Tarım ve hayvancılık dışında, endüstri ve idari işler gibi başka geçim kaynaklarının ortaya çıkması, kadınların da konut dışında çalışması, kadın erkek ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. Bütün bu kültürel olgular çağın koşullarına göre değişmektedir ve konut mimarlığı da bundan, büyük ölçekte etkilenmektedir.

Tüm bölgelerin geleneksel kent dokusu karşılaştırıldığında, her bölgenin iklim ile uyumlu bir kent dokusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Her bölgenin kültürü, hava sıcaklığı, nem oranı, rüzgar yönü vb. değerleri kendine özgü bir kent dokusu oluşumuna neden olmaktadır (Tablo 5.1), ancak tüm bölgelerin modern kent dokusunda tek tipleşme gözlenmektedir. Tüm bölgelerin modern kent dokusu rasyoneldir. Modern kent dokusunun büyük kesiminin yapılaşma nizamı bitişiktir. Yan yana dizilmiş sıra evler, apartmanlar ve kapalı site biçiminde ayrık apartman blokları, modern kent dokusunu oluşturur. Modern yaşam gereği sokaklar geniştir. Nüfus patlaması ve köylerden kentlere göçlerin artışı, kentlerin yayılmasına ve genişlemesine neden olmuştur (Tablo 5.2).

Tablo 5.1 İran'ın iklim bölgelerinin geleneksel kent dokusunun karşılaştırmalı tablosu

Bölgeler	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmaayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış
Hazar Denizi Güney Kıyısı (ılıman, çok yağışlı, Yoğun yeşil ve orman örtütlü- dışadönük kültürü- tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)									
Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı (Sıcak, nemli, çok az yeşil örtütlü- içedönük kültürü- Ticaret, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)									
İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk, kuru, zengin olmayan yeşil örtütlü- yarı içedönük kültürü- Ticaret, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)									
İran platosunun çöl bölgeleri (Çok sıcak, kuru, çok az yeşil örtütlü- içedönük kültürü- Ticaret, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)									

Tablo 5.2 İran'ın iklim bölgelerinin modern kent dokusunun karşılaştırmalı tablosu

Bölgeler	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış
Hazar Denizi Güney Kıyısı (ılıman, çok yağışlı, Yoğun yeşil ve orman örtülü- dışadönük kültürü- tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)									
Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı (Sıcak, nemli, çok az yeşil örtülü- içedönük kültürü- Ticaret, hayvancılık ve balıkçılık ve Petrol'e dayalı ekonomi)									
İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk, kuru, zengin olmayan yeşil örtülü- yarı içedönük kültürü- Ticaret, endüstri, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)									
İran platosunun çöl bölgeleri (Çok sıcak, kuru, çok az yeşil örtülü- içedönük kültürü- Ticaret, endüstri, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)									

Konut mimarlığında değişmeyen en önemli etken iklimdir. Tüm bölgelerin geleneksel konut değerlendirilmesi yapıldığında, bölgelerin coğrafyası, iklimi ve kültürü ile uyumlu konutların üretildiği ortaya çıkar (Tablo 5.3). Günümüz konut mimarlığında ise, tüm bölgelerde tek tipleşme gözlenmektedir. Geleneksel konutlar günümüz kentlerinin tarihi çekirdeklerinde yer almaktadır, ancak, bu konutların büyük çoğunluğu yıkılıp, yerine yeni binalar yapılmaktadır. Yeni yapılan konutlar, Hazar denizinin güney kıyıları bölgesinde, yüksek dağlık bölgelerde, Basra körfezi, Umman denizi kıyıları bölgesinde ve çöl bölgelerinde, iklim koşullarından bağımsız olarak inşa edilmiştir. Bu gün artık, konutların açık alanları genelde bahçeler şeklindedir ve avlusu olan modern konut yok denilebilecek kadar azdır. Modern konutlar genelde yan yana ve bitişik biçimde inşa edilir, bunların bir cephesi sokağa, diğer cephesi bahçeye bakar. Sitelerde ve toplu konutlarda ise binalar ayrık nizamdadır, yani, dört yandan dış mekan ile ilişkilidir, bu da, İran'ın çoğu bölgelerinin iklim koşullarına uygun değildir. Hazar denizinin güney kıyıları bölgeleri dışında, İran'ın diğer üç iklim bölgesinde düz çatı kullanımı devam etmektedir, ancak, bu bölgelerin bazı konutlarında kırma çatı da kullanılır. Lineer mekan organizasyonu sadece Hazar denizinin güney kıyıları bölgesinin geleneksel konut mimarlığında gözlenmektedir. Yüksek dağlık bölgelerde ve çöl bölgelerinde geleneksel konutlar tamamen içedönüktür, bu konutlarda, mekanlar avlu etrafında organize edilir. Basra körfezi ve Umman denizi kıyıları bölgesinin geleneksel konutlarının tek farkı, hava dolaşımı sağlanması adına, yarı içe dönük olmaları ve sokağa bakan pencere açıklıklarına sahip bulunmasıdır. Ayrıca bu bölgede mümkün olduğu kadar, geleneksel konutlar dört yandan dar geçitlerle bir birinden ayrılır.

Günümüzde, tüm bölgelerin konutlarındaki mekan organizasyonu ise küme biçimlidir, başka bir deyişle, modern konutlarda mekanlar yan yana ve arka arkaya organize edilir, bu da, hava dolaşımının engellenmesine neden olur. Sıra ev, apartman ve apartman sitesi tipindeki konutlar, doğrudan güneşe, sıcak ve soğuk rüzgarlara maruz kalır ve sonuçta İran'ın çoğu iklim bölgelerinde daha önce sözü edilen problemler ortaya çıkar. Tablo 5.3 ve 5.4 te tüm bölgelerin geleneksel ve modern konutları değerlendirilmiştir. Tablo 5.5 ten tablo 5.11 e her bölgenin geleneksel ve modern kent dokusu ve konut değerlendirmesi ayrı ayrı tablolarda karşılaştırılmıştır.

Tablo 5.3 İran'ın iklim bölgelerinin geleneksel konut değerlendirmelerinin karşılaştırmalı tablosu

Bölgeler	Konut tipi					Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı	
	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kıme biçimli	Var	Yok	Var	Yok
Hazar denizinin güney kıyısı (ılman, çok yağışlı, Yoğun yeşil ve orman örtülü- dışadönük kültürli- tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)																			
Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyısı (Sıcak, nemli, çok az yeşil örtülü- içedönük kültürli- Ticaret, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)																			
İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk, kuru, zengin olmayan yeşil örtülü- yarı içedönük kültürli- Ticaret, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)																			
İran platosunun çöl bölgeleri (Çok sıcak, kuru, çok az yeşil örtülü- içedönük kültürli- Ticaret, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)																			

Tablo 5.4 İran'ın iklim bölgelerinin modern konut değerlendirmelerinin karşılaştırmalı tablosu

Bölgeler	Konut tipi					Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı	
	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Küme biçimli	Var	Yok	Var	Yok
Hazar deniz'in güney kıyası (ılıman, çok yağışlı, Yoğun yeşil ve orman örtülü- dışadönük kültürli- tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayalı ekonomi)																			
Basra Körfezi ve Umman Denizi'nin Kuzey Kıyası (Sıcak, nemli, çok az yeşil örtülü- içedönük kültürli- Ticaret, hayvancılık ve balıkçılık ve Petrol'e dayalı ekonomi)																			
İran Platosunun Yüksek ve Dağlık Bölgeleri (Soğuk, kuru, zengin olmayan yeşil örtülü- yarı içedönük kültürli- Ticaret, endüstri, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)																			
İran platosunun çöl bölgeleri (Çok sıcak, kuru, çok az yeşil örtülü- içedönük kültürli- Ticaret, endüstri, hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomi)																			

Tablo 5.5 Hazar denizinin güney kıyılarının geleneksel ve modern kent dokusu karşılaştırmalı tablosu

Hazar Denizinin Güney Kıyısı	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmaayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış
Geleneksel Kent Dokusu									
Modern Kent Dokusu									

Tablo 5.6 Hazar denizinin güney kıyılarının geleneksel ve modern konut değerlendirmesinin karşılaştırmalı tablosu

Hazar Denizinin Güney Kıyısı	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı		
	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kıme biçimli	Var	Yok	Var	Yok
Geleneksel Konut değerlendirilmesi																			
Modern Konut değerlendirilmesi																			

Tablo 5.7 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey kıyılarının geleneksel ve modern kent dokusu karşılaştırmalı tablosu

	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu			
	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış	
<i>Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyası</i>										
<i>Geleneksel Kent Dokusu</i>										
<i>Modern Kent Dokusu</i>										

Tablo 5.8 Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey kıyılarının geleneksel ve modern konut değerlendirmesinin karşılaştırmalı tablosu

Basra Körfezi ve Umman Denizinin Kuzey Kıyası	Konut tipi					Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı	
	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Küme biçimli	Var	Yok	Var	Yok
Geleneksel Konut değerlendirilmesi																		Var	Yok
Modern Konut değerlendirilmesi																			

Tablo 5.9 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin geleneksel ve modern kent dokusu karşılaştırmalı tablosu

İran platosunun yüksek ve dağlık bölgeleri	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış
Geleneksel Kent Dokusu									
Modern Kent Dokusu									

Tablo 5.10 İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinin geleneksel ve modern konut değerlendirmesinin karşılaştırmalı tablosu

İran platosunun yüksek ve dağlık bölgeleri	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı
	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Kiime biçimli	Var	Yok
Geleneksel Konut değerlendirilmesi																	
Modern Konut değerlendirilmesi																	

Tablo 5.11 İran platosunun çöl bölgelerinin geleneksel ve modern kent dokusu karşılaştırmalı tablosu

İran platosunun çöl bölgeleri	Kent dokusu		Yapılaşma nizamı		Sokak genişliği		Doku yoğunluğu		
	Organik	Rasyonel	Bitişik	Ayrıık	Dar	Geniş	Sıkışık / Yayılmaayan	Yarı Sıkışık	Seyrek / Yayılmış
Geleneksel Kent Dokusu									
Modern Kent Dokusu									

Tablo 5.12 İran platosunun çöl bölgelerinin geleneksel ve modern konut değerlendirmesinin karşılaştırmalı tablosu

İran platosunun çöl bölgeleri	Konut tipi				Açık alan kullanımı		Dış mekan ile ilişkisi			Çatı sistemi		Mekan organizasyonu			Bodrum kat kullanımı		Rüzgar kuleleri kullanımı		
	Villa	Bitişik Müstakil	Sıra evler	Apartman	Apt. Siteleri	Avlu	Bahçe	İçe dönük	Yarı İçe dönük	Dışa dönük	Düz	Kırma	Merkezi	Lineer	Küme biçimli	Var	Yok	Var	Yok
Geleneksel Konut değerlendirmesi																			
Modern Konut değerlendirmesi																			

İran'ın Azerbaycan ilinde yer alan Tebriz kentinin konut mimarlığı iklimsel, çevresel ve kültürel açıdan, seçilmiş olan geleneksel ve modern dönemden konut örnekleri üzerinden irdelenmiştir. İran platosunun yüksek ve dağlık bölgelerinde yer alan Tebriz'in ve bu iklimi aşırı soğuk olduğundan ve geleneksel konutların soğuktan korunması gerektiğinden, burada kent dokusu yoğun ve sıkışık bir biçimleniş göstermektedir. Sokaklar dar ve iç içedir. Günümüze ulaşmış ve 4. Bölümde analiz edilmiş olan Tebriz geleneksel konutları, üç veya dört yönden komşuluğa sahiptir, böylece, bu konutlarda ısı transferi en aza indirgenir. Sokakların dar ve iç içe olması, soğuk rüzgarın kent içinde dolaşmasını engellemektedir (Tablo 5.9). Sokakların dar ve iç içe olmasının ayrıca, düşman tarafından kente saldırı durumunda, atlı düşmanın sokaklarda kolayca hareket etmesini ve dolaşmasını engellemesi açısından da yararı vardır ve bu bir savunma sistemi olmaktadır.

Günümüz modern Tebriz kent dokusu ise, trafiğin kolayca akabilmesi için sokaklar oldukça geniş tasarlanmaktadır. Yeni yapılmış olan yerleşim alanlarının dokusu rasyoneldir. Apartman siteleri ve toplu konutlarda bir birinden ayrı tekil apartmanlar yapılmaktadır, Azerbaycan ve Tebriz iklimi ile uyumlu olmamaktadır.

Geleneksel Tebriz konutlarında, konut içine ulaşım hiyerarşiktir. Dış kapının bekleme alanından, Heşti alanına, bir koridor aracılığıyla avluya ve avludan konut içine erişim sağlanır. Üst gelir kesimine ait olan konutların genelde iki avlusu (iç ve dış) vardır. Konut avlularının büyük çoğunluğunda bir havuz bulunmaktadır. Azerbaycan kültüründe su, temizlik, aydınlık simgesidir ve havuz mekana ferahlık katar, ayrıca, su deposu işlevini de üstlenir. Geleneksel Tebriz konut tasarımları simetriktir ve mekanlar ana eksen ve ikincil eksene göre organize edilir. Ana eksen üzerinde olan Tenebi (Salon) ve Havuzhane gibi mekanlar en önemli mekanlar sayılır. Tenebinin (Salon) pencereleri, ahşap vitraylı, renkli camlı, yukarıya doğru açılan Orosi (Urusi) pencerelerdir ve konut cephesinin süsüdür. Aynı zamanda, çift cidarlı olan bu pencereler önemli bir ısı yalıtımı öğesidir.

Yatak odaları, depo ve benzeri mekanlar, ana mekanların iki yanında organize edilir. Tenebinin (Salon) güneyinde, güneş ışığının mekana girmesini kontrol etmek için genelde bir revak bulunmaktadır. Bu revak ayrıca, konut cephesini kar ve

yağmurdan korur. Mutfak genelde bodrum katında yapılır. Bodrum katında, Serdab adlı doğal buz dolabı işlevini üstlenen serin mekan bulunmaktadır. Bu mekan, bozulabilecek yiyeceklerin depolama alanıdır. Bodrum katta ayrıca Havuzhane mekanı da bulunmaktadır. Adından da belli olduğu gibi, bu mekanda bir havuz bulunmaktadır, yazın sıcak günlerinde oturma ve dinlenmeye uygun, soğuk bir mekandır.

Geleneksel Tebriz konut duvarları oldukça kalın ve masiftir. Bu durum, bölgenin tüm konutlarında ve kamusal yapılarında geçerlidir. Duvarların kalın olması, konutun yıkıcı depremlere karşı dayanıklılığını arttırır, öte yandan, duvarlar kalınlaştıkça, ısı sığası artar ve ısı transferi en aza indirgenir.

Geçmişten günümüze Tebriz konut mimarlığında kullanılan bazı yöntemler, kültürel değerler ve mekanlar yok olmuştur, olumlu veya olumsuz bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu süreç, Kaçarlar (Qacar) (1781-1925) döneminin ortalarından günümüze kadar sürmüştür. Avrupa ile yakın ilişkiler sonucunda, Tebriz de Avrupa'nın dışa dönük kültüründen eklenmiştir. Bu kültürel değişim, mimarlığa da yansımıştır. Arabanın Tebriz'e gelmesi ile caddeler ve sokaklar genişletilmiştir.

Modernleşme ile birlikte, geçim kaynakları da değişikliklere uğramıştır. Tarım ve hayvancılığın yanı sıra, endüstri, eğitim, sağlık ve ticaret gibi sektörlerde çalışma olanakları ortaya çıkmıştır. Böylece, kadınlar için de konut dışında çalışma ve toplumda kendisini gösterme şansı doğmuştur. Bu da, insanların daha dışadönük hale gelmesini ve kadın erkek ilişkilerinin daha rahat ve esnek olmasını sağlamıştır. Bu kültürel dönüşüm, modern konut tasarımlarına da yansımıştır.

Modern Tebriz kent dokusu rasyoneldir. Az sayıda bitişik müstakil olarak tanımlanan geleneksel dönemden kalan içe dönük ve avlulu konutlar bulunmaktadır. Bu konutların büyük çoğunluğuna müze, kütüphane ve üniversite fakülteleri gibi yeni işlevler yüklenmiştir. Sıra ev, apartman ve apartman sitesi modern Tebriz konut tipleri sayılır (Tablo 5.10). Kent dışında, kente yakın mesafede yazlık olarak kullanılan villa tipi konutlar da bulunmaktadır. Bu tip konutlar kent içinde bulunmamaktadır. Bütün bu konut tipleri Tebriz'in soğuk iklimi ile uyumsuzdur ve

konutların doğrudan soğuk rüzgara maruz kalması ısıtma problemlerine ve fosil enerji tüketiminin artmasına yol açar. Ancak, bazı modern yalıtım malzemeleri ve çift cidarlı PVC pencereler ile bu sorun belli bir oranda giderilmiştir.

Modern dönemin başlangıcında, Tebriz konutları, tamamen içe dönük düzenden, yarı dışadönük düzene geçmeye başlamıştır ve konutların cepheleri sokaktan, caddeden görünür hale gelmiştir, sokağa bakan cephelerde pencere açıklıkları oluşturulmuştur. Tasarımları asimetrik olmaya, mekanların ana veya ikincil eksen üzerinde yer alması önemsenmemeye başlamıştır. Cephe yüzeylerinden çıkma yapan tekil balkon gibi ithal mimari öğeler ortaya çıkmıştır.

Günümüzde Serdab, Havuzhane, Mehtabi (Teras) ve avlu gibi mekanlar yapılmamaktadır. Modern Tebriz konutlarında açık mutfak kullanımı yaygınlaşmıştır. Açık mutfak ilk ortaya çıktığında, mahremiyetin korunması için, dikey jalüzi ile kapatılabilir yapılmıştır, ancak günümüzde kültürel dönüşümler nedeniyle bu yöneme gerek kalmamıştır. Modern Tebriz konutlarında otoparkın olması zorunludur. Dört kat ve üzeri apartmanların asansörlü olması zorunludur.

Modern konutların mekan organizasyonunda da belli bir seviyede mahremiyetin korunması gerekmektedir. Tebriz'in modern konutlarının büyük çoğunluğunda, özel alanlar ile kamusal alınanların birbirinden ayrılmadığı gözlenmektedir. Konut girişinde bir ara mekanın olmaması ve yatak odaları gibi özel mekanların salon bölümünden görünmesi, mahremiyet açısından sorun yaratmaktadır.

Günümüzde, medya ve özellikle Facebook gibi sosyal medya ve paylaşım araçlarının ortaya çıkmasıyla Tebriz'in sosyokültürel yapısı büyük ölçekte değişikliğe uğramıştır ve katı mahremiyet duygusu oldukça azalmıştır. Bu araçlar insanlar arasındaki ilişkilerin daha dışa dönük, esnek hale gelmesine, aynı zamanda çelişik bir biçimde yeni bir içe dönüklüğün oluşmasına neden olmuştur. Ancak ilişkilerin esnemesi, yukarıda sözü edilen konut içi mekanların ihtiyaç duyduğu mahremiyetin göz ardı edilebileceği anlamına gelmez.

Tablo 5.13 Tebriz kentinin Geleneksel konut mimarlığından modern konut mimarlığına devredilen-edilmeyenler tablosu

Parametreler	Devredilmiştir	Görece Devredilmiştir	Devredilmemiştir
Organik ve bitişik nizamlı kent dokusu			
Güneşin yönüne göre konutların konumlanması			
Dar ve iç içe sokaklar			
İçedönük konut biçimi			
Konutların soğuk havayla temas eden yüzeylerinin en aza indirgenmesi			
Kalın ve masif yapı duvarı			
Düz çatı sistemi			
Simetrik plan ve cephe tasarımı			
Avlu çevresinde merkezi mekan organizasyonu			
Mekanların ana ve ikincil eken üzerinde organize edilmesi			
Mahremiyeti koruyan mekan organizasyonu			
Avlu kullanımı			
Heşti kullanımı			
Havuzhane kullanımı			
Serdab kullanımı			
Bodrum kat kullanımı			
Çift camlı, sürgülü Orosi (Urusi) pencere kullanımı			

Geleneksel ve modern konut örneklerinin irdelenmesi sonucunda, giriş bölümündeki varsayımlarda ifade edildiği gibi, İran ve Tebriz geleneksel konut mimarlığında, iklimle uyumluluk bağlamında sunulan yöntemlerin, mekanların ve mekan organizasyonlarının modern mimarlığa olması gereken biçimde aktarılmadığı ve bunların büyük ölçüde kesintilere uğradığı gözlenmektedir. Bunların yanı sıra, bazı kültürel değerler de olumlu veya olumsuz biçimde değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Bu çalışmada, sözü edilen değişikliklerin, kesintilerin ve uyumsuzlukların gün ışığına çıkartılmasıyla iklim, çevre ve kültür ile daha uyumlu konut tasarımlarının oluşturulabilmesi umut edilmektedir.

KAYNAKLAR

Aşnayı ba xane haye qedimi ve tarixiye İran. (2013). 03 Mart 2012, <http://www.hamshahrionline.ir/details/134515>

Aydoğmuşoğlu, C. (2007). *Tarihte Tebriz*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Azer, A. ve Hüseyinzade-Delir, K. (1999). Samandehi ve behsaziye mehellate sonneti, ba estefade ez roykerdhaye şehrsaziye cedid “nemuneye morediye mehelleye Sorxab’e Tebriz”). *Mecelleye Coğrafya ve Toseeye Nahiyei Dergisi*, 11, 117-146.

Badgire laft. (2010) 17 Ocak 2013, <http://www.qeshmview.blogfa.com/post-23.aspx>

Bani-Masoud, A. (2009). *Memariye moasere İran* (2. Baskı). Tahran: Neşre Honere Mematiye Qern Yayınevi.

Bendere tarixiye Laft samandehi mişevad. (2013) 01 Şubat 2014, <http://www.mehrnews.com/detail/News/2169493>

Better know an Iranian city: Tabriz. (2011). 17 Kasım 2013, <http://mark.space.4goo.net/photos/10007049?q=University+of+Tabriz>

Borce Şehran. (bt). 16 Mart 2014, <http://shahrtaab.ir/catalog/index.html>

Borchaye Asman-e-Tebriz. (bt). 15 Mart 2014, <http://saman.hic-iran.com/fa/project2/288>

Borchaye meskuniye Asman-e-Tebriz. (2009). 15 Mart 2014, http://www.hicazar.com/fa/index.php?option=com_content&task=view&id=45&Itemid=86

Buşehr. (bt) 17 Ocak 2013, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bu%C5%9Fehr>

Caferi, A. (2013). *Peojeye meskene Mehre Fuladşehr-İsfahan*. 01 Şubat 2014, <http://www.bbcfars.ir/getlink/265857>

Closeup view of mount Damavand. (bt). 16 Ocak 2014, <http://earth.imagico.de/view.php?site=niran1>

Didenihaye Azerbaijan e Şerqi, mizbane gerdeşgerane novruzi. (2014). 10 Şubat 2014, <http://ostan-as.gov.ir/?MID=21&Type=News&TypeID=2&id=3307>

Ettela'ate saderate ostone Azerbaijane Şerqi. (bt). 20 Aralık 2012, <http://fa.tpo.ir/UserFiles/File/Id-AZAR-SHARGH-89.pdf>

Ettela'ate saderate ostone Buşehr. (bt). 20 Aralık 2012, <http://fa.tpo.ir/UserFiles/File/boshehr-1390.pdf>

Ettela'ate saderate ostone Gilan. (bt). 20 Aralık 2012, <http://fa.tpo.ir/UserFiles/File/gilan.pdf>

Ettela'ate saderate ostone Tehran. (bt). 20 Aralık 2012, <http://fa.tpo.ir/UserFiles/File/Tahran-1390.pdf>

Ettela'ate saderate ostone Xuzestan. (bt). 20 Aralık 2012, <http://fa.tpo.ir/UserFiles/File/khozestan-1390.pdf>

Evvelin projeye enbuhsazi der bafte tarixi. (2011). 02 Ocak 2012, <http://memarinews.com/vdcc.pqpa2bqiola82.html>

Fekrdar, S. (2012). *Ruzi ruzegariye sofale firize'ie Tebriz/teşkile encomene dustdarane sofal.* 17 Aralık 2013, <http://www.mehrnews.com/TextVersionDetail/1716447>

Fekrdar, S. (2013). *Nefese xaneyeye Ordubadi e Tebriz zire bare kağezha ben amed/hefze tarix hezine mixahed*. 17 Mart 2014, <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13920811000767>

Ferdowsian, F. (2002). *Modern and traditional urban design concepts and principles in Iran*. University of Stuttgart, Institute of Urban Planning, Doktora Tezi.

Furuten, M., Ereqçıyan, M.R, ve Kaxeki-Sen'etger, M. (2013). Neqşe bazarhayeye sonnati der saxtare fezayiye şehrhaye eslami-İrani, *Evvelin Hemayeşe Projeye Eslam Der Zendegiye Şehri, 1*, 1-11.

Gadaki's House, Tabriz. (2009). 17 Kasım 2013, <http://www.flickr.com/photos/37474878@N02/3920166449>

Ghobadian, V. (1998). *Berresiye eqlimiye benahaye sonnatiye İran* (5. Baskı). Tahran: Entesharate daneşgahe Tahran.

Ghobadian, V. (2010). *Terrahiye eqlimi* (12. Baskı). Tahran: Entesharate Daneşgahe Tahran

Gonbade Soltaniye şahkare erzeşmend ez honer ve me'mariye eslamiye İran. (2011). 07 Nisan 2013, <http://old.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsId=1276161>

Gunbad-i-Qabus.(bt). 01 Şubat 2014, http://archnet.org/sites/1606/media_contents/41567

Gunbad-i-Qabus. (2003). 03 Eylül 2013, http://archnet.org/sites/1606/media_contents/969

Hacizade, J, (2011). *Xaneyeye Ordubadi-Merkeze esnade milli*. 17 Mart 2014, <http://apd.tabriz.ir/?MID=21&Type=News&TypeID=8&ID=146>

Hoseyni-Kazeruni, A. (2005). Negahi be este'dadha, emkanat ve tevanayihaye belqovve ve belfe'l ostane buşehr ba enayet be moqe'i'yete coğrafiyayi ve coğrafiyaye tarixi Buşehr. *Hemayeşe Evvele İran Şenasi*, Tahran-İran

İran. (bt). 13 Şubat 2013, <http://fanack.com/en/countries/iran/basic-facts/geography-and-climate/>

Kame malekane meskene Mehre Xurmovc telx şod. (2014). 01 Şubat 2014, <http://www.ettehadjonoub.ir/fa/posts/23632>

Karimi, A. (2010). *Badgirhaye Laft*. 01 Ocak 2014, <http://www.panoramio.com/photo/33668159>

Kasmayi, M. (2008). *Eqlim ve me'mari* (2. Baskı). İsfahan: Xak Yayınevi.

Keynejad, M.A. ve Shirazi, M.R. (2010). *The traditional houses of Tabriz* Tahran: Ferhengestane Honer Yayınevi.

Mahmoudi, G. (2010). *Şehir içi kullanımı bakımından Tebriz*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgimler Enstitüsü Coğrafya (Türkiye Coğrafyası) Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Mahmudi-Zarandi, M. (2009). Analysis on Iranian wind catcher and its effect on natural ventilation as a solution towards sustainable architecture (case study: Yazd), *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 30, 507-512.

Maps google. (bt). 01 Şubat 2014, <https://maps.google.com/>

Mecmueye mek-skuni e Refi'i. (2003) 12 Ocak 2013, http://www.gecomuseum.com/index.php?option=com_content&task=view&id=7

Mehrfar, A. ve Tümer, G. (2010). İran mimarisi. *Ege Mimarlık Dergisi*, 75, 36-39.

Mehrfar, A., Türkseven-Doğrusoy, İ. ve Zengel, R. (2011). Gelenekselden moderne İran'da meydan tasarımı. *Yapı Dergisi*, 359, 70-75.

Memariyan, G. H. (1996). *Aşnayı ba me'mariye meskukiye İran (Güneşenasiye darungera)* (2. Baskı). Tahran: Daneşgahe Elm o San'at e İran Yayınevi.

Memariyan, G. H. (2007). *Aşnayı ba me'mariye meskukiye İran (Güneşenasiye burungera)* (5. Baskı). Tahran: Suruş-e-Daneş Yayınevi.

Merkeze amare iran. (bt). 23 Aralık 2012, <http://www.amar.org.ir>

Moerrefiye daneşkede. (bt). 01 Aralık 2013, <http://www.tabriziau.ac.ir/arch/moarefi.html>

Mohammadnejad, A. (b.t.) *Urmıye*. 09 Aralık 2013, <http://travel.iran.sc/tat/-3>

Mollahoseyni, M. (2013). *Şnayı ba tarixe Hexameneşiye Çerxab-Buşehr*. 20 Mart 2012, <http://hamshahrionline.ir/details/166379>

Mudbrick architecture. (2012). 22 Temmuz 2013, <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1571425>

Muzeye Qacar e Tebriz. (2013). 17 Aralık 2013, <http://tabriz.isna.ir/Default.aspx?NSID=5&SSLID=46&NID=31426>

Naziri, E. (2011). *Xaneye Elevi.* 17 Aralık 2013, <http://www.flickr.com/photos/64264532@N03/8203254199/>

Neydari, M. (2013). *Borçe Şehran e Tebriz*. 15 Mart 2014, <http://www.urmia-civil.blogfa.com/post/1087>

- Omidvar, K., Gurani, E.R., Biranvendezade M, ve İbrahimi, S. (2010). Barresiye tasirate eqlimi, ber me'mariye sevale cunubi: Bendere Abbas, *Çaharomin Kongereyeye Beynolmeleliye Coğrafıdanane Cehane Eslam (ICIWG)*, Zahedan-İran
- Panorama of Tabriz.* (2010). 09 Mart 2014, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Panomara_of_Tabriz.jpg?uselang=fa
- Perspolisi, S. (2010). very interesting kavir architecture yazd mass housing. 02 Ocak 2012, <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?p=94378913>
- Pipe type wind tower.* (bt). 17 Ocak 2013, <http://www.panoramio.com/photo/51962746>
- Pirniya, M.K. (2004). *Sebkşenasiye me'mariye İran* (3. Baskı). Tahran: Xak Yayınevi
- Pirniya, M.K. (2005). *Aşnayı ba me'mariye elslamiye İran* (10. Baskı). Tahran: Suruş Daneş Yayınevi
- Pourjafar, M.R. ve Purcafar, A. (2011). Neqşe sermayeye eqtesadi der vez'iyete eqtesadi bazarhayе sonneti der İran). *Do Feslnameye Modiriyyet ve Bernameriziye Şehri*, 27, 203-222.
- Pourjafar, M.R., Nazhad-Ebrahimi, A, ve Ansari, M. (2013). Effective factors in structural development of iranian historical bazaars case study: Tabriz bazaar. *Journal Of Basic And Applied Scientific Research (JBASR)*, 3(2), 272-282.
- Pourvahidi, P. (2010). *Bioclimatic analysis of vernacular Iranian architecture*. Cyprus, Eastern Mediterranean University, Yüksek Lisans Tezi.

- Projeye Asman-e-Tebriz.* (bt). 15 Mart 2014, <http://www.hic-iran.com/fa/project/typicalproject/tabrizaseman>
- Purrustayi-Erdekani, M. (2014). *Dorost ya qeleteş be ma rehti nedare*. 23 Mart 2014, <http://yonan-koochak.blogfa.com/post-1000.aspx>
- Qeleye Rudxan ez qollae nadere İran est. Fumen şehre mocessemeha.* (2012). 02 Şubat 2013, <http://www.mehrnews.com/detail/News/1567032>
- Rehimi-Penabendan, H. A. (2012). Muzeye mirase rustayi e Gilan. 19 Haziran 2013, <http://www.lenzor.com/p/dM0vN>
- Rehmani-Samani, R. (2009). Meydane Neqşe Cehan. *Roşde Amuzeşe Honer*, 19, 44-47
- Rencber, S. (2013). *Bafte qedime buşehr*. 01 Şubat 2014, <http://shahrsazan-91.blog.ir/?page=6>
- Sattarzadeh, D. ve Balilan-Asl, L. (2013). Review Drawn Miniature of Tabriz City by Nasuh in 16th century, *International Journal of Architecture and Urban Development Dergisi*, 3, 75-82.
- Sardariniya, S, (2003). *Tebriz şehre evvelinha*. Tebriz: Kanune Ferheng ve Honere Azerbaycan Yayınevi.
- Serrafizade, M. M. (2012). *Muzeye rustayi e Servan*. 15 Eylül 2013, <http://rashti.mihanblog.com/>
- Singeri, M. ve Abdoli-Naser, S. (2011). Moqayeseye tetbiqiye püste haye biruniye benahaye meskuni der bafte sonnati ve moderne şehre Tebriz ba ruykerde paydari. *motale'at şehre İrani Eslami Aylık Dergisi*, 7, 53-62.

- Soflayi, F. (2003). Paydariye e'nasore eqlimi der me'mariye sonnatiye İran (eqlime germo xoşk), *Mecmu'e Meqalate Sevvomin Hemayeşe Behine Saziye Mesrefe Suxt Der Saxteman*, 3, 133-154.
- Sturgeons (*acipenseriformes*). (b.t.). 15 Ağustos 2013, <http://www.fao.org/docrep/006/y5261e/y5261e06.htm>
- Suğur, N. ve Suğur, S. (1998). *Geleneksel toplumdans modern topluma geçiş*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Sultanzade, H. (1997). *Tebriz, xeşti ostovar der me'mariye İran* Tahran: Deftere Pejuheşhaye Ferhengi.
- Şahin, A. ve Tekapumeneş, Ş. (2008). Şenaxte olguhaye me'mariye paydar der benahaye meskuniye bafte qedime Buşehr, *Me'mari ve Saxteman Dergisi*, 15, 22-27.
- Şefi'ipur, N. (2011). *Enbuhsazi der bafte tarixiye Yezd / bafte tarixi ehya mişaved*. 23 Nisan 2012, http://www.simgel.net/SC.php?type=component_sections&id=13&t2=DT&sid=51
- Şehdade Kerman; germterin noqteye cehan. (2013). 28 Temmuz 2013, <http://www.jamejamonline.ir/NewsPreview/1032685206839912099>
- Şirazi, M.R. (2013). New towns-promisestowards sustainable urban form, from "Shushta-No" to "Shahre Javan community". *Young Cities Research Paper Series*, 7, 21-89.
- Şokri, V. (2013). Sermayeşe tebiiye heva be komeke badgirha, *Kanun Sari*, 37, 11-14.

- Tabriz, the city of pioneers.* (2010). 17 Aralık 2013, <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=403242&page=95>
- Tabriz Islamic Arts University.* (2014). 17 Aralık 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Tabriz_Islamic_Arts_University
- Tarkhov, S. (2007). *Expansion of Iran transport system.* 18 Şubat 2013, <http://www.cut.nazwa.pl/ptg/konfer/include/wydaw.php?r=2007&ab=3b>
- Tavassoli, M. (2002). *Saxte şəhr və me'mari dərgilərinin yaranması və inkişafı İran* Təhran: Mərac Nəşriyyatı.
- Tebriz şəhəri haqqında.* (2013). 17 Ağustos 2013, <http://farsnews.com/newstext.php?nn=13920109000136>
- Tebriz, bənim yurdum.* (2012). 17 Aralık 2013, <http://iran-gard.ir/i-will-return-tebriz/>
- Təbriz bələdiyyəsi Mənzərənin tərtibatı.* (bt). 01 Şubat 2014, <http://asremrooz.ir/vdcfcydm.w6dymagiiw.html>
- The Persian Gulf 2000 project.* (bt). 23 Aralık 2012, http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iran_Religions_lg.png
- The Aga Khan award for architecture, Shustar New Town.* (1986). 30 Ağustos 2013, http://www.akdn.org/architecture/pdf/0117_Ira.pdf
- Təqipur, R. (2014). *Eftərah və bələdiyyənin rəsmi məcmuəsinə meydanın tərtibatı İpek'e Tebriz.* 09 Mart 2014, <http://www.aharri.com/?p=3636>
- Təsviri xəbərin bələdiyyə tarixi və zibəsinin tərtibatı.* (bt). 13 Şubat 2013, http://www.gamnews.ir/?module=imagenews&imagenews_id=139&old

What does it mean to be hot?. (bt). 28 Temmuz 2013,
<http://earthobservatory.nasa.gov/Features/HottestSpot/page2.php>

Xurremi, E. (2013). *Evvelin şehir, Tebriz, şehre evvelinha*. 17 Aralık 2013,
<http://www.safar-online.com/blogs/765/36/>

Yazd city. (bt). 20 Eylül 2013,
http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BPI/EPA/images/photo_galleries/WHC_2010/Iran_Tabriz_bazaar/30211535.jpg

Yazd city. (bt). 20 Eylül 2013, <http://www.panoramio.com/photo/43106334>

Yorulmaz, A. U. (2007). *İran, Almanya Ve Avusturya İle 1,8 Milyar Avroluk Demiryolu Anlaşması*. 01 Şubat 2014,
http://kanizares.blogspot.com.tr/2007_11_01_archive.html

Zare, M. (2011). *Ferheng*. 02 Mayıs 2012,
http://www.panoramio.com/user/5982027?with_photo_id=55071133

Zenane ostane hormozgan çe now puşeşi darend?. (2010). 17 Mayıs 2011,
<http://www.hamshahrimags.com/NSite/fullStory/Print/?Id=843>